Economia în șapte lecții
Gânduri pentru cei de azi și cei de mâine

Ludwig von Mises

Economia în șapte lecții
Gânduri pentru cei de azi și cei de mâine

Cu o postfață de
Murray N. Rothbard

Traducere de
Dan Cristian Comănescu

MISES
ROMÂNIA

Institutul Ludwig von Mises România mulțumește membrilor și donatorilor săi pentru generozitatea cu care au făcut posibilă apariția acestei cărți și în special susținătorilor:

Luminița Petrulian,
Centrul de limbi străine FIDES

Ludwig von Mises

Economic Policy. Thoughts for Today and Tomorrow
Free Market Books, Irvington-on-Hudson, NY, 1995.
© 2006 Bettina Bien Greaves.

The Trade Cycle and Credit Expansion: The Economic Consequences of Cheap Money
© 1978 Liberty Fund, Inc.

Translated and published online with the permission of Mrs. Bettina Bien Greaves on behalf of the Estate of Mrs. Ludwig (Margit) von Mises.

Murray N. Rothbard

The Essential von Mises
© 2009 Ludwig von Mises Institute.

Ediție îngrijită și prefațată de Tudor Smirna.

© 2010 Institutul Ludwig von Mises România pentru întregul volum.

mises.ro

ISBN 978-973-0-09607-1

În acest volum:

Ludwig von Mises

Politici economice. Gânduri pentru cei de azi și cei de mâine

Ciclul economic și expansiunea creditelor: consecințele economice ale banilor ieftini

Murray N. Rothbard

Ludwig von Mises pe înțelesul tuturor

Cuprins

Prefață	9
Cuvânt înainte	19
1. Capitalismul	25
2. Socialismul	39
3. Intervenționismul	57
4. Inflația	73
5. Investițiile străine	91
6. Politici și idei	107
7. Ciclul	121
Postfață	135

Prefață

În decembrie 1998, student fiind la ASE, am descoperit într-o librărie din orașul meu natal o cărțulie de Ludwig von Mises, nume pe care parcă îl zărisem prin vreun paragraf marginal din manualul de doctrine economice.

Habar nu aveam că tocmai mă întâlnisem cu o carte mică, doldora de idei mari. Concizia, claritatea, coerența, șarmul reținut și anvergura cu care Mises oferă cele șase conferințe argentiniene care sunt nucleul acestei cărți m-au făcut să înțeleg că există un mod economic de gândire și o tradiție admirabilă (Școala austriacă de economie) în care acesta a fost cultivat cu rigurozitate.

Întâlnirea cu Mises m-a structurat și mi-a redat interesul pentru o știință pe care instituția de învățământ la care eram înscris ratase să mi-o predea. Margit von Mises vorbea despre reacția auditoriului ca la o adiere de aer proaspăt. Eu am avut o experiență ca trecerea bruscă de la întuneric la lumină: nu eu stăteam prost cu deducția și limba engleză ci Keynes era confuz și intelectualmente necinstit, nu eu eram incapabil să înțeleg matematicile modelelor macro, ci economiștii „mainstream" ofereau de regulă un amestec de șarlatanie, incoerență și falsitate. Am înțeles atunci că un economist e cu totul altceva decât un manager, contabil, tehnolog, „inginer social" sau funcționar din vasta organigramă de stat.

Dar ce este un economist și care sunt problemele sale specifice? Lecțiile misesiene ar trebui să-l ajute mult pe cititor în lămurirea acestei chestiuni, mai ales acum, când celor șase conferințe argentiniene din 1958 li s-a alăturat memoriul despre ciclul economic pe care Mises l-a pregătit în 1946 în calitate de consultant pentru un

grup de oameni de afaceri. Această inedită rotunjire cu cea mai integrantă, definitorie și actuală dintre ariile de studiu ale Școlii austriece de economie a făcut ca volumul de față să fie intitulat *Economia în șapte lecții*, nume care amintește de binecunoscuta *Economie într-o lecție* a lui Henry Hazlitt.

Au trecut doisprezece ani de când am citit de la cap la coadă cartea lui Mises. Revenind la ea, mă bucur să reîntâlnesc aceeași hartă a chestiunilor economice, desenată minimalist de Mises, însă cu suficiente și surprinzătoare detalii. Mises nu a fost în primul rând un popularizator, asemenea lui Hazlitt, cu toate că putem vedea din această carte cât de bine o făcea. El poate fi numit fără prea multe ezitări unul dintre cei mai mari economiști ai lumii și adevărata sa valoare este reprezentată de lucrări ca *Acțiunea umană*, însă nu obosea niciodată să amintească importanța popularizării adevărurilor economice în rândul începătorilor și al oamenilor cu orientări mai puțin savante.

S-ar putea spune că Mises vedea răspândirea ideilor economice sănătoase, fără de care cooperarea socială are mult de suferit, ca pe o întreprindere capitalistă, adică producție de masă pentru nevoile maselor. Astăzi s-ar bucura probabil să vadă atâtea focare de „austrianism" răspândite în toată lumea, mult mai multe decât în 1958 și cu o notabilă prezență în fostele țări socialiste, a căror sistem economic fusese condamnat de Mises încă din 1920. Teoreticianul socialist Oskar Lange l-a ironizat pe Mises, sugerând să i se ridice o statuie în holul ministerului polonez al planificării centrale, pentru sprijinul pe care l-a adus prin critica sa la rezolvarea finală a problemei calculului economic în socialism. Acea statuie a lui Mises nu s-a făcut, în schimb economiile socialiste au clacat și în prezent există în lume peste o duzină de institute purtând numele lui Ludwig von Mises, unul chiar în Polonia.

S-ar putea întreba cineva, cât de actuale mai sunt conferințele lui Mises din moment ce socialismul lui Lange sau Lenin a fost discreditat? Despre ce ne-ar vorbi Mises azi, dacă l-am invita să conferențieze în România? Eu cred că ar vorbi despre cum ar fi putut arăta o Românie cu adevărat capitalistă, despre cum am ratat privatizarea generalizată a activelor statului imediat după revoluție, care ne-ar fi scutit de foarte multe probleme ulterioare: de șomaj și de

găurile negre din industrie, de inflația necesară pentru a le astupa, de hora sinistră a arieratelor și a sectorului privat subfinanțat în favoarea celui public, de criza perpetuă din medicină, transporturi, energie, educație. Despre cum pensionarii ar fi avut bătrânești prospere dacă am fi încetat prompt schema Ponzi a pensiilor de stat și am fi adoptat sisteme concurențiale de pensii private bazate pe investirea capitalului și nu pe redistribuirea taxelor. În fine, despre cât de pașnică și prosperă ar putea fi o țară în care nivelul fiscalității ar fi mai apropiat de 5% decât de 70%.

Impresionantul capitol despre socialism, înțeles ca sistem de planificare centralizată a întregii economii, poate ar avea un caracter mai degrabă didactic, dar cele despre intervenționism, inflație și ciclu ar fi în plină actualitate. Criza mondială pe care o trăim este explicată de teoria misesiană a ciclului economic. Același sistem bancar exonerat de domnia legii proprietății private este nucleul expansiunii monetare peste care au proliferat alte instituții financiare derivate, producând iarăși distorsiunea la scară planetară a structurii de producție: creând discrepanțe majore între ceea ce își doresc consumatorii finali – sau cât sunt dispuși să aștepte înainte de a consuma – și ceea ce anticipează mulți antreprenori susținuți de sistemul bancar.

Mises ar vorbi probabil despre falimentele generalizate care sunt necesare pentru lichidarea proiectelor investiționale eronate, ca o condiție pentru reluarea unei creșteri economice sănătoase, însă ar observa că exact punctul nevralgic de unde ar trebui să înceapă lichidarea, sistemul bancar cu ale sale active toxice, este menținut artificial pe linia de plutire prin transferarea pierderilor către actualele și viitoarele bugete de stat. Erorile sunt multiplicate exponențial prin transformarea crizelor financiar-bancare în crize ale datoriilor publice. La modă sunt falimentele statelor, iar soluția proiectată la nivel internațional este transferarea responsabilității „suverane" către entități suprastatale.

Uniunea Europeană se află într-un moment cheie al „dezvoltării" sale: pentru a putea gestiona crizele statale trebuie să obțină controlul fiscal asupra statelor membre. Pentru ca această tranziție să fie cât mai lipsită de dizidenți aflați în poziții relativ sustenabile, organismele financiare europene și internaționale, precum FMI-ul,

sunt interesate ca toate statele viitoarei uniuni fiscale suprastatale să fie îndeajuns de îndatorate. Miza prezenței FMI-ului în România în ultimii ani nu este atât salvarea aparențelor de stabilitate financiară și cauționarea conglomeratelor bancare străine cu expunere locală, urmărite de clasa politică și de bancheri, cât creșterea îndatorării „înapoiatei" României până la niveluri similare cu statele „mature" ale Europei: de la aproximativ 25% din PIB, România trebuie să ajungă la datorii de 75% sau chiar peste 100% din PIB.

Mulți ar spune că probabil așa trebuie să se întâmple din moment ce intrarea în Uniunea Europeană a fost cea mai bună șansă acordată României. Mises ar răspunde că pentru a fi europeni nu avem nevoie de Uniunea Europeană, ba ar fi chiar necesar să ne dezbărăm de ea. Ne-ar aminti lecția investițiilor străine, ar observa că muncitorii români din străintate sunt deja importanți investitori străini în România și că ar fi mult mai convenabil, pentru cei rămași și pentru cei plecați, să se creeze condițiile unei productivități crescute în țară. Ne-ar spune că acest lucru se poate face cel mai bine prin instituirea liberului schimb neîngrădit de acorduri protecționiste, prin libertatea circulației capitalurilor, prin eliminarea reglementărilor minuțioase ce sufocă producția, printr-o fiscalitate minimală care să atragă rapid investitorii străini și, în fine, prin evitarea finanțării din fonduri publice, europene sau naționale, care, prin condițiile impuse și direcțiile preferențiale în care sunt alocate, nu fac decât să redirecționeze resursele materiale și energiile umane de la utilizări alternative mai urgente și importante.

Mises ar repeta că dimensiunea teritorială mică este un garant al libertății economice: o țară de dimensiuni mici, care depinde de comerțul exterior, va fi obligată să renunțe la politicile intervenționiste și să adopte unele liberale pentru a-și asigura un loc favorabil în diviziunea internațională a muncii. Acest lucru nu ne-ar împiedica să luăm ceea ce este bun și admirabil de la Uniunea Europeană, lucruri ce țin de tradiția europeană a libertății și respectului pentru proprietatea privată, dar, în spirit universalist, ne-ar feri de îngrădirea libertății în granițele Uniunii.

Tradiția europeană a libertății nu exclude dreptul de secesiune, fie teritorială, fie lingvistică, fie educațională. Mises observa în altă parte, referitor la multinaționalismul specific Europei de Est, că libe-

ralizarea învățământului, adică desprinderea completă a statului din sfera educației, este o condiție prealabilă a bunei înțelegeri și cooperării economice în teritorii cu populație de mai multe naționalități.

Într-adevăr, controlul etatist al educației nu este important doar pentru o naționalitate majoritară în tentativa rău intenționată de a inculca minorităților limba și valorile sale cu forța, ci și pentru elitele de stat în controlul formării minților și caracterelor celor mici sau tineri. Acesta este un motiv în plus pentru care, în spirit misesian, educația ar trebui dezetatizată complet, adică ar trebui ca statul să nu mai redistribuie impozite către învățământ și să excludă practicile acreditării sau acordării de bonuri educaționale (vouchere).

Aceste bonuri sunt în primul rând garantul păstrării unui anumit nivel de redistribuție a resurselor. Apoi, voucherele înseamnă impunerea unui cadru supervizat de stat. Acest aranjament nu poate decât să compromită, după rețeta dinamicii intervenționiste prezentate în carte, încercarea de a crea o piață liberă a educației. Într-un asemenea cadru, instituțiile private care doresc să ofere altceva decât ceea ce este impus de curricula ministerială sunt sufocate, legal și economic. Astfel, instituțiile de învățământ, „private" sau publice, nu pot concura decât pentru a fi cele mai bune fabrici de diplome cu linia de producție specializată în satisfacerea criteriilor inerent etatiste impuse de reglementatorul central al educației. În plus, orice eșec va fi pus pe seama relativei liberalizări din domeniu și analizele „experților educaționali" vor recomanda invariabil reîntoarcerea la învățământul public, complet etatizat. Adagiul misesian după care „libertatea este indivizibilă" înseamnă că respectul pentru instituția proprietății private trebuie să fie neadulterat, inclusiv în domeniul educației.

O monedă unică, ar spune Mises, este utilă pentru eficientizarea comerțului și calculului economic internațional, însă ceea ce trebuie să ne dorim nu este o monedă unică europeană, ci o monedă unică universală și liberă de intervenția autorităților statale. Nu moneda Euro ar trebui să fie ținta unei țări libere, ci moneda pe care piața liberă a ales-o de-a lungul istoriei și care nu a fost înlăturată din prim-planul afacerilor internaționale decât cu eforturile seculare ale autorităților intervenționiste: aurul. Iar acest metal prețios nu ar trebui readus în circuitul monetar într-un coș valutar alături

de monede naționale compromise, așa cum sugera de curând șeful Băncii Mondiale – soluție care ar permite iarăși folosirea aurului ca țap ispășitor pentru relele banilor de hârtie –, ci pur și simplu ca monedă de sine stătătoare, independentă de orice aranjament etatist.

Produsele financiare moderne, precum cardurile de credit și plățile prin internet, ar observa Mises, ar face astăzi cu atât mai ușoară revenirea la utilizarea monetară a aurului, dacă s-ar dori acest lucru. Dar Mises nici măcar nu ar insista pe revenirea monetară anume a aurului, ci pe crearea unui cadru instituțiunal sănătos în care piața să își aleagă moneda pe care și-o dorește. Acest cadru ar conține cel puțin libertatea producției private de monedă și a concurenței între diversele monede, în conjuncție cu reașezarea sistemelor bancare și financiare în rigorile ordinii neadulterate a proprietății private. Acest ultim lucru ar însemna abolirea legislației puterii liberatorii pentru monedele de stat și dispariția privilegiului rezervelor fracționare pentru instituțiile bancare, adică a puterii acestora de a crea monedă din nimic.

Recitindu-le acum, îmi dau seama că „simplele" prelegeri ale lui Mises oferă deschideri spre cele mai actuale soluții oferite de economiștii Școlii austriece de economie. Nu numai teoriile sale la care posteritatea a adăugat doar note de subsol (cum îi place să amintească prietenului meu Cristian Comănescu) sunt bine reprezentate în această carte, dar am avut iarăși ocazia să constat cât de aproape ajunsese Mises de concluzia, atât de specifică autorilor mai recenți, că democrația, ca sistem politic al celui mai luminat tip de stat minimal, poartă în ea germenul propriei distrugeri.

Mai întâi, vorbind despre intervenționism și arătând cum controlul prețului laptelui lasă mai mulți consumatori fără lapte decât înainte, puțin mai lipsea ca Mises să arate cum se formează două clase tipice de dependenți: acei consumatori care au nevoie de puterea discreționară a statului pentru a stabili cine capătă și nu capătă lapte și acei producători care au nevoie de același decret de stat prin care se stabilește cine produce și nu produce lapte. Or, aceste clase dependente de stat, intrate în logica intereselor speciale descrisă în lecția a șasea, se pot permanentiza în exploatarea profitului politic și redistribuirea costurilor către restul societății. Dacă politicile intervenționiste nu sunt adoptate de către majoritate din

necunoaștere, adică din hrănirea unor idei false – în perspectiva universalistă și idealist-democratică a lui Mises –, ci într-o cinică și prea bună cunoștință de cauză, – în perspectiva particularist-minoritar-tribalistă a intereselor speciale –, atunci e cazul să ne gândim serios la posibilitatea distrugerii democratice a civilizației.

Într-adevăr, în lumina dezvoltărilor teoretice ulterioare din Școala austriacă, privitoare la folosirea sistemului democratic pentru liberul acces pe piața producției de „rele" politice de către cei mai abili în cumpărarea voturilor – cu promisiunea exproprierii prin taxe din ce în ce mai mari și schemelor redistributive din ce în ce mai totalitare –, este greu de văzut cum o conducere democratică în maniera misesiană a statului minimal poate fi altceva decât accident istoric. Într-a șasea lecție Mises pare că este la un pas de această concluzie. Ceea ce trebuie înlăturat în acest caz nu sunt doar ideile economice proaste, ci și infrastructura prin care aceste idei ajung să domnească sistematic și pe care Mises o considera un câștig permanent al libertății – democrația însăși ca sistem politic.

În finalul volumului de față, cele șapte lecții misesiene sunt completate de o concentrată biografie intelectuală a autorului, publicată inițial de Murray Rothbard în 1973. Prin căldură, strălucire și luciditate, această scurtă lucrare clasică e depășită doar de exhaustiva biografie misesiană a lui J.G. Hülsmann. Profunzimea istorică și accentul pus pe praxeologie și pe metoda marginalistă, aplicate îndeosebi la teoria monetară, recomandă eseul ca pe o necesară lectură timpurie pentru toți începătorii de orientare misesiană.

Tudor Smirna
Membru fondator
Institutul Ludwig von Mises România

Cuvânt înainte

Cartea aceasta reflectă pe deplin poziția fundamentală a autorului, cea pentru care Ludwig von Mises a fost – și încă mai este – admirat de urmașii săi intelectuali și detestat de adversari.... Deși fiecare din cele șase lecții poate fi apreciată ca un eseu independent, armonia lor de ansamblu prilejuiește cititorului o satisfacție estetică similară celei pe care o încercăm în fața unui edificiu arhitectonic bine închegat.

Fritz Machlup,
Princeton,
1979

Spre sfârșitul anului 1958, când soțul meu a fost invitat de Dr. Alberto Benegas-Lynch să facă o călătorie în Argentina și să susțină acolo un ciclu de conferințe, am fost rugată să-l însoțesc. Cartea aceasta conține, în scris, cele ce a spus soțul meu sutelor de studenți argentinieni care au participat la acele conferințe.

Am sosit în Argentina câțiva ani după ce Perón fusese silit să părăsească țara. El guvernase distructiv și distrusese complet fundamentele economice ale Argentinei. Succesorii lui nu erau cu mult mai buni. Țara era pregătită pentru idei noi, iar soțul meu era de asemenea pregătit să le ofere.

Lecțiile lui au fost rostite în limba engleză, în enorma sală de conferințe a Universității din Buenos Aires. În două camere alăturate cuvintele lui erau tălmăcite simultan în spaniolă, pentru studenți care le urmăreau în căști. Ludwig von Mises a vorbit fără nici un fel de ocolișuri despre capitalism, socialism, intervenționism, comunism, fascism, politici economice și pericolele dictaturii. Tinerii aceia, care-l ascultau pe soțul meu, nu știau multe despre libertatea pieței sau despre libertatea individuală. După cum am scris în *My Years with Ludwig von Mises*, cu privire la împrejurarea aceea, „Dacă cineva ar fi îndrăznit pe atunci să atace comunismul sau fascismul așa cum făcea soțul meu, poliția ar fi dat buzna și l-ar fi reținut imediat, iar adunarea ar fi fost împrăștiată".

Auditoriul a reacționat ca și cum s-ar fi deschis o fereastră, și prin ea ar fi pătruns în camere o adiere de aer proaspăt. El vorbea liber, fără nici un fel de note. Ca de obicei, își ordona gândurile după numai câteva cuvinte, notate pe o bucățică de hârtie. Știa exact ce anume dorea să spună și, întrebuințând termeni relativ simpli reușea să-și comunice ideile unui auditoriu nefamiliarizat cu opera lui, astfel încât cu toții înțelegeau exact ce anume li se spunea.

Lecțiile au fost înregistrate, iar aceste înregistrări transcrise ulterior de un secretar de limbă spaniolă, al cărui manuscris dactilografiat l-am găsit printre documentele postume ale soțului meu. Lectura acelor pagini, mi-a evocat amintirea vie a entuziasmului deosebit cu care au primit acei argentinieni cuvintele soțului meu. Și mi s-a părut, în calitate de ne-economistă, că lecțiile acestea, rostite în fața unui auditoriu sud-american nespecializat, erau mult mai ușor de înțeles decât multe dintre scrierile mai teoretice ale lui Ludwig von Mises. Am considerat că ele conțineau atât de mult material valoros, atâtea gânduri importante astăzi și în viitor, încât ar trebui făcute accesibile marelui public.

Deoarece soțul meu nu-și revizuise niciodată transcrierile lecțiilor sale în vederea publicării lor în volum, sarcina aceasta a rămas în seama mea. Am fost extrem de atentă să păstrez intact sensul fiecărei propoziții, să nu schimb nimic din conținut și să păstrez toate expresiile pe care soțul meu le utiliza adesea și cu care cititorii săi sunt atât de familiarizați. Singura mea contribuție a fost să rânduiesc laolaltă propozițiile și să elimin unele dintre micile expresii pe care

le întrebuințăm uneori într-o discuție informală. Dacă tentativa mea de a converti aceste lecții într-o carte a reușit, este numai datorită faptului că, în fiecare frază, auzeam vocea soțului meu, îl auzeam vorbind. Amintirea lui rămăsese vie în mine, vie în ce privește felul cum demonstrase limpede nocivitatea și pericolul unei guvernări prea extinse, în ce privește felul lucid și inteligibil în care prezentase diferențele dintre dictatură și intervenționism; în ce privește felul pătrunzător și spiritual în care invoca diverse personalități istorice; în ce privește felul cum cu numai câteva cuvinte reușea să readucă la viață vremuri de mult apuse.

Doresc să mă folosesc de acest prilej pentru a-i mulțumi bunului meu prieten George Koether pentru felul cum m-a secondat în această întreprindere. Experiența sa editorială și familiaritatea sa cu teoriile soțului meu au fost de un real folos în pregătirea acestui volum.

Sper că lecțiile acestea nu vor fi citite numai de specialiști, ci și de numeroșii admiratori ai soțului meu din rândurile noneconomiștilor. Și sper din tot sufletul ca această carte să devină accesibilă și celor tineri, îndeosebi liceenilor și elevilor de colegiu din lumea întreagă.

Margit von Mises,
New York,
iunie 1979.

1

Capitalismul

Expresiile figurative pe care le întrebuințăm generează adesea neînțelegeri. Referindu-se la marii industriași moderni și la liderii marilor firme de afaceri, oamenii vorbesc, de pildă, despre „regele ciocolatei", sau al bumbacului, sau al automobilului. Terminologia pe care o întrebuințează indică faptul că ei nu văd, practic, nici o diferență între capii industriilor moderne și regii feudali, ducii sau seniorii de altădată. De fapt, însă, diferența e foarte mare, fiindcă un rege al ciocolatei nu diriguiește câtuși de puțin: el servește. El nu domnește peste teritorii cucerite, independent de piață și de clienții săi. Regele ciocolatei – sau regele oțelului, sau regele automobilului, sau orice alt rege al industriei moderne – depinde de industria în care activează și de clienții pe care-i servește. „Regele" acesta trebuie să-și asigure bunăvoința supușilor săi, consumatorii; el își va pierde „regatul" de îndată ce nu mai este în măsură să furnizeze clienților săi servicii mai bune la costuri mai scăzute decât rivalii săi.

Cu două sute de ani în urmă, înainte de înflorirea capitalismului, statutul social al unei persoane era fixat, de la un capăt la altul al vieții sale; îl moștenea de la părinți și apoi rămânea neschimbat. Dacă se năștea sărac, sărac rămânea, iar dacă se năștea bogat – senior sau duce – atunci își păstra ducatul și proprietatea corespunzătoare până la sfârșitul zilelor.

Cât despre producție, industriile primitive de procesare existau aproape numai pentru beneficiul celor avuți. Majoritatea populației (nouăzeci la sută sau chiar mai mult din populația Europei) lucra pământul și nu venea în contact cu industriile de procesare, orientate

către orașe. Sistemul acesta rigid, al societății feudale, a prevalat în cea mai mare parte a Europei, vreme de multe secole la rând.

Însă, pe măsură ce populația rurală sporea, a apărut un surplus de persoane relativ la pământ. Pentru acest surplus de populație, oameni lipsiți de averi moștenite, nu era destul de lucru în agricultură și nici nu le era cu putință să se angajeze în industriile de procesare; mai marii orașelor îi împiedicau s-o facă. Numărul acestor „proscriși" continua să crească și nimeni nu știa ce să facă cu ei. Ei erau „proletari", în înțelesul deplin al termenului, proscriși pe care guvernanții nu puteau decât să-i trimită fie în case de muncă și binefacere, fie în aziluri pentru săraci. În anumite părți ale Europei, mai cu seamă în Țările de Jos și în Anglia, aceste categorii de persoane au devenit atât de numeroase încât, prin secolul al XVIII-lea, reprezentau o adevărată amenințare la adresa menținerii sistemului social existent.

Astăzi, când discutăm despre condițiile similare existente în India, sau în alte țări în curs de dezvoltare, nu trebuie să uităm că, în Anglia secolului al XVIII-lea, condițiile erau cu mult mai precare. Pe atunci, populația Angliei număra șase sau șapte milioane de suflete, dar din aceste șase sau șapte milioane de oameni, mai mult de un milion, probabil două milioane, nu erau decât asemenea proscriși sărmani, cărora sistemul social existent nu le oferea nici o posibilitate. Soarta care urma să fie rezervată acestor proscriși reprezenta una din marile probleme cu care se confrunta Anglia, în secolul al XVIII-lea.

O altă problemă majoră era lipsa de materii prime. Britanicii erau siliți să-și pună, în mod cât se poate de serios, următorea întrebare: ce vom face în viitor, când pădurile noastre vor înceta să ne mai asigure lemnul necesar pentru industrii și pentru încălzirea caselor noastre? Pentru clasele stăpânitoare, situația era disperată. Oamenii de stat nu știau ce să facă, iar aristocrația aflată la putere era lipsită de orice idei cu privire la îmbunătățirea condițiilor existente.

În această situație socială îngrijorătoare s-au ivit începuturile capitalismului modern. O parte dintre acei proscriși, dintre acei oameni săraci, au încercat să organizeze mici ateliere, în care se puteau produce anumite lucruri. Aceasta a fost o inovație. Acești inovatori nu produceau bunuri scumpe, destinate exclusiv claselor superioare; ei produceau bunuri mai ieftine, pentru uzul tuturor. Și aceasta a fost

originea capitalismului, așa cum îl cunoaștem astăzi. A fost *începutul producției de masă*, care este principiul fundamental al industriilor capitaliste. În vreme ce vechile industrii de procesare, care-i serveau pe oamenii înstăriți din orașe, nu produceau decât aproape exclusiv pentru a satisface cererile claselor de sus, noile industii capitaliste au început să producă lucruri accesibile pentru oamenii de rând. Era producția de masă, destinată să satisfacă nevoile maselor.

Acesta este principiul fundamental al capitalismului, așa cum există el astăzi în toate țările care se bucură de un sistem dezvoltat de producție în masă: marile firme de afaceri, care sunt ținta celor mai fanatice atacuri ale așa-numiților stângiști, produc aproape exclusiv pentru a satisface dorințele maselor. Întreprinderile care produc exclusiv bunuri de lux, pentru cei avuți, nu pot atinge niciodată dimensiunile marilor firme de afaceri. Iar astăzi, persoanele care lucrează în marile fabrici sunt și pricipalii consumatori ai produselor realizate în asemenea fabrici. Aceasta este diferența fundamentală existentă între principiile capitaliste de producție și cele feudale, din vremurile trecute.

Când oamenii presupun, sau pretind, că există o diferență între producătorii și consumatorii produselor marilor firme, ei comit o eroare gravă. În magazinele universale americane, puteți auzi sloganul „consumatorul are întotdeauna dreptate". Și acest consumator nu este altul decât cel care produce în fabrici aceste bunuri, comercializate în magazinele universale. Cei ce gândesc că puterea marilor firme este enormă comit, de asemenea, o eroare, deoarece marile afaceri depind în întregime de patronajul celor ce le cumpără produsele: chiar și cea mai mare întreprindere își pierde puterea și influența, de îndată ce își pierde clienții.

În urmă cu cincizeci sau șaizeci de ani, în mai toate țările capitaliste se spunea despre companiile feroviare că sunt prea mari și prea puternice: că ele formează un monopol; că nu este posibil să intre cineva în competiție cu ele. Se afirma că, în domeniul transporturilor, capitalismul ar fi atins deja un stadiu în care devenea autodizolvant, deoarece eliminase competiția. Ceea ce treceau cu vederea acești oameni, era faptul că puterea companiilor feroviare depindea de capacitatea lor de a servi consumatorii mai bine decât orice altă metodă de transport. Desigur, ar fi fost ridicol ca cineva să rivalizeze cu aces-

te mari firme feroviare construind încă o cale ferată, paralelă cu cea veche, deoarece aceasta era suficientă pentru a satisface necesitățile existente. Însă, foarte curând, s-au ivit alt fel de rivali. Libertatea de a intra în competiție nu înseamnă că poți reuși imitând sau copiind, pur și simplu, exact ce au făcut alții înaintea ta. Libertatea presei nu înseamnă că ai dreptul să copiezi textul scris de altul și să dobândești astfel succesul pe care celălalt îl merită pe deplin, datorită realizărilor sale. Ea înseamnă că ai dreptul să scrii ceva diferit. Libertatea de a intra în competiție cu firmele de căi ferate, de pildă, înseamnă că ești liber să inventezi ceva, să faci ceva care va pune în dificultate căile ferate, astfel încât competitivitatea lor să devină foarte precară.

În Statele Unite mijloacele de transport care au rivalizat cu transportul feroviar – autobuze, automobile, camioane și avioane – au determinat pierderi importante pentru căile ferate, care s-au văzut aproape complet înfrânte în domeniul transportului de călători.

Dezvoltarea capitalismului constă în obținerea de către toți a dreptului de a servi clienții mai bine și/sau mai ieftin. Și această metodă, acest principiu, a transformat întrega lume, într-un interval de timp relativ scurt, făcând cu putință o creștere fără precedent a populației.

În Anglia secolului al XVIII-lea, din roadele pământului nu puteau trăi decât șase milioane de oameni, la un nivel de trai foarte redus. Astăzi (1958 – n. tr.), peste cincizeci de milioane de persoane se bucură de un nivel de trai mult mai ridicat chiar și decât acela al persoanelor înstărite din secolul al XVIII-lea. Și nivelul de trai din Anglia zilelor noastre ar fi, probabil, încă și mai ridicat, dacă nu s-ar fi irosit o mulțime de energie britanică în episoade ce s-au dovedit a fi, din numeroase puncte de vedere, „aventuri" politice și militare care se puteau evita.

Aceasta este realitatea cu privire la capitalism. Astfel, dacă un englez – sau, mai general, orice altă persoană, din orice țară de pe mapamond – le spune astăzi prietenilor săi că este un adversar al capitalismului, i se poate da o replică minunată: „Știm că populația acestei planete este acum de zece ori mai numeroasă decât în epoca precapitalistă; știm că toți oamenii care trăiesc azi se bucură de un nivel de trai mai ridicat decât acela al strămoșilor tăi, din epoca precapitalistă. Dar cum putem ști dacă tu ești acel unu din zece, care

ar fi supraviețuit în absența capitalismului? Simplul fapt că trăiești astăzi dovedește succesul capitalismului, fie că pui sau nu mare preț pe propria ta viață".

În ciuda tuturor beneficiilor care i se datorează, capitalismul a fost atacat și criticat cu furie. Este necesar să înțelegem originea acestei antipatii. Este un fapt că ura de capitalism *nu* s-a născut în mijlocul maselor, *nici* în mijlocul muncitorilor înșiși, ci în rândurile aristocrației posesoare de pământuri – clasele superioare, nobilimea britanică și cea continentală. Acești oameni reproșau capitalismului o împrejurare neplăcută pentru ei: la începutul secolului al XIX-lea, salariile sporite plătite de industriași muncitorilor forțau aristocrația rurală să plătească salarii la fel de ridicate muncitorilor *agricoli*. Aristocrația a atacat industriile criticând nivelul de trai al maselor de lucrători.

Desigur, din punctul nostru de vedere, nivelul de trai al muncitorilor de pe atunci era extrem de scăzut; condițiile din vremea capitalismului timpuriu erau absolut șocante, dar nu din cauza că nou dezvoltatele industrii capitaliste i-ar fi lezat pe muncitori. Persoanele angajate pentru a munci în fabrici cunoscuseră deja, în prealabil, un nivel de existență practic subuman.

Vechea poveste bine cunoscută, repetată de sute de ori, care afirmă că fabricile angajau femei și copii și că aceste femei și acești copii ar fi trăit în condiții satisfăcătoare înainte de a lucra în fabrici, este unul din marile falsuri ale istoriei. Mamele care lucrau în fabrici nu aveau cu ce să gătească; ele nu își părăseau căminele sau bucătăriile pentru a merge să lucreze în fabrici, ele mergeau în fabrici deoarece nu aveau bucătării, sau, dacă aveau bucătării, nu aveau ce să gătească în ele. Iar copiii nu soseau din așezăminte de copii confortabile. Ei erau înfometați și aproape morți de inaniție. Și toată vorbăria despre așa numitele orori de nedescris ale capitalismului timpuriu poate fi respinsă cu ajutorul unei singure statistici: tocmai în anii în care s-a dezvoltat capitalismul britanic, tocmai în perioada numită, în Anglia, Revoluția Industrială, în anii 1760 – 1830, tocmai în acei ani, populația Angliei s-a dublat, ceea ce înseamnă că sute sau mii de copii, care înainte ar fi murit, au supraviețuit și au crescut, pentru a deveni bărbați și femei.

Fără îndoială, condițiile din vremurile de mai înainte erau foarte nesatisfăcătoare. Afacerile capitaliste le-au îmbunătățit. Tocmai acele manufacturi timpurii sunt cele care au purtat de grijă lucrătorilor, fie direct, fie indirect, prin exportarea de produse și importarea de hrană și materii prime din alte țări. În mod repetat, istoricii capitalismului timpuriu au falsificat istoria – pentru a întrebuința un cuvânt cît se poate de binevoitor.

Circula o anecdotă, foarte posibil inventată, care îl privea pe Benjamin Franklin. Se povestea că Ben Franklin ar fi vizitat o țesătorie de bumbac în Anglia și că proprietarul manufacturii i-ar fi spus, plin de mândrie: „Priviți, fabricăm produse de bumbac pentru Ungaria". Benjamin Franklin, privind în jur și văzându-i pe lucrători îmbrăcați deplorabil, ar fi replicat: „De ce nu produceți câte ceva și pentru proprii dumneavoastră angajați?"

Dar acele exporturi despre care vorbea proprietarul țesătoriei însemnau tocmai că el producea *într-adevăr pentru proprii săi angajați*, deoarece Anglia trebuia să-și importe toate materiile prime. Nu exista bumbac nici în Anglia, nici în Europa continentală. Exista un deficit de hrană în Anglia, așa că hrana trebuia importată din Polonia, din Rusia și din Ungaria. Aceste exporturi constituiau plățile pentru hrana importată, care făcea cu putință supraviețuirea populației britanice. Există numeroase exemple, culese din istoria acelor vremuri care pot ilustra atitudinea nobilimii și a aristocrației față de muncitori. Doresc să citez numai două. Primul se referă la faimosul sistem britanic cunoscut sub denumirea de „Speenhamland." Este vorba de un sistem prin care guvernul britanic le plătea tuturor muncitorilor care nu câștigau salariul minim (stabilit de oficialități), diferența dintre salariile pe care le primeau și acest salariu minim. În felul acesta, aristocrația rurală era scutită de necazul produs de necesitatea de a plăti salarii mai mari în agricultură. Nobilimea continua să plătească salariile tradiționale reduse, iar guvernanții le suplimentau, determinându-i astfel pe lucrători să nu părăsească muncile agricole și să nu-și caute slujbe în sistemul manufacturier urban.

Optzeci de ani mai târziu, după expansiunea capitalismului din Anglia în Europa continentală, aristocrația rurală europeană a reacționat, din nou, împotriva acestui nou sistem de producție. Junkerii prusaci din Germania, pierzându-și numeroși lucrători în

beneficiul industriilor capitaliste, care ofereau salarii mai bune, au inventat un termen special pentru a desemna problema: *Landflucht* – „părăsirea regiunilor rurale." Iar în parlamentul german, ei discutau cum poate fi stăvilit acest *rău*, căci așa era evaluată situația, din punctul lor de vedere.

Prințul Bismarck, faimosul cancelar al Reichului german, a afirmat într-un discurs: „Am întâlnit un om la Berlin, un om care lucrase cândva pe moșia mea, și l-am întrebat: 'De ce ai părăsit moșia; de ce ai plecat de la țară; de ce locuiești acum la Berlin?'" Și, după spusele lui Bismark, omul ar fi răspuns: „N-aveți așa frumoase *Biergarten* în sat, cum avem aici, în Berlin, unde poți să stai jos, să bei bere, și să asculți muzică." Desigur, această poveste era spusă din punctul de vedere al prințului Bismarck, patronul, care nu coincidea cu punctul de vedere al tuturor angajaților săi. Aceștia se angajaseră în industrie deoarece industria le oferea salarii sporite și le ridica nivelul de trai la cote fără precedent.

Astăzi, în țările capitaliste, există o diferență relativ mică între nivelurile de trai al așa-ziselor clase superioare și, respectiv, al celor inferioare; ambele se bucură de hrană, îmbrăcăminte și adăpost. Dar în secolul al XVIII-lea și mai devreme, diferența între reprezentantul clasei de mijloc și reprezentantul clasei inferioare era că omul din clasa de mijloc avea încălțăminte, pe când cel din clasa inferioară *nu* avea. Astăzi, în Statele Unite, diferența între omul bogat și omul sărac este adesea diferența dintre un Cadillac și un Chevrolet. Este posibil ca Chevrolet-ul să fie cumpărat la mâna a doua, dar, în esență el asigură aceleași foloase posesorului: va putea și el să circule cu automobilul dintr-un loc în altul. Mai mult decât 50% din populația Statelor Unite este formată din persoane care locuiesc în case și apartamente care le aparțin. Atacurile împotriva capitalismului – în special în legătură cu salariile mai ridicate – pornesc de la presupoziția falsă că salariile ar fi, în ultimă instanță, plătite de altcineva decât de angajații din fabrici. Este, desigur, normal ca economiștii și studenții în economie să distingă între muncitor și consumator și să analizeze aceste roluri separat. Dar, în realitate, fiecare consumator trebuie, într-un fel sau în altul, să câștige banii pe care-i cheltuie, iar imensa majoritate a consumatorilor se compune tocmai din aceiași oameni care lucrează, ca angajați, în întreprinderile care produc lucrurile pe

care ei le consumă. În regim capitalist, ratele salariale nu sunt stabilite de o clasă diferită de cea a persoanelor salariate; este vorba de *unii și aceiași* oameni. *Nu* corporația hollywoodiană este cea care stabilește salariul vedetei de cinema, ci oamenii care plătesc biletele de intrare la film. Și *nu* antreprenorul care organizează un meci de box este cel care satisface cererile enorme ale boxerilor renumiți, ci persoanele care plătesc taxele de vizionare a meciului. Distincția dintre patron și angajat este o distincție care se face în teoria economică, nu una care se observă în realitate; aici, patronul și salariatul sunt, în ultimă instanță, una și aceeași persoană.

În multe țări există persoane care gândesc că este foarte injust ca un om care trebuie să susțină o familie cu mai mulți copii să câștige același salariu cu un altul, care nu se întreține decât pe sine însuși. Dar întrebarea nu este dacă patronului ar trebui sau nu să-i revină o mai mare responsabilitate pentru mărimea familiei salariatului.

Întrebarea pe care trebuie să o punem în acest caz este următoarea: Ești dumneata, ca individ, gata să plătești *mai mult* pentru ceva, să zicem pentru o pâine, dacă ți se spune că omul care produce această pâine are șase copii? O persoană sinceră va răspunde, cu siguranță, negativ, spunând: „În principiu aș face-o, dar în fapt, dacă ar costa mai puțin, mai degrabă aș cumpăra pâinea produsă de omul fără copii." Realitatea este că, dacă cumpărătorii nu-i plătesc patronului suficient pentru ca acesta să-și poată plăti angajații, devine imposibil ca afacerea sa să continue.

Sistemul capitalist nu a fost numit „capitalism" de către un adept al său, ci de către un individ care-l considera cel mai rău dintre toate sistemele istorice, cel mai greu blestem căzut vreodată asupra omenirii. Omul acesta era Karl Marx. Cu toate acestea, n-avem motive să respingem termenul lui Marx, deoarece el descrie limpede sursa marilor progrese sociale, făcute cu putință de capitalism. Aceste progrese sunt rezultatele acumulării de capital; ele se bazează pe faptul că oamenii, de regulă, nu consumă tot ce produc, ci economisesc – și investesc – o parte din acest produs. În legătură cu această problemă circulă o serie de neînțelegeri și – pe parcursul acestor prelegeri – voi avea prilejul să mă opresc la cele mai importante neînțelegeri vehiculate în legătură cu acumularea de capital, utilizarea capitalului, și avantajele universal răspândite care se pot dobândi de pe urma aces-

tei utilizări. Mă voi referi la capitalism îndeosebi în lecțiile privitoare la investițiile străine și în cea privitoare la cea mai critică problemă politică a zilelor noastre, inflația. Știți, desigur, că inflația nu există doar în această țară. Ea constituie astăzi o problemă în întreaga lume.

Un fapt adesea trecut cu vederea, referitor la capitalism, este acesta: economiile aduc beneficii tuturor celor doritori să producă sau să câștige salarii. Când un om dobândește o anumită cantitate de bani – să zicem, o mie de dolari – și, în loc să-i cheltuie, îi încredințează unei bănci de economii sau unei companii de asigurări, banii ajung în mâinile unui antreprenor, un om de afaceri, care va avea astfel posibilitatea să inițieze un proiect pe care mai înainte nu-l putea iniția, deoarece capitalul necesar nu era disponibil.

Ce va face acum omul de afaceri cu acest capital suplimentar? Primul lucru pe care trebuie să-l facă, prima utilizare pe care trebuie s-o dea acestui capital suplimentar, este să angajeze muncitori și să achiziționeze materii prime – acțiuni prin care va determina o cerere *suplimentară* pentru muncitori și materii prime, precum și o tendință de creștere a salariilor și a prețurilor la materii prime. Cu mult înainte ca cel care a economisit, sau antreprenorul, să obțină vreun profit din toate acestea, muncitorul neangajat, producătorul de materii prime, fermierul și salariatul ajung cu toții să ia parte la beneficiile noilor economii.

Când va dobândi antreprenorul ceva de pe urma proiectului depinde de configurația viitoare a pieței și de capacitatea sa de a anticipa corect configurația viitoare a pieței. Dar atât muncitorii, cât și producătorii de materii prime, își obțin beneficiile imediat. S-a vorbit mult, cu vreo treizeci sau patruzeci de ani în urmă, despre „politica salarială", cum i s-a spus, a lui Henry Ford. Una din marile realizări ale domnului Ford a fost că plătea salarii mai mari decât alți industriași sau alte întreprinderi. Politica sa salarială a fost numită „o invenție", dar nu este suficient să afirmăm că această politică nou „inventată" a fost rezultatul liberalității domnului Ford. O nouă ramură de afaceri, sau o nouă fabrică într-o ramură de afaceri deja existentă, trebuie să atragă muncitori din *alte* slujbe, din alte părți ale țării, sau chiar din alte țări. Și singura cale pentru a obține acest rezultat este să li se ofere muncitorilor salarii mai mari pentru munca

lor. Așa s-au petrecut lucrurile în vremurile de început ale capitalismului, și așa se petrec încă și astăzi.

Când manufacturierii din Marea Britanie au început să producă țesături de bumbac, ei au oferit lucrătorilor salarii mai mari decât cele pe care le primiseră înainte. Desigur, un mare procentaj din acești lucrători nu primiseră nimic înainte și erau dispuși să accepte orice sumă li se oferea. Dar, în scurt timp, pe măsură ce se acumula din ce în ce mai mult capital și se dezvoltau din ce în ce mai multe întreprinderi, ratele salariale au crescut, determinând creșterea fără precedent a populației britanice la care m-am referit.

Evocarea plină de dispreț a capitalismului de către unii oameni, care-l prezintă ca pe un sistem destinat să-i înavuțească pe cei bogați și să-i sărăcească pe cei săraci, este greșită de la un capăt la celălalt. Teza lui Marx privitoare la sosirea socialismului se baza pe ipoteza că muncitorii *deveneau* mai săraci, că masele deveneau *mai lipsite* de mijloace de subzistență și că, în cele din urmă, întreaga avuție a unei țări avea să se concentreze în mâinile câtorva oameni, sau chiar ale unui singur om. Iar apoi masele de muncitori sărăcite se vor revolta și vor expropria bogățiile proprietarilor avuți. Conform acestei doctrine a lui Karl Marx, în cadrul sistemului capitalist nu poate exista nici o șansă, nici o posibilitate de îmbunătățire a condițiilor de trai ale muncitorilor.

În 1864, adresându-se Asociației Internaționale a Muncitorilor, în Anglia, Marx susținea că opinia conform căreia sindicatele ar putea îmbunătăți condițiile celor ce muncesc este „absolut greșită". El numea politica sindicală, de solicitare a unor rate salariale mai ridicate și a reducerii programului de lucru, *conservatoare* – conservatorismul fiind, desigur, cel mai peiorativ termen din vocabularul lui Karl Marx. El sugera că sindicatele ar trebui să-și fixeze un țel nou, *revoluționar*: anume „de a isprăvi în întrgime cu sistemul salarial", așezând „socialismul" – proprietatea de stat asupra mijloacelor de producție – în locul sistemului proprietății private.

Dacă privim în urmă, îndeosebi la istoria Angliei începând din 1865, constatăm că Marx s-a înșelat în toate privințele. Nu există nici o țară capitalistă occidentală în care condițiile de trai ale maselor să nu fi cunoscut îmbunătățiri fără precedent. Toate aceste progrese, din ultimii optzeci sau nouăzeci de ani, s-au făcut *în ciuda* pronosti-

curilor lui Karl Marx. Într-adevăr, socialiștii marxiști credeau că nivelul de trai al muncitorilor nu va putea fi niciodată ameliorat. Ei acceptaseră o teorie falsă, faimoasa „lege de fier a salariilor" – lege care afirma că salariul muncitorului în regim capitalist nu poate depăși cantitatea necesară pentru subzistența lui, astfel încât să poată presta servicii în întreprindere.

Marxiștii își susțineau teza după cum urmează: dacă ratele salariale ale muncitorilor cresc, ridicând salariile deasupra nivelului de subzistență, atunci muncitorii vor avea mai mulți copii; și acești copii, odată intrați în rândurile forței de muncă, vor spori numărul lucrătorilor, până la pragul după care ratele salariale vor scădea, readucându-i pe muncitori la nivelul de subzistență – la acel nivel minimal de supraviețuire, abia suficient pentru a împiedica populația să moară de inaniție. Dar această idee a lui Marx, împărtășită și de mulți alți socialiști, se bizuie pe o imagine a muncitorului aidoma celei utilizate – pe bună dreptate – de biologi pentru a studia viața animalelor, de pildă a șoarecilor.

Dacă sporim cantitatea de hrană disponibilă pentru organisme animale, sau pentru microbi, atunci mai mulți dintre aceștia vor supraviețui. Iar reducându-le hrana, le vom reduce numărul. Dar omul este diferit. Până și muncitorul – în ciuda faptului că marxiștii nu recunosc acest lucru – are dorințe omenești, altele decât hrana și reproducerea speciei. O creștere a salariilor reale nu determină doar o creștere a populației, ci și, înainte de orice, o *îmbunătățire a nivelului mediu de trai*. Iată de ce ne bucurăm astăzi de un nivel de trai mai ridicat în Europa Occidentală și în Statele Unite decât în țările în curs de dezvoltare, de pildă din Africa.

Este necesar să insistăm, însă, asupra faptului că acest nivel de trai mai ridicat depinde de capitalul real investit. Așa se explică diferența dintre condițiile existente în Statele Unite și cele din India; metodele moderne de combatere a bolilor contagioase au fost adoptate și în India – într-o anumită măsură, cel puțin – și efectul a fost o creștere fără precedent a populției, dar, deoarece această creștere a populației n-a fost însoțită de o creștere corespunzătoare a volumului de capital investit, consecința a fost o creștere a sărăciei. *Prosperitatea unei țări este direct proporțională cu volumul de capital investit pe individ*.

Sper că pe parcursul următoatelor lecții voi avea prilejul să analizez mai îndeaproape aceste probleme și că voi reuși să le clarific, deoarece anumite expresii – cum ar fi „capitalul investit per capita" – necesită explicații mai degrabă amănunțite.

Dar va trebui să ne amintim că, în materie de politici economice, nu există miracole. Veți fi citit multe articole în presă și veți fi auzit multe discursuri despre așa-numitul miracol german – redresarea Germaniei după înfrângerea și distrugerea ei în cel de al doilea război mondial. Dar n-a fost vorba de nici un miracol. A fost vorba de aplicarea *principiilor economiei libere de piață*, a metodelor capitalismului, cu toate că acestea n-au fost aplicate complet, în toate privințele. Orice țară poate genera „miracole" economice asemănătoare, deși trebuie să insist asupra faptului că redresarea economică *nu* provine din miracole; ea este consecința politicilor economice sănătoase și provine din adoptarea acestora.

Socialismul

Mă aflu aici la Buenos Aires, invitat de Centro de Difusión de Economía Libre. Oare ce înseamnă economía libre? Ce înseamnă, oare, sistemul acesta al libertății economice? Răspunsul e simplu: este vorba de economia de piață, este vorba de sistemul în care cooperarea indivizilor în cadrul diviziunii sociale a muncii este realizată prin intermediul pieței. Piața aceasta nu este un loc; este un proces, este modul în care, prin vânzare și cumpărare, prin producție și consum, indivizii contribuie la mersul de ansamblu al societății.

Analizând acest sistem de organizare economică – economia de piață – întrebuințăm expresia „libertate economică". Foarte frecvent oamenii nu-i înțeleg sensul, crezând că libertatea economică este complet separată de alte libertăți și că aceste alte libertăți – pe care ei le socotesc mai importante – ar putea fi prezervate chiar și în absența libertății economice. Înțelesul libertății economice este acesta: individul este în măsură să *aleagă* felul în care dorește să se integreze în ansamblul societății. Individul își poate alege cariera, el este liber să facă ceea ce *dorește* să facă.

Toate acestea nu trebuie, desigur, interpretate în sensul pe care atâta lume îl împrumută astăzi cuvântului libertate; trebuie interpretate, mai degrabă, in sensul că, grație libertății economice, omul este eliberat de constrângeri naturale. În natură nu există nimic care să poată fi numit libertate, există numai regularitatea legilor naturii, cărora omul trebuie să le dea ascultare, dacă dorește să-i izbutească ceva.

Întrebuințând termenul libertate, așa cum se aplică el ființelor umane, avem în vedere numai libertatea *în cadrul societății*. Totuși, astăzi, mulți consideră că libertățile sociale sunt independente unele de altele. Cei ce se autointitulează astăzi „liberali" revendică măsuri politice diametral opuse acelora pe care liberalii din secolul al XIX-lea le susțineau în programele lor. Așa numiții liberali de azi împărtășesc ideea, foarte răspândită, că libertatea de expresie, de gândire, libertatea presei și a religiei, libertatea de a nu fi arestat fără judecată – așadar toate aceste libertăți pot fi prezervate în absența a ceeace se numește libertate economică. Ei nu realizează că, într-un sistem din care piața este absentă, în care guvernul dirijază totul, toate aceste alte libertăți sunt iluzorii, chiar dacă iau formă de legi și sunt consemnate în constituții.

Să ne oprim la una dintre libertăți, libertatea presei. Dacă guvernul are în proprietatea sa toate tiparnițele, el va stabili ce se tipărește și ce nu se tipărește. Și dacă guvernul este proprietarul tuturor tiparnițelor și stabilește ce se tipărește și ce nu se tipărește, atunci posibilitatea de a tipări contraargumente de orice fel, îndreptate împotiva ideilor promovate de guvern, devine, practic, inexistentă. Libertatea presei dispare. Și la fel stau lucrurile cu toate celelalte libertăți.

Într-o economie de piață, individul este liber să-și aleagă orice carieră dorește, să-și aleagă modul său propriu de integrare în societate. Într-un regim socialist, însă, lucrurile nu stau la fel: cariera sa e stabilită prin decret guvernamental. Guvernul poate ordona persoanelor pe care nu le agrează, cărora nu dorește să le permită să locuiască în anumite regiuni, să se mute în alte regiuni și în alte locuri. Și guvernul este întotdeauna în măsură să justifice o asemenea decizie, declarând că planul guvernamental necesită prezența cutărui cetățean eminent la câteva mii de kilometri distanță de locul în care este el nedorit de cei aflați la putere.

Este adevărat că libertatea de care se poate bucura cineva într-o economie de piață nu este o libertate perfectă din punct de vedere metafizic. Dar o libertate perfectă nu există. Libertatea are sens numai în cadrul societății. Teoreticienii „dreptului natural" din secolul al XVIII-lea – în frunte cu Jean Jacques Rousseau – credeau că pe vremuri, în trecutul îndepărtat, oamenii s-ar fi bucurat de ceva

numit libertate „naturală". Dar în epoca aceea îndepărtată indivizii nu erau liberi, ci se aflau la bunul plac al oricui ar fi fost mai puternic decât ei. Celebrele cuvinte ale lui Rousseau: „Omul s-a născut liber și este pretutindeni în lanțuri" poate că sună bine, dar, în fapt, omul *nu* se naște liber. Omul este la naștere un sugar foarte plăpând. Fără protecția părinților săi, fără protecția oferită părinților săi de societate, el ar fi incapabil să supraviețuiască.

Libertatea în societate înseamnă că un om depinde de ceilalți în aceeași măsură în care ceilalți depind de el. Societatea în regimul economiei de piață, în condiții de „economía libre", înseamnă o situație în care fiecare îi servește pe concetățenii săi și este în schimb servit de ei. Oamenii își imaginează că există în economia de piață patroni independenți de bunăvoința și concursul celorlalți oameni. Ei își imaginează că marii industriași, oamenii de afaceri, antreprenorii sunt adevărații patroni ai sistemului economic. Dar este o iluzie. Adevărații patroni ai sistemului economic sunt consumatorii. Și când consumatorii încetează de a mai patrona anumite afaceri, acei oameni de afaceri sunt fie siliți să-și abandoneze poziția preeminentă din cadrul sistemului economic, fie să-și adapteze acțiunile dorințelor și ordinelor consumatorilor.

Una din cele mai cunoscute propagatoare ale comunismului a fost Lady Passfield, al cărei nume de fată era Beatrice Potter, și care și-a câștigat reputația și datorită soțului ei, Sidney Webb. Această lady era fiica unui afacerist bogat și, în tinerețe, a lucrat ca secretară a tatălui ei. În memoriile sale ea scrie: „În întreprinderea tatălui meu, toată lumea trebuia să dea ascultare ordinelor tatălui meu, patronul. Doar el avea de dat ordine, dar lui nu-i ordona nimeni nimic". Această perspectivă este una foarte limitată. Tatăl ei *primea* ordine de la consumatori, de la cumpărătorii produselor sale. Din nefericire, ea n-a reușit să vadă *aceste* ordine; ea n-a reușit să vadă ce se petrece într-o economie de piață, pentru că nu o interesau decât ordinele date in interiorul biroului sau fabricii tatălui ei.

Orice problemă economică am aborda, nu trebuie să uităm cuvintele marelui economist francez Frédéric Bastiat, care și-a intitulat un strălucit eseu „*Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*" („Ceea ce se vede și ceeea ce nu se vede"). Pentru a înțelege felul cum operează un sistem economic nu trebuie să ne oprim numai la lucruri care se văd,

ci suntem nevoiți să ne îndreptăm atenția și către lucruri ce nu pot fi percepute direct. De pildă, un ordin dat de patron unui funcționar din birou poate fi auzit de toți cei prezenți în încăpere. Ceeace nu se aude sunt ordinele primite de patron de la clienții săi.

De fapt, în sistemul capitalist, patroni sunt, în ultimă instanță, consumatorii. Nu statul este suveran, ci populația. Și dovada suveranității consumatorilor este că ei au *dreptul de a fi nesăbuiți*. Acesta este privilegiul suveranului. El are dreptul de a comite greșeli, nimeni nu-l poate împiedica să le comită, dar trebuie să plătească, desigur, pentru greșelile sale. Afirmând supremația consumatorului, sau suveranitatea sa, nu afirmăm că el nu face greșeli, că ar fi un om care știe întotdeauna ce este mai bine pentru el. Consumatorii cumpără sau consumă, adesea, lucruri pe care nu s-ar cădea să le cumpere sau să le consume.

Dar ideea că ar exista o formă de guvernare capitalistă, capabilă de a-i împiedica pe oameni să-și provoace ei înșiși neplăceri, controlându-le consumul, este falsă. Guvernul imaginat ca autoritate paternă, ca tutore universal, este ideea celor ce favorizează socialismul. Cu câțiva ani în urmă, in Statele Unite, guvernul a încercat un așa numit „nobil experiment". Experimentul acesta nobil a luat forma unei legi, care interzicea cumpărarea și vânzarea băuturilor acoolice. Este cu siguranță adevărat că mulți oameni consumă brandy și whiskey în exces și că este posibil să-și provoace ei înșiși neplăceri procedând astfel. O parte din autoritățile Statelor Unite se opun chiar și fumatului. Există, desigur, mulți oameni care fumează excesiv și o fac în ciuda faptului că ar fi mai bine pentru ei să nu fumeze. Problema care se pune aici depășește cu mult cadrul discuției economice: ea scoate în evidență adevărata semnificație a libertății.

Să admitem că a-i împiedica pe oameni să-și provoace singuri neplăceri consumând alcool, sau fumând în exces, ar fi benefic. Dar îndată ce am admis asta, alții vor spune: Oare corpul este totul? Oare nu este mintea umană cu mult mai importantă? Oare nu este mintea adevărata înzestrare a omului, advărata calitate umană? Acordând guvernului dreptul de a controla ce consumă corpul uman, de a stabili dacă cineva are sau nu dreptul să fumeze și dacă are sau nu dreptul să bea, nu mai putem replica nimic celor ce spun: „Mai importante decăt corpul sunt mintea și sufletul, și omul își provoacă sieși

mult mai mult rău citind cărți necorespunzătoare, ascultând muzică proastă, sau vizionând filme nerecomandabile. De aceea, este datoria guvernului de a împiedica populația să comită aceste greșeli".

Și, după cum știți, vreme de multe secole guvernele și autoritățile credeau că acestea *sunt,* într-adevăr, datorii ce le revin. Asta nu se întâmpla numai în epoci de mult apuse. De curând, Germania a cunoscut un guvern ce considera că este datoria sa guvernamentală să distingă între picturile de bună și de proastă calitate – ceea ce însemna, desigur, bună și proastă calitate în accepțiunea unei persoane care, în tinerețe, fusese respinsă la examenul de admitere la Academia Vieneză de Arte; bună și proastă calitate în accepțiunea unui pictor de cărți poștale, Adolf Hitler. Și exprimarea unor puncte de vedere despre artă și pictură, diferite de cele ale Supremului Führer, a fost interzisă prin lege.

Odată ce am admis că este datoria guvernului să ne controleze consumul de alcool, ce mai putem replica acelora care afirmă că supravegherea cărților și ideilor este cu mult mai importantă?

Libertatea înseamnă, de fapt, *libertatea de a greși*. Acest lucru trebuie să-l reținem. Este cu putință ca felul în care concetățenii noștri își cheltuiesc banii și își trăiesc viețile să ne pară aspru criticabil. Putem fi încredințați că ceea ce fac ei este absolut nesocotit și rău, dar, într-o societate liberă, există multe căi pe care oamenii își pot răspândi opiniile despre felul în care concetățenii lor ar trebui să-și modifice stilul de viață. Se pot scrie cărți, se pot scrie articole, se pot ține discursuri; doritorii pot chiar predica la colțul străzii – și în multe țări așa se și întâmplă. Dar ei *nu* trebuie să impună supravegherea polițienească altor oameni pentru a-i împiedica să facă anumite lucruri, numai pentru că ei înșiși nu doresc să lase acestor alți oameni libertatea de a le face.

Aceasta e diferența dintre sclavie și libertate. Sclavul este ținut să facă ceea ce îi ordonă superiorul, pe când cetățeanul liber – și aceasta este semnificația libertății – este în măsură să-și aleagă propriul mod de viață. Se poate, desigur, abuza de sistemul acesta capitalist și se abuzează de către unii. Este posibil, desigur, să se comită fapte care nu s-ar cuveni comise. Însă, dacă aceste lucruri se bucură de aprobarea majorității, nemulțumitul dispune oricând de o cale pentru a încerca să modifice opinia concetățenilor săi. El poate utiliza persua-

siunea, poate încerca să-i convingă, dar nu poate încerca să-i forțeze cu ajutorul puterii, al puterii polițienești guvernamentale.

Într-o economie de piață, fiecare om, servindu-și concetățenii, se servește pe sine însuși. La aceasta se refereau autorii liberali din secolul al XVIII-lea, vorbind despre armonia intereselor corect înțelese ale tuturor grupurilor și ale tuturor indivizilor. Și această doctrină a armoniei intereselor este cea care a suscitat opoziția socialiștilor. Ei vorbeau despre un „conflict ireconciliabil de interese" între diverse grupuri.

Ce înseamnă asta? Când Karl Marx – în primul capitol al *Manifestului Comunist*, micul pamflet cu care și-a inaugurat mișcarea sa socialistă – pretindea că există între clase un conflict ireconciliabil, el nu-și putea ilustra teza cu alte exemple decât acelea referitoare la condițiile societății precapitaliste. În epocile precapitaliste, societatea era divizată în grupuri de stări sociale ereditare, care în India purtau numele de „caste". Într-o societate a stărilor sociale omul nu se năștea, spre exemplu, francez; el se năștea ca membru fie al aristocrației franceze, fie al burgheziei franceze, fie al țărănimii franceze. În cea mai mare parte a Evului Mediu, condiția lui era pur și simplu de serv. Și în Franța, servitutea nu a dispărut complet până după Revoluția Americană. În alte părți ale Europei a dispărut chiar mai târziu.

Însă cea mai rea formă de servitute a existat – și a continuat să existe chiar și după abolirea sclaviei – în coloniile britanice de dincolo de Ocean. Individul își moștenea statutul social de la părinți și îl păstra de-a lungul întregii sale vieți. Apoi îl transfera copiilor săi. Fiecare grup avea privilegiile și dezavantajele sale. Grupurile cel mai sus plasate aveau numai privilegii, cele mai de jos, numai dezavantaje. Și nu exista altă cale pe care omul să se poată elibera de povara dezavantajelor legale care-l apăsau, din cauza statutului social, decât lupta politică împotriva celorlalte clase. În asemenea condiții se putea vorbi despre un „conflict ireconciliabil de interese între proprietarii de sclavi și sclavi", deoarece dorința acestora din urmă era de a se elibera de condiția de sclavi. Însă aceasta însemna o pierdere pentru proprietari. De aceea este indiscutabil că trebuia să existe un conflict ireconciliabil de interese între membrii diferitelor clase.

Nu trebuie să pierdem din vedere faptul că, în vremurile acelea – când societățile întemeiate pe statut erau predominante în Europa, ca și în coloniile americane fondate apoi de europeni – oamenii nu se considerau pe ei înșiși legați în vreun fel anume cu celelalte clase din aceeași națiune; ei se simțeau cu mult mai solidari cu membrii propriei lor clase din alte țări. Un aristocrat francez nu-i privea pe francezii aparținând claselor inferioare ca pe concetățenii săi; aceștia alcătuiau „prostimea" pe care o dezagrea. El îi privea ca egali numai pe aristocrații din alte țări – Italia, Anglia și Germania, spre exemplu.

Efectul cel mai vizibil al acestei stări de lucruri era că aristocrații din întreaga Europă utilizau aceeași limbă. Și limba aceasta era franceza, o limbă care, în afara Franței, rămânea neînțeleasă de alte grupuri sociale. Clasele mijlocii – burghezia – aveau propriul lor limbaj, în vreme ce clasele inferioare – țărănimea – utilizau dialecte locale, adesea necunoscute altor grupuri de populație. Același lucru se poate spune despre felul în care se îmbrăcau oamenii. Călătorind prin Europa anilor 1750, se putea întâlni, de la o țară la alta, îmbrăcăminte de obicei asemănătoare în cazul claselor superioare, aristocratice, și diferită în cazul claselor de jos. Întâlnind pe cineva pe stradă, îți dădeai imediat seama – după îmbrăcăminte – cărei clase îi aparținea, ce statut social poseda.

Este dificil de imaginat cât de diferite erau condițiile de atunci, în comparație cu cele de astăzi. Sosind din Statele Unite în Argentina și întâlnind un om pe stradă, nu-i pot ghici statutul social. Nu pot decât bănui că este cetățean argentinian și că nu face parte dintr-un grup apăsat de restricții legale. Acesta este unul dintre efectele capitalismului. Desigur, în regim capitalist există și diferențe. Există diferențe de avuție, diferențe pe care în mod eronat marxiștii le echivalează cu vechile diferențe care-i separau pe oameni într-o societate bazată pe statut.

Diferențele din sânul societății capitaliste nu sunt aceleași cu cele din sânul societății socialiste. În Evul Mediu – și în multe țări chiar mult mai târziu – o familie putea fi aristocrată și putea deține averi importante, putea fi o familie de duci vreme de sute și sute de ani, independent de calitățile, talentele, caracterul sau morala sa. Dar, în condițiile capitaliste moderne, există ceea ce sociologii au numit în termeni tehnici „mobilitate socială". Principiul activ al acestei

mobilități sociale, după sociologul și economistul italian Vilfredo Pareto este „la circulation des élites" (circulația elitelor). Este vorba de faptul că întotdeauna există în vârful scării sociale persoane care sunt bogate și importante din punct de vedere politic, dar aceste persoane – aceste elite – sunt mereu altele.

Toate acestea sunt perfect adevărate într-o societate capitalistă. Dar *nu* erau adevarate și pentru o societate precapitalistă, bazată pe statut social. Familiile considerate cândva marea aristocrație a Europei sunt și astăzi aceleași familii, sau, să spunem, sunt descendenții familiilor care au fost fala Europei cu 800 sau 1000 de ani în urma. Capețienii de Bourbon – care vreme foarte îndelungată au stăpânit aici in Argentina – erau deja o casă regală in secolul al X-lea. Regii aceștia stăpâneau teritoriul cunoscut astăzi sub numele de Ile-de France, extinzându-și regatul din generație în generație. Dar, într-o societate capitalistă, există o continuă mobilitate – săracii îmbogățindu-se și descendenții celor bogați pierzându-și averile și devenind săraci.

Am văzut astăzi într-o librărie, pe una din străzile centrale din Buenos Aires, biografia unui om de afaceri atât de proeminent, atât de important, atât de caracterisic pentru marele capital european din secolul al-XIX-lea încât, chiar și în această țară, îndepărtată de Europa, librăria oferea exemplare ale biografiei sale. Întâmplător îl cunosc pe nepotul omului acesta. El poartă încă numele bunicului său, și are dreptul la același titlu de noblețe pe care bunicul său – care își începuse cariera ca fierar – l-a dobândit cu 80 de ani în urmă. Astăzi nepotul lui este un fotograf sărac în New York.

Alte persoane, sărace pe vremea când bunicul acestui fotograf devenea unul dintre cei mai mari industriași în Europa, se află azi la cârmele industriei. Fiecare este liber să-și schimbe statutul social. Iată diferența dintre sistemul întemeiat pe statut și sistemul capitalist de libertate economică, în care nimeni nu poate da vina decât pe sine, dacă nu ajunge în poziția pe care o vizează.

Cel mai celebru industriaș al secolului XX este până astăzi Henry Ford. El a început de la câteva sute de dolari împrumutate de la prieteni și în foarte scurtă vreme a dezvoltat una din cele mai importante mari firme de afaceri din lume. Și asemenea cazuri se pot descoperi cu sutele în fiecare zi.

În fiecare zi, New York Times tipărește note lungi despre persoanele care au decedat. Dacă parcurgeți aceste note, puteți întâlni numele câte unui eminent om de afaceri care și-a început cariera ca vânzător de ziare pe la colțurile străzilor din New York. Sau care a început ca funcționar și a sfârșit ca președinte al aceleiași firme bancare în care a lucrat pe treapta cea mai de jos. Desigur, nu toți oamenii pot atinge aceste poziții. Nu toți oamenii *doresc* să le atingă. Există persoane mai interesate de alte chestiuni, și acestora le stau astăzi la dispoziție alte căi, care erau inaccesibile în vremea societății feudale, în epocile societății bazate pe statut.

Sistemul socialist, pe de altă parte, *interzice* această libertate fundamentală de alegere a carierei proprii. În regim socialist, există o singură autoritate economică, și aceea are dreptul să controleze toate deciziile referitoare la producție.

Un fapt caracteristic pentru vremurile noastre este că pentru același lucru se utilizează mai multe denumiri. Un sinonim pentru socialism și pentru comunism este „planificarea". Când se referă la planificare, oamenii înțeleg desigur, planificare *centrală,* adică *un singur plan elaborat de guvern* – un plan care împiedică planificarea efectuată de oricine altcineva, în afară de guvern.

O doamnă britanică, care este și membră a Camerei Superioare, a scris o carte intitulată *Plan or No Plan*, o carte destul de populară în întreaga lume. Ce înseamnă titlul cărții sale? Când spune „plan", ea înțelege doar tipul de plan preconizat de Lenin, Stalin și succesorii lor, cel care reglementează toate activitățile, pentru întreaga populație a unei națiuni. Deci, această doamnă se referă la un plan central, care exclude toate planurile personale pe care indivizii și le-ar putea face. Titlul ei *Plan or No Plan* este de aceea o iluzie, o mistificare; alternativa nu este planificare centrală sau lipsă de planificare, alternativa este *planul atotcuprinzător* al unei autorități guvernamentale centrale sau *libertatea* indivizilor de a-și face propriile lor planuri, de a planifica pentru ei înșiși. Individul își planifică el însuși cursul vieții, în fiecare zi, schimbându-și planurile cotidiene oricând dorește.

Omul liber își face zilnic planuri menite să răspundă nevoilor sale; el afirmă bunăoară: „Ieri îmi făceam planul să lucrez toată viața la Cordoba". Astăzi el află despre condițiile mai bune din Buenos

Aires și își schimbă planurile, zicând: „În loc să lucrez la Cordoba doresc să merg la Buenos Aires". Și acesta este înțelesul libertății. Este cu putință să se înșele, este cu putință ca mergând la Buenos Aires să constate în cele din urmă că a făcut o greșală. Este cu putință ca el să fi găsit condiții mai bune la Cordoba, dar planurile și le-a făcut el însuși.

Supus planificării guvernamentale, el este ca soldatul în armată. Soldatul în armată nu are dreptul de a-și alege garnizoana, sau locul unde își va îndeplini serviciul militar. El trebuie să asculte de ordine. Iar sistemul socialist – după cum știau și admiteau Karl Marx, Lenin și alți lideri socialiști – este extinderea serviciului militar la întregul sistem de producție. Marx vorbea despre „armate industriale", iar Lenin cerea „organizarea tuturor sectoarelor – poșta, fabrica și celelalte industrii – după modelul militar".

De aceea, în sistemul socialist, totul depinde de înțelepciunea, talentele și înzestrările celor ce alcătuiesc suprema autoritate. De ceea ce *nu* știe supremul dictator – sau comitetul său – nu se va ține seama. Dar cunoașterea acumulată de omenire în întreaga ei istorie nu este dobândită de fiecare; am acumulat de-a lungul secolelor o asemenea cantitate enormă de informații științifice și tehnologice încât este omenește imposibil unui individ să le cunoască pe toate, fie el oricât de înzestrat.

Toți oamenii sunt diferiți, ei sunt inegali. Așa vor fi întotdeauna. Există persoane mai înzestrate într-un domeniu și mai puțin în altul. Și există oameni cu darul de a fi deschizători de drumuri, de a schimba orientarea cunoașterii. În societățile capitaliste asemenea oameni sunt cei care determină progresul tehnologic și pe cel economic. Dacă unui om îi vine o idee, el va încerca să găsească alte câteva persoane suficient de lucide pentru a realiza valoarea ideii sale. Unii capitaliști, care îndrăznesc să privească în viitor, și care întrevăd posibilele consecințe ale unei asemenea idei, vor începe să o exploateze. Alții vor spune, la început: „Sunt nebuni"; dar își vor schimba părerea când vor constata că întreprinderea pe care o numiseră nebunească înflorește și consumatorii sunt bucuroși să-i cumpere produsele.

În regim marxist, pe de altă parte, suprema instanță guvernamentală trbuie să fie convinsă de valoarea unei asemenea idei, îna-

inte să fie adoptată și dezvoltată. Lucrul acesta poate fi foarte dificil de realizat, deoarece numai un grup de persoane aflate la conducere – sau însuși dictatorul suprem – are puterea de a lua decizii. Și dacă aceste persoane – din motive de lene, vârstă înaintată, sau pentru că nu sunt din cale afară de învățate și de inteligente – sunt incapabile să pătrundă importanța ideii celei noi, atunci noul proiect va fi abandonat.

Putem alege exemple din istoria militară. Napoleon era cu siguranță genial în probleme militare; el avea, însă, o problemă serioasă și inabilitatea sa de a o rezolva a culminat, în cele din urmă, cu înfrângerea și exilul său în singurătatea insulei Sf. Elena. Problema lui era cum să cucerească Anglia. În acest scop, el avea nevoie de o flotă pentru a traversa Canalul – și s-au găsit persoane care să-i spună că dețineau soluția acestei traversări, persoane care – în epoca navelor cu pânze – izbutiseră să ajungă la noua idee a navelor cu aburi. Dar Napoleon n-a înțeles această propunere.

Avem, apoi, faimosul *Generalstab* al Germaniei. Înainte de primul război mondial, corpul de ofițeri superiori germani se bucura de reputația universală a unei înțelepciuni militare de nedepășit. De o reputație similară se bucura echipa generalului Foch, în Franța. Dar nici germanii nici francezii – care, sub conducerea generalului Foch i-au învins mai târziu pe germani – n-au realizat importanța aviației pentru scopuri militare. Corpul ofițerilor superiori germani afirma: „Aviația este numai pentru destindere, zborul este un moft al persoanelor fără ocupație. Din punct de vedere militar, numai zepelinele sunt importante", iar francezii erau de aceeași părere.

Mai târziu, în perioada dintre primul și al doilea război mondial, a existat în Statele Unite un general convins de importanța aviației pentru viitoarea conflagrație. Dar toți ceilalți experți din Statele Unite erau împotriva lui. Nu i-a putut convinge. Dacă trebuie să convingi un grup de persoane a căror soartă nu este direct dependentă de soluția problemei, nu vei reuși niciodată. Faptul acesta rămâne adevărat și în cazul problemelor extraeconomice.

Au existat poeți, pictori, scriitori, compozitori care s-au plâns că publicul nu i-a înțeles, ceea ce le-a cauzat sărăcia. Desigur, aprecierile publicului pot fi inadecvate, dar când artiștii în cauză afirmau: „Guvernele ar trebui să-i susțină pe marii artiști, pictori și scriitori",

ei comiteau o greșeală considerabilă. Pe cine ar putea să însărcineze guvernul cu sarcina de a decide dacă un nou venit este într-adevăr un mare pictor sau nu? Ar fi nevoit să se bizuie pe judecata criticilor și a profesorilor de istoria artei, care privesc mereu în urmă, dar care foarte rar și-au dovedit talentul de a descoperi geniul necunoscut. Iată marea diferență între un sistem de „planificare" și unul în care oricine poate planifica și acționa pe cont propriu.

Este, desigur, adevărat că marii pictori și marii scriitori au trebuit să îndure adesea dificultăți considerabile. Ei au putut reuși în artă, dar n-au câștigat întotdeauna și bani. Van Gogh a fost cu siguranță un mare pictor. El a avut de înfruntat greutăți insuportabile și, în cele din urmă, s-a sinucis la trei zeci și șapte de ani. În timpul vieții el a vândut *o singură pictură,* cumpărătorul fiind vărul său. În rest, a trăit din banii fratelui său, care nu era nici artist, nici pictor. Dar fratele lui Van Gogh înțelegea nevoile unui pictor. Astăzi (1958), un Van Gogh nu poate fi achiziționat cu mai puțin decât una sau două sute de mii de dolari.

În regim socialist, soarta lui Van Gogh ar fi putut fi diferită. Vreo autoritate guvernamentală i-ar fi întrebat pe câțiva pictori bine cunoscuți (pe care Van Gogh cu siguranță nici nu i-ar fi considerat artiști) dacă tânărul bărbat, pe jumătate sau în întregime nebun, este într-adevăr un pictor care merită susținut. Și, fără îndoială, ei ar fi răspuns: „Nu, el nu este un pictor; el nu este un artist; el este doar un individ care risipește vopseaua"; și Van Gogh ar fi fost trimis într-o fabrică de lapte, sau într-un ospiciu de nebuni. De aceea, tot entuziasmul acesta, favorabil socialismului, al tinerei generații de pictori, poeți, muzicieni, jurnaliști, actori, se întemeiază pe o *iluzie*. Spun asta pentru că grupurile acestea se numără printre suporterii cei mai fanatici ai ideii socialiste.

Când este vorba de a opta între socialism si capitalism ca sisteme economice, problema este oarecum diferită. Autorii socialiști n-au bănuit niciodată că industria, și toate operațiile întreprinderilor moderne se întemeiază pe calcul. Inginerii nu sunt în nici un caz singurii care fac planuri pe bază de calcule, oamenii de afaceri o fac de asemenea. Iar calculele oamenilor de afaceri se întemeiază toate pe faptul că, într-o economie de piață, prețurile monetare ale bunurilor nu-l informează numai pe consumator, ele furnizează de

asemenea oamenilor de afaceri informații vitale despre factorii de producție, cea mai importantă funcție a pieței nefiind numai de a determina costul *ultimei* părți a procesului de producție și al transferului de bunuri în mâinile consumatorului, ci și costurile acelor trepte de producție care au condus aici. Întregul sistem al pieței este ținut laolaltă de faptul că există o diviziune a muncii, calculată mental, între diverși oameni de afaceri care rivalizează unii cu alții în licitarea factorilor de producție – materiile prime, mașinile, instrumentele – precum si a factorul uman de producție, munca salariată. Genul acesta de calcule ale oamenilor de afaceri nu pot fi efectuate în absența prețurilor furnizte de piață.

În clipa când s-ar aboli piața – este ceeace ar dori socialiștii să facă – toate socotelile și calculele inginerilor și tehnologilor ar deveni inutile; tehnologii ne pot oferi un mare număr de proiecte care, din punctul de vedere al științelor naturale sunt deopotrivă fezabile, dar pentru a stabili care din acele proiecte este cel mai avantajos, din punct de vedere *economic,* sunt indispensabile *calculele* făcute cu putință de procesul pieței.

Problema la care mă refer aici este chestiunea fundamentală care opune socialismului calculul economic capitalist. Este un fapt că acest calcul economic și, de aceea, planificarea tehnologică, sunt posibile numai dacă există prețuri monetare, nu numai pentru bunurile de consum, ci și pentru factorii de producție. Aceasta înseamnă că trebuie să existe o piață pentru toate materiile prime, pentru toate bunurile semifinite, pentru toate uneltele si mașinile, și pentru toate felurile de muncă și de servicii umane.

Descoperirea faptului acesta i-a lăsat pe socialiști fără replică. Vreme de 150 de ani ei afirmaseră: „Toate relele lumii acesteia provin din existența pieților si a prețurilor pieței. Ne propunem să abolim piața și, odată cu ea, desigur, economia de piață și să-i substituim un sistem fără prețuri si fără piețe". Doreau să aboleasă ceea ce Marx numise „caracterul de marfă" al bunurilor și al forței de muncă.

Confruntați cu această nouă problemă, autorii socialiști, rămași fără replică, au conchis în cele din urmă: „Nu vom aboli piețele cu totul; ne vom comporta ca și cum piețele ar exista; ne vom juca de-a piața, asemenea copiilor care se joacă de-a școala". Dar oricine știe

că, atunci când copiii *se joacă* de-a școala, ei nu învață nimic. Este doar o distracție, un joc, și te poți „juca" de-a multe lucruri.

Problema aceasta este foarte dificilă și complicată și pentru a o lămuri pe deplin este nevoie de mai mult timp decât cel de care dispun eu aici. Am explicat-o pe larg în scrierile mele. În șase lecții nu pot intra într-o discuție a tuturor aspectelor sale și, de aceea, țin să vă sfătuiesc, dacă vă interesează problema fundamentală a imposibilității calculului și planificării în socialism, să citiți cartea mea, *Human Action,* care este accesibilă într-o excelentă versiune spaniolă.

Dar citiți și alte cărți, ca aceea a economistului norvegian Trygve Hoff care a scris despre calculul economic. Și dacă nu doriți să rămâneți unilaterali, vă recomand să citiți cartea socialistă despre subiectul acesta, deosebit de apreciată, a eminentului economist polonez Oskar Lange, care a fost la un moment dat profesor la o universitate americană, pentru a deveni apoi ambasador polonez și a se întoarce mai târziu în Polonia.

Probabil mă veți întreba: „Ce se întâmplă în Rusia? Cum rezolvă rușii această dilemă?" Aici problema se schimbă. Rușii își gestionează sistemul lor socialist în mijlocul unei lumi în care există prețuri pentru toți factorii de producție, pentru toate materiile prime, pentru totul. Ei pot de aceea să întrebuințeze, pentru planificarea lor, prețurile *din străinătate*, ale pieței mondiale. Și, deoarece există anumite diferențe între condițiile din Rusia și cele din Statele Unite, rezultatul este foarte adesea că rușii iau drept justificat și recomandabil un lucru pe care americanii – din punctul lor economic de vedere – nu l-ar considera astfel, câtuși de puțin.

„Experimentul sovietic", cum a fost el numit, nu demonstrează nimic. Nu ne spune nimic despre problema fundamentală a socialismului, problema calculului economic. Dar putem oare vorbi despre un experiment? Nu cred că există ceva de felul unui experiment științific în sfera acțiunii umane și a economiei. Nu putem experimenta în sfera acțiunii umane, deoarece un experiment stiințific cere să repetăm aceleași operații în condiții diferite, sau să menținem aceleași condiții, modificând eventual un singur factor. Spre exemplu, injectând unui animal bolnav de cancer o anumită medicație experimentală, rezultatul poate fi dispariția cancerului. Testul se poate repeta cu mai multe animale de același fel, afectate de aceeași malig-

nitate. Tratându-le pe unele, dar nu și pe altele, cu metoda cea nouă, rezultatele pot fi apoi comparate. Toate acestea sunt irealizabile în sfera acțiunii umane. Nu există experimente de laborator privitoare la acțiunea umană.

Așa numitul „experiment" sovietic nu demonstrează decât că nivelul de trai este incomparabil mai scăzut în Rusia Sovietică decât în țara considerată de întreaga lume ca fiind modelul capitalist: Statele Unite.

Desigur, dacă-i spuneți asta unui socialist, el va replica: „Condițiile sunt minunate în Rusia." Și Dvs. veți spune: „Poate că sunt minunate, dar nivelul mediu de trai este mult mai scăzut." Atunci el vă va răspunde: „Da, însă amintiți-vă ce vremuri teribile au trăit rușii sub țari și ce război teribil au avut de purtat."

Nu doresc să discut aici dacă o asemenea explicație este sau nu corectă, dar, dacă negăm că au fost aceleași condiții, negăm faptul că a fost vorba de un experiment. Trebuie, atunci, să spunem (și ar fi mult mai corect): „Socialismul din Rusia nu a produs o îmbunătățire a condițiilor de viață ale omului de rând comparabilă cu cea cunoscută în Statele Unite, în aceeași perioadă."

În Statele Unite apare câte o noutate, câte o inovație, aproape săptămânal. Acestea sunt inovații generate de mediile de afaceri, deoarece mii și mii de oameni de afaceri trudesc zi și noapte pentru a găsi vreun produs care ar aduce un spor de satsfacție consumatorului, sau poate fi produs la un cost mai scăzut, sau este mai bun *și* mai ieftin decât produsele existente. Ei nu procedează așa din altruism, ci pentru că doresc să câștige bani. Și rezultatul este o creștere aproape miraculoasă a nivelului de trai în Statele Unite, în comparație cu cel de acum 50 sau 100 de ani. În Rusia Sovietică însă, lipsită de un asemenea sistem, nu există o creștere comparabilă. Așa încât persoanele care ne spun că ar trebui să adoptăm sistemul sovietic comit o gravă eroare.

Mai este un lucru care trebuie menționat. Consumatorul american, individul, este deopotrivă cumpărător și patron. Ieșind dintr-un magazin în Statele Unite, poți întâlni o inscripție: „Thank you for your patronage. Please come again." – „Vă mulțumim că ați acceptat să ne patronați. Vă așteptăm din nou." Dar intrând într-un magazin dintr-o țară totalitară – fie ea Rusia zilelor noastre sau Germania

regimului hitlerist – vânzătorul ți se adresează: „Trebuie să-i fi recunoscător marelui conducător pentru ceea ce ți se dă."

În țările socialiste, nu vânzătorul este cel care trebuie să fie recunoscător, ci cumpărătorul. Cetățeanul *nu* este patron. Patron este Comitetul Central sau Oficiul Central. Acele comitete socialiste, acei lideri și dictatori dețin supremația, iar populația trebuie pur si simplu să le dea ascultare.

3

Intervenționismul

Un dicton celebru, foarte frecvent citat, sună astfel: „Guvernul este cu atât mai bun cu cât guvernează mai puțin" Nu cred că aceasta este descrierea corectă a funcțiilor bunei guvernări. Puterea politică trebuie să facă toate lucrurile pentru care a fost menită și pentru care este necesară. Puterea politică trebuie să protejeze indivizii din țară împotriva atacurilor violente și frauduloase ale răufăcătorilor și trebuie să apere țara de inamici străini. Acestea sunt funcțiile care-i revin într-un sistem liber, în sistemul economiei de piață.

Desigur, în regim socialist, guvernul este totalitar și nimic nu rămâne în afara sferei sale de jurisdicție. Într-o economie de piață însă, sarcina principală a puterii politice este de a proteja funcționarea neobstrucționată a economiei de piață împotriva fraudei sau violenței ivite din interiorul sau din exteriorul țării.

Cei ce resping această definiție a funcțiilor puterii politice vor spune, poate: „Iată un om care urăște guvernul". Nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Dacă aș spune că benzina este un lichid extrem de util, întrebuințat în foarte multe scopuri, dar, cu toate acestea, aș refuza să beau benzină, sub cuvânt că nu este destinată acestei întrebuințări, nu aș fi dușmanul benzinei și nu s-ar putea spune că urăsc benzina. Aș spune doar că benzina este foarte utilă pentru anumite scopuri, dar inadecvată penrtu altele. Dacă afirm că datoria guvernului este de a aresta pe criminali și pe alți răufăcători, dar că nu este datoria sa să patroneze căile ferate sau să cheltuiască bani pentru lucruri inutile, nu înseamnă că urăsc guvernul; spun doar că este adecvat în anumite privințe și inadecvat în altele.

S-a putut afirma că în condițiile din prezent nu mai avem o economie de piață liberă. Astăzi avem ceva numit „economie mixtă". Și, drept dovadă a economiei noastre „mixte", ni se arată numeroasele întreprinderi deținute și operate de stat. Economia este mixtă, ni se spune, pentru că, iată, în atâtea țări, anumite instituții – telefonul, telegraful, căile ferate, bunăoară – sunt deținute și operate de stat.

Că unele dintre aceste instituții și întreprinderi sunt operate de stat, este cu siguranță adevărat. Dar faptul acesta singur *nu* schimbă caracterul sistemului nostru economic. Nici măcar nu înseamnă că avem de a face cu „un pic de socialism" într-o economie altminteri de piață, non-socialistă. Într-adevăr, guvernul, operând aceste întreprinderi, este supus supremației pieței, așadar supus supremației consumatorilor. Guvernul – presupunând că operează de exemplu poșta și căile ferate – trebuie să angajeze oameni care trebuie să lucreze în aceste întreprinderi. Trebuie să cumpere și materii prime și alte lucruri necesare pentru mersul acestor întreprinderi. Și, pe de altă parte, statul „vinde" aceste bunuri și servicii către populație. Însă, cu toate că operează aceste instituții întrebuințând metodele economiei libere de piață, rezultatul este, de obicei, un deficit. Desigur, guvernul este în măsură să finanțeze asemenea deficite – cel puțin așa își imaginează membrii guvernului și ai partidului aflat la putere.

Cu totul altfel stau lucrurile pentru o persoană privată. Posibilitatea individului de a opera în deficit ceva este foarte limitată. Dacă deficitul nu este eliminat în cel mai scurt timp și întreprinderea nu devine profitabilă (sau nu-și demonstrează, cel puțin, capacitatea de a elimina pierderile, evitând agravarea în continuare a deficitului), individul dă faliment și trebuie să pună capăt întreprinderii sale.

Dar situația guvernului este diferită. Guvernul poate opera în deficit, deoarece are puterea de a preleva *impozite* de la populație. Și atâta vreme cât contribuabilii sunt dispuși să plătească impozite sporite pentu a permite guvernului să-și opereze în pierdere întreprinderea – cu alte cuvinte, într-un mod mai puțin eficient decât o instituție privată – și dacă publicul va accepta aceste pierderi, atunci, desigur, întreprinderea va continua să funcționeze.

În ultimii ani, cele mai multe state au sporit numărul instituțiilor și întreprinderilor naționalizate în așa măsură că deficitele au întrecut cu mult impozitele ce pot fi colectete de la cetățeni. Ce urmea-

ză în cazul acesta, depășește cadrul expunerii de astăzi. Urmează inflația, subiect de care ne vom ocupa mâine. Am atins problema numai pentru că economia mixtă nu trebuie confundată cu problema *intervenționismului*, despre care vom discuta astă seară.

Ce este intervenționismul? Intervenționismul apare când guvernul nu-și limitează activitatea la prezervarea ordinii, sau – cum se mai spunea cu vreo sută de ani în urmă – la „producția de protecție". Intervenționismul înseamnă că guvernul dorește să facă mai mult, că dorește să intervină în mersul pieței.

Dacă cineva obiectează spunând că nu se cade ca guvernul să se amestece în afaceri, i se va răspunde frecvent: „Dar guvernul se amestecă întotdeauna obligatoriu. Se amestecă dacă există polițiști pe stradă, se amestecă când un tâlhar sparge un magazin, sau când un altul este împiedecat să fure o mașină". Însă, vorbind despre intervenționism, îl definim ca fiind amestecul guvernului în treburile pieței. (Faptul că guvernul și poliția sunt ținute să-i protejeze pe cetățeni, inclusiv pe oamenii de afaceri și, desigur, pe angajații lor, împotriva răufăcătorilor locali sau străini, este, de bună seamă, o îndatorire necesară, normală, pe care așteptăm să o îndeplinească orice guvern. Asemenea protecție nu înseamnă intervenție, deoarece singura funcție legitimă a guvernului este chiar producția de protecție.)

Ceea ce ne preocupă când analizăm intervenționismul este dorința guvernului de a face *mai mult* decât presupune combaterea tâlhăriei și a fraudei. Intervenționismul înseamnă nu numai că guvernul abdică de la rolul său de protector al mersului neobstrucționat al pieței, ci și că se amestecă în desfășurarea diferitelor fenomene economice. Se amestecă în formarea prețurilor, a salariilor, a dobânzilor și a profiturilor.

Guvernul ține să intervină pentru a-i forța pe oamenii de afaceri să-și desfășoare afacerile într-o manieră diferită de cea pe care ar fi ales-o, dacă ar fi trebuit să asculte numai de consumatori. Astfel, toate măsurile intevenționiste ale guvernului sunt direcționate spre restricționarea supremației consumatorilor. Guvernul ține să-și aroge puterea sau, cel puțin, parte din puterea care într-o economie liberă de piață aparține consumatorilor.

Să considerăm un exemplu de intervenționism, unul foarte popular în multe țări, la care multe guverne recurg iar și iar, mai ales în vremuri de inflație. Mă refer la controlul prețurilor.

De obicei guvernele recurg la controlul prețurilor după ce au inflaționat oferta de bani și populația a început să se plângă de prețurile în creștere, rezultate. Dispunem de numeroase exemple istorice faimoase, care ilustrează eșecul politicilor de control al prețurilor, dar mă voi opri numai la două, remarcabile pentru că, în ambele cazuri, guvernele respective s-au dovedit într-adevăr energice în impunerea, sau în încercarea de a impune prețurile pe care doreau să le controleze.

Primul caz celebru este cel al împăratului roman Dioclețian, bine cunoscut, mai ales, ca ultimul împărat roman persecutor al creștinilor. Împăratul roman din a doua jumătate a veacului al treilea nu dispunea decât de o singură metodă financiară și anume, devalorizarea monedei (*currency debasement*). În vremurile acelea primitive, înainte de inventarea tiparniței de bani, chiar și inflația era, dacă se poate spune astfel, primitivă. Ea implica baterea frauduloasă de monedă alterată, mai ales din argint. Guvernul amesteca tot mai mult cupru în aliajul de argint, sfârșind prin a modifica culoarea monedei și a-i reduce considerabil greutatea. Rezultatul acestui proces fraudulos de batere a monedei și creșterea corespunzătoare a cantității de bani era o creștere a prețurilor, urmată de un edict de control al prețurilor. Și împărații romani nu prea știau de glumă când era vorba de impunerea respectării legii; în ochii lor, moartea nu era o pedeapsă prea aspră pentru omul care ar fi îndrăznit să ceară un preț mai ridicat. Ei au impus controlul prețurilor, dar n-au reușit să mențină societatea. Rezultatul a fost dezintegrarea imperiului roman și a sistemului de diviziune a muncii.

Cu 1500 de ani mai târziu, aceeași devalorizare a monedei s-a produs în vremea revoluției franceze. De data aceasta, însă, metoda utilizată a fost alta. Tehnologia pentru producerea banilor era de acum considerabil îmbunătățită. Pentru francezi nu mai era necesar să recurgă la baterea frauduloasă de monedă alterată: ei aveau la dispoziție tiparnița. Și aceasta s-a dovedit extrem de eficientă. Din nou, rezultatul a fost o creștere fără precedent a prețurilor. Nici impunerea prețurilor maximale din vremea Revoluției franceze nu

s-a realizat utilizând pedeapsa capitală, după metoda împăratului Diocleţian. Tehnica de asasinare a cetăţenilor cunoscuse şi ea progrese. Vi-l amintiţi cu toţii pe ilustrul doctor J. I. Guillotin (1738 – 1814), adeptul utilizării ghilotinei. În ciuda ghilotinei, francezii au cunoscut şi ei eşecul politicii preţurilor maximale. În timp ce Robespierre însuşi era condus spre ghilotină, poulaţia striga: *„Foutu, le maximum!"* („S-a isprăvit cu Maximul").

Am ţinut să amintesc toate acestea fiindcă nu odată s-a spus: „Controlul preţurilor va deveni efectiv şi eficient îndată ce va fi însoţit de mai multă brutalitate şi de mai multă energie". Este sigur, însă, că Diocleţian a fost foarte brutal şi nici Revoluţia franceză n-a fost mai prejos. Cu toate acestea, măsurile de control al preţurilor s-au soldat, de fiecare dată, cu un eşec răsunător.

Haideţi acum să vedem care sunt motivele eşecului acesta. Guvernul aude că oamenii se plâng de creşterea preţului laptelui. Şi laptele este cu siguranţă foarte important, mai ales pentru generaţia în creştere, pentru copii. Aşa că guvernul decretează un preţ maximal pentru lapte, un preţ inferior preţului potenţial, care s-ar stabili pe piaţă. După care guvernul exclamă: „Sigur că am făcut tot ce era necesar pentru a asigura părinţilor săraci posibilitatea de a cumpăra tot laptele de care au nevoie, ca să-şi hrănească copiii."

Dar ce se întâmplă? Pe de o parte, preţul scăzut al laptelui sporeşte cererea de lapte; persoanele care nu-şi permiteau să cumpere lapte la un preţ mai mare, sunt acum în măsură să-l cumpere la preţul decretat de guvern. Pe de altă parte, unii dintre producători şi anume aceia care produc laptele la costul cel mai ridicat – deci aşa numiţii producători marginali – suferă acum pierderi, deoarece preţul decretat de guvern nu le acoperă costurile. Este aici o trăsătură importantă a economiei de piaţă. Antreprenorul privat, producătorul privat, nu poate suporta pierderi pe termen lung. Şi cum nu poate suporta pierderi producând lapte, el îşi restrânge producţia destinată pieţei. Poate să-şi vândă câteva vite la abator sau, în loc de lapte, poate să vândă produse derivate, bunăoară smântână, unt sau brânză. Aşa că intervenţia guvernului asupra preţului laptelui are drept consecinţă mai puţin lapte ca înainte şi creşterea cererii de lapte, simultan. Unii oameni, dintre cei dispuşi să plătească preţul decretat de guvern, n-au de unde să cumpere. Altă consecinţă este că persoanele cele

mai preocupate se vor grăbi să fie primele la magazine. Vor avea de așteptat afară. Cozile lungi de oameni, așteptând în fața magazinelor, apar întotdeauna ca un fenomen obișnuit în orașele unde s-au decretat prețuri maximale pentru bunurile considerate de guvern importante. Așa s-a întâmplat pretutindeni unde prețul laptelui a fost controlat. Așa au pronosticat întotdeauna și economiștii. Evident, numai economiștii autentici, și numărul lor nu este prea mare.

Dar ce rezultă din controlul guvernamental al prețului? Guvernul este dezamăgit. El dorea un spor de satisfacție pentru băutorii de lapte. Rezultatul este că i-a nemulțumit. Înainte să se amestece guvernul, laptele era scump, dar oamenii aveau de unde să-l cumpere. Acum a rămas numai o cantitate insuficientă de lapte disponibil. De aceea, consumul total de lapte scade. Copiii se vor mulțumi cu lapte mai puțin, nu mai mult. Următoarea măsură, la care va recurge acum guvernul, este raționalizarea. Însă raționalizarea nu înseamnă decât că unii privilegiați capătă lapte, pe când alții *nu* capătă deloc. Cine capătă și cine nu capătă lapte se stabilește, desigur, întotdeauna, într-un mod foarte arbitrar. Se poate ordona, de exemplu, să primească lapte copiii în vârstă de până în patru ani, iar copiii de peste patru ani, sau de peste patru și sub șase ani, să primească numai jumătate din rația copiilor de până în patru ani.

Orice ar face guvernul, faptul că există numai o cantitate mai mică de lapte rămâne. Așa că oamenii sunt și mai nemulțumiți ca înainte. Deci guvernul îi întreabă pe producătorii de lapte (căci nu are destulă imaginație ca să-și răspundă singur): „De ce nu mai produceți aceeași cantitate de lapte pe care o produceați și mai înainte?" Și capătă răspunsul: „Nu putem, deoarece costurile de producție sunt superioare prețului maximal stabilit de guvern." Acum guvernul studiază costurile diverșilor factori de producție și descoperă că unul dintre acești factori este furajul.

„Bine," zice guvernul, „același control pe care l-am aplicat laptelui îl vom extinde acum la furaje. Vom stabili un preț maximal pentru furaje și atunci veți fi în măsură să vă hrăniți vacile la un preț mai scăzut, cu mai puțină cheltuială. Totul va fi în regulă; veți reuși să produceți și să vindeți mai mult lapte."

Dar acum ce se întâmplă? Se repetă aceeași poveste cu furajul – și, după cum bănuiți, pentru aceleași motive. Producția de furaj sca-

de și guvernul este din nou confruntat cu o dilemă. Așa că guvernul recurge la noi anchete, pentru a afla ce se petrece cu producția de furaje. Și primește de la producătorii de furaje o explicație aidoma celei prezentate de producătorii de lapte, mai înainte. Așa că guvernul trebuie să mai facă un pas, pentru că ține să nu abandoneze principiul controlului prețurilor. Stabilește prețuri maximale pentru factorii de producție implicați în producția de furaje – și povestea se repetă.

Simultan, guvernul începe să controleze nu numai prețul laptelui, ci și pe cel al ouălor, al cărnii și al altor necesități. Și, de fiecare dată, guvernul obține același rezultat, de fiecare dată consecințele sunt aceleași. Odată ce a fixat prețuri maximale pentru bunurile de consum, trebuie să le extindă mai departe la factorii de producție și să limiteze prețurile factorilor necesari pentru bunurile de consum afectate de controlul prețurilor. Și astfel, începând cu numai câteva prețuri controlate, guvernul trebuie să se retragă tot mai adânc înapoi pe treptele superioare ale procesului de producție, fixând prețuri maximale pentru tot felul de factori, inclusiv prețul muncii salariate, deoarece, desigur, fără controlul salariilor, politica de „control al costurilor" n-ar avea sens.

Mai mult, guvernul nu-și poate limita amestecul în treburile pieții numai la acele lucruri pe care le socotește necesități vitale, de pildă lapte, unt, ouă și carne. În mod necesar, amestecul trebuie să se extindă pentru a include bunurile de lux, fiindcă altminteri, dacă prețurile *acestora* n-ar fi limitate, capitalul și munca salariată ar abandona producția de necesități vitale, reorientându-se către producția acelor bunuri pe care guvernul le consideră inutile, de lux. În felul acesta, intervenția izolată, afectând numai unul, sau câteva prețuri ale bunurilor de consum, aduce după sine consecințe – și este important să înțeleagem acest fapt – chiar *mai puțin* satisfăcătoare decât circumstanțele care au determinat-o.

Înainte de amestecul guvernului, laptele și ouăle erau scumpe; după interferența guvernamentală, ele au început să dispară de pe piață cu totul. Guvernul socotea aceste bunuri atât de importante încât să justifice intervenția; țelul său era o cantitate sporită și o ofertă sporită. Rezultatul a fost opus. Interferența cea izolată a adus după sine o situație care – din punctul de vedere al guvernului – este chiar *mai neplăcută* decât situația dinainte, pe care guvernul urmă-

rea să o îmbunătățească. Și, pe măsură ce guvernul avansează mai mult, tot mai mult, va atinge în cele din urmă punctul în care toate prețurile, toate ratele salariilor, toate dobânzile, pe scurt tot ce ține de sistemul economic, va fi determinat de guvern. Am ajuns, desigur, la *socialism*.

Ce v-am spus până aici, explicația aceasta schematică și teoretică, acoperă cu precizie evenimentele care s-au petrecut în acele țări unde s-a încercat impunerea respectării prețurilor maximale, unde guvernele s-au dovedit suficient de încăpățânate pentru a parcurge drumul, pas cu pas, până la sfârșit. Așa s-a întâmplat în primul război mondial, în Germania și în Anglia.

Haideți să vedem ce s-a întâmplat în fiecare din aceste țări. Ambele au cunoscut inflația. Prețurile au crescut și cele două guverne au impus controlul prețurilor. Începând de la câteva prețuri, începând numai de la lapte și ouă, ele s-au văzut nevoite să avanseze mai mult, tot mai mult. Și cu cât avansau mai mult, cu atât mai mare era inflația generată. Și, după trei ani de război, germanii – în mod sistematic, ca întotdeauna – au elaborat un mare plan. L-au numit *Planul Hindenburg*: erau vremuri când, în Germania, tot ce considera guvernul bun purta numele lui Hindenburg.

Planul Hindenburg însemna că întreg sistemul economic german urma să fie controlat de către guvern: prețuri, salarii, profituri, ... totul. Și birocrația s-a grăbit să pună totul în practică. Dar, înainte să reușească, s-a produs dezastrul: prăbușirea imperiului german, dispariția întregului aparat birocratic, rezultatele sângeroase ale revoluției – și proiectul a fost abandonat.

În Anglia începutul a fost similar, însă după o vreme, în primăvara lui 1917, Statele Unite au intrat în război și au furnizat Marii Britanii îndestulător toate cele de trebuință. Așa că drumul către socialism, drumul către servitute, a fost întrerupt.

Înainte de venirea lui Hitler la putere, cancelarul Brüning introdusese din nou controlul prețurilor în Germania, pentru motivele obișnuite. Hitler a impus executarea acestei politici, chiar înainte de începutul războiului. Într-adevăr, în Germania lui Hitler nu exista inițiativă sau întreprindere privată. În Germania lui Hitler se practica un sistem socialist, diferit de cel rusesc numai în măsura în care păstra terminologia și etichetele sistemului liberei inițiative. Existau

încă așa numitele „întreprinderi private". Însă proprietarul nu mai era antreprenor, proprietarul era un „responsabil de întreprindere" (*Betriebsführer*).

Germania întreagă era organizată într-o ierarhie de führeri; era desigur, Marele Führer, Hitler și, după el, tot führeri, până la numeroasele ierarhii de führeri mai micuți. Și responsabilul de întreprindere era *Betriebsführer*. Iar muncitorii întreprinderii erau numiți *Gefolgschaft*, cu un cuvânt care desemna cândva suita unui senior medieval. Și tot poporul acesta avea de dat ascultare ordinelor emanate de o instituție cu un nume înspăimântător de lung: *Reichsführerwirtschaftsministerium*, la conducerea căreia se găsea un bine-cunoscut grăsan, pe nume Goering, acoperit de bijuterii și medalii.

Și din corpul acesta ministerial cu nume lung, soseau toate ordinele, pentru toate întreprinderile: ce să producă, în ce cantitate, de unde să ia materiile prime și cu cât să le plătească, cui să vândă produsele și la ce preț. Muncitorii lucrau la ordin, într-o anumită fabrică, și căpătau salariile decretate de guvern. Întregul sistem economic era, așadar, reglementat în detaliu de guvern.

Betriebsfürherul nu avea dreptul să păstreze profitul pentru sine; lui îi revenea echivalentul unui salariu și, dacă ținea să capete mai mult, putea, de exemplu, să se plângă: „Sunt grav bolnav, trebuie să mă operez imediat și operația costă 500 de mărci" și apoi trebuia să-l întrebe pe führerul de district(*Gauführer* sau *Gauleiter*) dacă e sau nu cu putință să păstreze pentru sine mai mult decât salariul fixat. Prețurile nu mai erau prețuri, salariile nu mai erau salarii, erau numai termeni cantitativi într-un sistem socialist.

Acum îngăduiți-mi să vă spun cum s-a prăbușit acest sistem. Într-o bună zi, după ani de lupte, armatele străine au pătruns în Germania. S-au străduit să păstreze sistemul acesta economic dirijat de guvern, însă brutalitatea lui Hitler era indispensabilă pentru acest scop și, în absența ei, obiectivul a trebuit abandonat.

Și în vreme ce Germania trecea prin toate acestea, în timpul celui de al doilea război mondial, Marea Britanie se comporta aidoma Germaniei. Pornind de la controlul prețurilor aplicat numai câtorva bunuri, guvernul britanic a inițiat pas cu pas (aidoma lui Hitler pe timp de pace, înaine de război) controlul unei părți tot mai mari

din economie, atingând, cam la finele războiului, ceva de felul unui socialism aproape pur.

Marea Britanie nu a fost adusă la socialism de guvernul laburist instalat în 1945. Marea Britanie devenise socialistă *în timpul războiului,* datorită guvernului condus de Sir Winston Churchill, în calitate de prim ministru. Guvernul laburist s-a mulțumit să rețină sistemul socialist, deja implementat de guvernul lui Sir Winston Churchill. Și aceasta, în ciuda unei opoziții populare considerabile.

Naționalizările din Marea Britanie n-au însemnat prea mult; naționalizarea Băncii Angliei a fost doar nominală, deoarece Banca Angliei era deja, în totalitate, controlată de guvern. Și la fel stăteau lucrurile cu industria oțelului și căile ferate, când au fost și acestea naționalizate. „Socialismul se războiește", cum i s-a spus – pentru a desemna strategia intervenționismului pas cu pas – naționalizase practic sistemul dinainte.

Diferența între sistemul german și cel britanic era neglijabilă, întrucât persoanele care operau aceste sisteme erau, în ambele cazuri, numite de guvern și erau ținute să respecte în totul ordinele guvernului. După cum am afirmat mai devreme, sistemul Germaniei naziste păstra etichetele și termenii economiei de piață libere, capitaliste. Dar înțelesul lor era foarte diferit: erau, de acum, simple decrete guvernamentale.

Așa stăteau lucrurile și cu sistemul britanic. Când Partidul Conservator a revenit la putere, o parte din controale au fost îndepărtate. Asistăm în prezent (1958) în Marea Britanie la confruntarea celor două tabere: una favorabilă menținerii controalelor, cealaltă favorabilă abolirii lor. (Dar situația din Anglia, nu trebuie să uităm, este foarte diferită de aceea din Rusia.) O situație similară întâlnim în țările dependente de importul de hrană și materii prime, care trebuie să exporte, deci, produse manufacturate. Într-adevăr, în țările puternic dependente de export, un sistem de control guvernamental pur și simplu nu funcționează.

Așadar, în măsura în care mai există un rest de libertate economică (și mai există libertate substanțială în țări ca Norvegia, Anglia și Suedia, de pildă) aceasta se întâmplă datorită *necesității de a menține exporturile*. Mai devreme am ales exemplul laptelui, nu pentru că aș avea o preferință deosebită pentru lapte, ci pentru că practic toate

guvernele – majoritatea lor – au reglementat în ultimii ani prețurile laptelui, ouălor sau untului.

Aș vrea să mă refer în câteva cuvinte la încă un exemplu, controlul chiriilor. Dacă guvernul controlează chiriile, unul dintre efecte este că cei care altminteri s-ar fi mutat din apartamente mari în altele mai mici, odată cu modificarea condițiilor familiale, nu o vor mai face. Gândiți-vă, de exemplu, la părinții ai căror copii părăsesc casa la vârsta căsătoriei, sau când acceptă o slujbă în alt oraș. Asemenea părinți obișnuiau să-și schimbe apartamentul, mutându-se într-unul mai mic și mai ieftin. Necesitatea aceasta a dispărut atunci când guvernul a impus controlul chiriilor.

La Viena, în Austria, pe la începutul anilor douăzeci, cu un control al chiriilor bine împământenit, venitul proprietarilor unui apartament mediu nu depășea, datorită reglementărilor, prețul a două călătorii cu mijloacele de transport în comun, aflate în proprietate publică. După cum vă puteți imagina, lipsea orice incitativ care să-i detemine pe oameni să-și schimbe apartamentele. Și, pe de altă parte, nici nu se construiau case noi. Am întâlnit condiții similare în Statele Unite, după al doilea război mondial – și în multe orașe nici astăzi lucrurile nu s-au schimbat prea mult.

Unul din motivele principale ale marilor dificultăți financiare prin care trec numeroase orașe americane este controlul chiriilor și deficitul de spațiu locativ rezultat de aici. Așa că guvernul a cheltuit milioane de dolari pentru construirea de case noi. Dar ce a determinat deficitul de spațiu locativ? Deficitul a fost generat de aceleași motive care au determinat deficitul de lapte, când prețul laptelui a fost controlat. Ceeace înseamnă: dacă guvernul se amestecă în treburile pieței, el va fi tot mai atras spre socialism.

Acesta este și răspunsul cu care-i întâmpinăm pe cei care spun: „Noi nu suntem socialiști, noi nu dorim ca guvernul să controleze totul. Înțelegem că așa ceva e rău. Dar de ce nu s-ar amesteca guvernul câtuși de puțin în treburile pieței? De ce nu ne-ar ocroti guvernul de o seamă de lucruri care ne displac?"

Oamenii aceștia vorbesc despre politica „jumătăților-de-măsură" („*middle-of-the-road-policy*"). Ceea ce le scapă lor este că intervenția izolată, adică intervenția limitată numai la o mică parte a sistemului economic, aduce după sine o situație pe care chiar guvernul – și per-

soanele care au cerut intervenția guvernului – o vor socoti mai rea decât neplăcerile pe care au dorit să le înlăture: populația care a cerut controlul chiriilor este teribil de nemulțumită să constate existența unui deficit de apartamente și de spațiu locativ.

Însă deficitul acesta este tocmai rezultatul intervenției guvernamentale, care a menținut chiriile sub nivelul celor care ar fi fost stabilite pe piața liberă.

Ideea că ar exista un *al treilea* sistem – între socialism și capitalism, după cum afirmă suporterii săi – un sistem îndepărtat, deopotrivă, de socialism și de capitalism, dar care reține avantjele și evită dezavantajele fiecăruia, este curată prostie. Persoanele care cred într-un asemenea mit știu să devină într-adevăr lirice, când prea-măresc minunile intervenționismului. Putem afirma fără dificultate că se înșală. Intervențiile guvernului, în fața cărora se închină, aduc după ele efecte pe care nici chiar ei nu le agreează.

Unul dintre subiectele la care mă voi referi este protecționismul. Guvernul încearcă să izoleze piața autohtonă de piața mondială. El introduce tarife vamale, menite să ridice prețul autohton al unui bun deasupra prețului existent pe piața mondială, ceeace permite producătorilor autohtoni să formeze carteluri. Apoi, cartelurile sunt atacate de guvern, care afirmă: „În asemenea condiții este necesară legislația anticartel". Exact în această situație se află cele mai multe guverne europene. În Statele Unite sunt și alte motive pentru legislația anti-trust și pentru campania guvernului împotriva spectrului monopolist.

Este absurd să vedem guvernul – care face posibilă apariția cartelurilor autohtone prin propriile sale intervenții – arătând cu degetul către piață și zicând: „Iată că sunt carteluri; de aceea intervenția guvernului în treburile pieței este necesară". Ar fi mult mai simplu să se evite cartelurile punând capăt amestecului guvernului în treburile pieței – amestecului care face cu putință aceste carteluri.

Ideea că amestecul guvernului este o „soluție" la probleme economice conduce, pretutindeni, la situații cel puțin foarte neplăcute și adesea chiar haotice. Dacă guvernul nu se oprește la timp, el aduce instituirea socialismului.

Cu toate acestea, amestecul guvernului în treburile oamenilor de afaceri rămâne foarte popular. Îndată ce cuiva nu-i place ce se

întâmplă în lume, el zice: „Guvernul ar trebui să facă ceva. La ce e bun guvernul? Guvernul trebuie să se implice". Și aceasta este o reminiscență caracteristică a modului de gândire din vremuri trecute, din vremuri *dinaintea* libertății moderne, dinaintea guvernului constituțional modern, dinaintea guvernului reprezentativ, sau a republicanismului modern.

Vreme de secole, a proliferat doctrina – de toată lumea menținută și acceptată – că un rege, un rege uns, ar fi mesagerul lui Dumnezeu; că ar fi înzestrat cu mai multă înțelepciune decât supușii săi și cu puteri supranaturale. Până recent, la începutul secolului XIX încă, oamenii suferind de anumite boli, așteptau vindecarea de pe urma atingerii degetului regal. De obicei doctorii se descurcau mai bine; ceea ce nu-i împiedeca să-și îndrume pacienții spre încercarea tratamentul regal.

Doctrina aceasta a superiorității guvernului paternalist, a puterilor supranaturale și supraumane a regilor ereditari, a dispărut treptat – sau cel puțin așa s-a putut crede. Apoi a revenit din nou. A fost un profesor german, pe nume Werner Sombart (pe care care l-am cunoscut foarte bine), a cărui reputație se întindea în toată lumea, căruia numeroase universități îi oferiseră titlul de doctor *honoris causa* și care era membru de onoare al Asociației economiștilor americani. Profesorul acesta a scris o carte, apărută și în limba engleză, la editura Princetown University Press. E disponibilă și într-o versiune franceză și probabil și într-una spaniolă – cel puțin așa sper, ca să puteți verifica cele ce vă spun. În cartea aceasta, publicată în secolul nostru, nu în întunecatul Ev mediu, Werner Sombart, profesor de economie, spune simplu: „Führerul, Führerul nostru" – se referă desigur, la Hitler – „primește ordine direct de la Dumnezeu, Führerul universului".

M-am referit mai devreme la ierarhia fuhrerilor și, în această ierarhie, l-am menționat pe Hitler ca „Führer Suprem". După Werner Sombart, însă, mai există un Führer, încă și mai sus, Führerul universului. Și Dumnezeu, spunea el, îi ordonă nemijlocit lui Hitler. Desigur, profesorul Sombart adăuga, foarte modest: „Nu știm cum comunică Dumnezeu cu Führerul. Dar, faptul în sine e de netăgăduit".

Acum, ținând seama că o asemenea carte poate fi publicată în limba germană, limba unei națiuni cândva elogiată ca „națiunea filozofilor și a poeților", și că ea este tradusă în engleză și în franceză, nu vom mai fi surprinși dacă și un mic birocrat se consideră pe sine mai înțelept și mai bun decât concetățenii săi și dorește să se amestece în toate cele, chiar dacă el este doar un mic birocrat și nu ilustrul profesor Werner Sombart, membru onorific peste tot.

Există remedii pentru așa ceva? Aș zice că da, există un remediu. Și remediul acesta este puterea cetățenilor; ei trebuie să împiedice instalarea unor asemenea regimuri autocratice, care se pretind mai înțelepte decât cetățeanul obișnuit. Aici este diferența fundamentală între libertate și servitute.

Țările socialiste și-au revendicat termenul de *democrație*. Rușii numesc sistemul lor o democrație populară; vor să spună, probabil, că poporul este reprezentat în persoana dictatorului. Eu cred că unui dictator, lui Juan Peron, aici în Argentina, i s-a dat răspunsul corect în1955, când a fost alungat în exil. Să sperăm că tuturor dictatorilor, de pretutindeni, li se va da o replică similară.

4

Inflația

Dacă oferta de caviar ar fi la fel de abundentă ca și cea de cartofi, atunci prețul caviarului – adică raportul de schimb între caviar și bani sau între caviar și alte bunuri – s-ar schimba considerabil. În cazul acesta ne-am putea procura caviar cu sacrificii mult mai reduse decât cele necesare azi. În mod analog, ca urmare a unui spor al cantității de bani, puterea de cumpărare a unității monetare scade – și odată cu ea scade, de asemenea, cantitatea de bunuri ce pot fi obținute în schimbul unei unități monetare.

În secolul al XVI-lea, odată cu descoperirea și exploatarea resurselor americane de aur și argint, cantități enorme de metal prețios au luat drumul Europei. Rezultatul acestei creșteri a cantității de bani a fost o tendință generală de creștere a prețurilor în Europa. În mod analog, astăzi, când vreun guvern sporește cantitatea banilor de hârtie, rezultatul este o tendință de scădere a puterii de cumpărare a unității monetare – și astfel prețurile cresc. Numim aceasta *inflație*.

Din nefericire, atât în Statele Unite cât și în alte țări, există persoane care preferă să nu atribuie inflația creșterii cantității de bani, ci, mai degrabă, să o atribuie creșterii prețurilor.

Totuși, nu s-a ridicat niciodată vreo obiecție serioasă împotriva interpretării economice a relației dintre prețuri și cantitatea de bani, sau a raportului de schimb dintre bani și alte bunuri, mărfuri și servicii. Cu mijloacele tehnologice de azi, nimic nu e mai simplu decât să confecționezi bucăți de hârtie cu anumite inscripții monetare tipărite pe ele. În Statele Unite, unde toate bancnotele au aceleași

dimensiuni, nici măcar nu este mai costisitor pentru guvern să tipărească o hârtie de 1000 de dolari, mai degrabă decât una de un dolar. Nu este vorba decât de o procedură de tipărire care necesită în fiecare caz același consum de hârtie și cerneală.

În secolul al XVIII-lea, când s-au făcut primele încercări de a emite bancnote cu statutul de mijloace legale de plată – așadar note bancare ce trebuiau acceptate în tranzacțiile comerciale la rând cu monedele de aur și argint – guvernele și națiunile au crezut că bancherii dețin anumite secrete care îi fac capabili să creeze bogăție din nimic. Când guvernele din secolul al XVIII-lea întâmpinau dificultăți financiare, guvernanții își imaginau că numirea unui bancher iscusit în calitate de administrator al finanțelor guvernamentale este de ajuns pentru a-i scăpa de toate problemele.

Câțiva ani înainte de Revoluția franceză, când monarhia se afla în dificultăți financiare, regele Franței a căutat un asemenea bancher iscusit, ca să-l numească într-o funcție importantă. Omul găsit era, din toate punctele de vedere, diametral opus guvernanților francezi de până atunci. Mai întâi, el nu era francez, ci străin, un elvețian din Geneva, pe nume Jacques Necker. În al doilea rând, el nu era membru al aristocrației, ci simplu om de rând. Și, lucru chiar mai important în Franța secolului al XVIII-lea, nu era catolic, ci protestant. Așa că Monsieur Necker, părintele celebrei Madame de Staël a devenit ministru de finanțe, și toată lumea aștepta de la el să rezolve problemele financiare ale Franței. Dar, în ciuda încrederii considerabile de care s-a bucurat Monsieur Necker, cufărul regal a rămas gol – cea mai mare greșeală a lui Necker fiind încercarea sa de a sprijini financiar războiul de independență al coloniștilor americani împotriva Angliei, *fără a ridica impozitele.* Cu siguranță, nu aceasta era calea de rezolvare a problemelor financiare ale Franței.

Nu există nici o soluție miraculoasă a problemelor financiare ale unui guvern; dacă are nevoie de bani, trebuie să-i procure prelevând impozite de la cetățeni (sau, în cazuri excepționale, împrumutându-i de la persoane care dispun de bani). Însă multe guverne, ba chiar *majoritatea* guvernelor sunt încredințate că mai există o metodă pentru a-și procura banii necesari: pur și simplu tipărindu-i.

Dacă guvernul ține să facă un lucru benefic – dacă dorește, bunăoară, să construiască un spital – calea de urmat pentru ridicarea

sumei necesare finalizării acestui proiect este prelevarea de impozite de la cetățeni și construirea spitalului din veniturile astfel colectate. În cazul acesta nu va urma o „revoluție" deosebită a prețurilor, fiindcă cetățenii – plătind impozitele – sunt constrânși să-și reducă cheltuielile, atâta timp cât durează colecta guvernamentală de bani destinați spitalului. Contribuabilul este silit să-și restrângă consumul, investițiile, sau economiile. Guvernul, făcându-și intrarea pe piață în calitate de cumpărător, *se substituie* cetățeanului individual: cetățeanul cumpără mai puțin, guvernul cumpără mai mult. Sigur că guvernul nu cumpără întotdeauna aceleași bunuri pe care le-ar fi cumpărat cetățenii; dar în ansamblu, nu rezultă nici o ridicare a prețurilor ca urmare a construirii unui spital de către guvern.

Am ales în mod deliberat exemplul acesta cu spitalul, fiindcă uneori se spune: „Nu este totuna dacă guvernul își alocă banii pentru scopuri bune sau rele". Voi presupune aici că guvernul utilizează *întotdeauna* banii pe care i-a tipărit pentru atingerea celor mai nobile scopuri cu putință – scopuri care se bucură de consimțământul nostru, al tuturor. Procedez astfel fiindcă ceea ce numim astăzi inflație nu este consecința *felului* cum sunt cheltuiți banii guvernamentali, ci a căii pe care guvernul *obține* acești bani, o consecință pe care majoritatea populației de pretutindeni nu o consideră benefică.

De exemplu, fără a recurge la inflație, guvernul poate utiliza bani colectați din impozite pentru a face noi angajări sau pentru a spori salariile celor deja angajați de stat. În consecință, oamenii aceștia, ale căror salarii s-au mărit, au posibilitatea să cumpere mai mult. Când guvernul sporește salariile angajaților săi pe seama impozitelor prelevate de la cetățeni, contribuabilii pot cheltui mai puțin, pe când angajații guvernamentali pot cheltui mai mult. În ansamblu prețurile nu vor crește.

Însă, dacă guvernul nu recurge la prelevări de impozite în acest scop, utilizând în schimb bani proaspăt tipăriți, înseamnă că unii oameni vor dispune acum de mai mulți bani, în vreme ce restul populației continuă să dispună de aceeași cantitate ca și mai înainte. Așa că beneficiarii banilor nou tipăriți vor intra în competiție cu cei ale căror resurse bănești au rămas neschimbate. Și, dat fiind că nu există mai multe mărfuri decât înainte, deși *există* bani mai mulți pe piață – și dat fiind că există acum persoane care pot cumpăra mai

mult azi decât ieri – rezultatul va fi un spor al cererii pentru aceeași cantitate constantă de bunuri. Așa că prețurile vor tinde să crească. Faptul acesta este inevitabil, indiferent de utilizarea dată banilor nou-creați.

Și mai important este că tendința aceasta de creștere a prețurilor se va manifesta pas cu pas; nu este vorba de o creștere generală a unui așa numit „nivel al prețurilor". „Nivelul prețurilor" este o expresie metaforică a cărei utilizare trebuie întotdeauna evitată.

Evocând „nivelul prețurilor" oamenii își închipuie un lichid al cărui nivel urcă sau coboară odată cu variațiile sale cantitative, păstrând însă o aceeași înălțime în orice punct al recipientului. Dar în cazul prețurilor, nu poate fi vorba de un asemenea „nivel". Prețurile nu se modifică nici în aceeași măsură, nici în același timp. Există întotdeauna prețuri care se modifică mai repede, urcând sau coborând înaintea altora. Lucrul este explicabil.

Să ne oprim, de exemplu, la cazul funcționarului de stat care a primit banii cei noi, proaspăt adăugați la oferta monetară. Oamenii nu cumpără astăzi exact aceleași bunuri și în aceleași cantități ca și ieri. Banii cei noi, tipăriți de guvern și introduși pe piață, nu vor fi utilizați pentru a cumpăra *toate* tipurile de bunuri și servicii. Banii sunt cheltuiți pentru anumite bunuri, ale căror prețuri vor crește, în vreme ce alte bunuri vor continua să-și păstreze prețurile dinaintea pătrunderii pe piață a banilor cei noi. Așa că, odată declanșată, inflația va afecta în mod diferit grupuri diferite ale populației. Acele grupuri care au primit banii cei noi înaintea altora beneficiază de un câștig temporar.

Când guvernul recurge la inflație pentru a susține un război, el trebuie să achiziționeze muniții, așa că industriile producătoare de armament și muncitorii angajați în acestea sunt cei dintâi care vor căpăta banii nou-creați. Aceste grupuri se bucură acum de o poziție deosebit de favorabilă. Profiturile și salariile lor cresc; industria lor cunoaște un avânt. De ce? Fiindcă acești oameni au căpătat primii banii cei noi. Și, cu mai mulți bani la dispoziție, ei fac acum cumpărături. Producătorii de muniții cumpără de la alte persoane, care produc și vând mărfurile de care au ei nevoie.

Aceștia formează un al doilea grup. Și al doilea grup consideră inflația o mare binefacere pentru afacerile sale. De ce nu? Nu e

oare minunat să vinzi mai mult? Proprietarul unui restaurant din vecinătatea fabricii de muniții, spre exemplu, va spune: „E minunat! Muncitorii de la fabrica de muniții dispun acum de mai mulți bani; mult mai mulți dintre ei sunt acum clienții mei; cu toții 'patronează' restaurantul meu; iar eu sunt cât se poate de încântat." Proprietarul restaurantului nu vede nici un motiv să nu se bucure.

Situația este aceasta: veniturile celor dintâi beneficiari ai banilor au sporit și ei își pot permite, în continuare, să cumpere numeroase bunuri și servicii în condițiile dinaintea inflației, corespunzătoare fostei configurații a pieței. Iată de ce poziția lor este deosebit de favorabilă. Astfel, inflația se propagă pas cu pas, de la un grup de populație la altul. Și toți cei cărora banii nou creați le parvin în faza timpurie a inflației beneficiază de ea, fiindcă achiziționează, încă, anumite bunuri la prețurile corespunzătoare fostei configurații a raportului de schimb între bani și alte mărfuri.

Mai există însă și alte grupuri ale populației la care banii cei noi ajung târziu, mult mai târziu. Aceștia sunt cei aflați în poziții *defavorabile*. Înainte ca banii cei noi să le parvină și lor, ei se văd siliți să plătească prețuri mai mari pentru anumite bunuri, dacă nu chiar pentru toate bunurile pe care intenționau să le cumpere, în vreme ce venitul lor a rămas practic neschimbat, sau, în orice caz, nu a sporit proporțional cu prețurile.

Iată, bunăoară, situația din Statele Unite în vremea celui de-al doilea război mondial; pe de o parte, inflația îi favoriza pe lucrătorii angajați în producția de muniții, industria munițiilor și pe producătorii de armament, defavorizând, pe de altă parte, alte segmente ale populației. Iar cei mai năpăstuiți de inflație erau profesorii și preoții.

Preotul, după cum știți, este o persoană deosebit de modestă care slujește Domnului și care nu se cade să vorbească prea mult despre bani. În mod similar, profesorii sunt persoane devotate misiunii lor, ținute să gândească mai mult la educația tinerilor decât la propriile salarii. În consecință profesorii și preoții s-au numărat printre cei mai defavorizați de inflație, iar slujitorii școlii și ai bisericii au realizat printre cei din urmă că sunt îndreptățiți la măriri de salarii. Când consiliile parohiale și asociațiile profesorale au sfârșit, în cele din urmă, prin a descoperi că și salariile acestor oameni devotați

se cuvin mărite, pierderile anterioare, deja suferite de ei, au rămas neîndreptate.

Multă vreme, oamenii aceștia au trebuit să-și restrângă cumpărăturile, să-și diminueze consumul de hrană mai bună și mai scumpă și să achiziționeze mai puțină îmbrăcăminte – fiindcă prețurile crescuseră deja, pe când veniturile lor salariale nu sporisesă încă. (Astăzi situația s-a modificat considerabil, cel puțin în cazul profesorilor).

Deci, inflația afectează întotdeauna în mod diferențiat diferite segmente ale populației. Pentru unele inflația nu este chiar atât de dăunătoare; ba unele doresc chiar ca ea să continue, acestea fiind primele care profită de pe urma ei. În cursul următoarei expuneri, vom vedea cum această asimetrie a consecințelor inflației influențează în mod decisiv politicile generatoare de inflație.

În urma modificărilor produse de inflație, apar grupuri favorizate și grupuri de profitori direcți. Nu utilizez aici termenul „profitor" ca să reproșez ceva acestor oameni, deoarece, dacă există un vinovat, acela este guvernul care a generat inflația. Așa că, întotdeauna, se găsesc oameni care *favorizează* inflația, înțelegând înaintea altora ceea ce se petrece. Profiturile deosebite care le revin lor sunt consecința inevitabilei asimetrii a procesului inflaționist.

Guvernul poate socoti că inflația – ca mijloc de colectare de fonduri – este preferabilă prelevării de impozite, care este întotdeauna impopulară și dificilă. Nu odată, în numeroase țări mari și bogate, legislatorii au discutat luni de-a rândul, căutând forma optimă de prelevare a impozitelor necesare acoperirii cheltuielilor sporite cerute de parlament. În cele din urmă, epuizând diferitele metode de colectare a sumelor prin impozitare, ei au conchis că cea mai bună soluție rămâne, probabil, inflația.

Desigur, cuvântul „inflație" a fost ocolit. Politicianul aflat la putere, când optează pentru inflație, nu spune niciodată: „Am optat pentru inflație". Metodele tehnice întrebuințate pentru a provoca inflația sunt atât de complicate încât cetățeanul de rând nu sesizează începutul ei.

Una dintre cele mai dramatice inflații din istorie a fost cea cunoscută de Reichul german, după primul război mondial. Ea nu s-a manifestat deosebit de spectaculos *în timpul* războiului. Inflația de *după* război este cea care a adus cu sine catastrofa. Guvernul n-a

afirmat: „Ne îndreptăm către inflație". El s-a mulțumit să împrumute bani, pe o cale extrem de ocolită, de la banca centrală. Guvernul n-a trebuit să întrebe banca centrală de unde ia banii furnizați. Banca centrală pur și simplu i-a tipărit.

Astăzi, tehnica inflației este complicată de existența depozitelor la cerere (*checkbook money*). Tehnica este alta, dar rezultatul același. Dintr-o trăsătură de condei guvernul crează bani *discreționari* (*fiat money*), sporind astfel cantitatea banilor și a creditelor. Guvernul nu are decât să dea un ordin pentru a dispune de bani proaspăt creați.

La început guvernului nu-i pasă că unii oameni vor fi păgubiți, sau că prețurile vor crește. Legislatorii exultă: „Sistemul acesta este minunat!" Dar minunea suferă de o slăbiciune fundamentală: nu poate să dureze. Dacă inflația ar putea continua la nesfârșit, ar fi inutil să le cerem guvernanților să nu recurgă la ea. Dar, dacă există un lucru sigur referitor la inflație, acela este că, mai devreme sau mai târziu, ea trebuie să înceteze. Este o politică ce nu poate dura.

Pe termen lung, inflația trebuie să înceteze odată cu prăbușirea monedei; se ajunge la o catastrofă, de felul celei petrecute în Germania anului 1923. La 1 august 1914 valoarea dolarului era de 4 mărci și 20 de pfenigi. Nouă ani și trei luni mai târziu, în noiembrie 1923, dolarul era cotat la 4,2 trilioane de mărci. Cu alte cuvinte, marca nu mai valora nimic. Ea încetase de a mai avea orice valoare.

Cu câțiva ani în urmă, un autor celebru, John Maynard Keynes, scria: „Pe termen lung, toți suntem morți". Trebuie să admit cu regret că avea, incontestabil, dreptate. Dar întrebarea este: Cât de scurt sau lung va fi termenul scurt? În secolul al XVIII-lea, o faimoasă doamnă, Madame de Pompadour se pare că ar fi spus: „*Aprés nous le déluge*" („După noi potopul"). Madame de Pompadour a fost suficient de norocoasă ca să se stingă din viață în temen scurt. Însă succesoarea ei în funcție, Madame du Barry a supraviețuit termenului scurt și a fost decapitată pe termen lung. Pentru multă lume „termenul lung" devine rapid „termen scurt" – cu atât mai scurt cu cât se prelungește mai mult inflația.

Cât poate să dureze termenul scurt? Cât poate banca centrală să continue inflația? Probabil că atâta timp cât oamenii au convingerea că guvernul, mai devreme sau mai târziu, dar cu siguranță nu prea

târziu, va înceta să tipărească bani, punând capăt astfel reducerii valorii fiecărei unități monetare.

Când oamenii nu mai cred lucrul acesta, când realizează că guvernul va continua la nesfârșit și nu are nici un fel de intenție să înceteze, atunci ei încep să înțeleagă că mâine prețurile vor fi mai mari decât azi. Atunci încep să cumpere la orice preț, provocând asemenea creșteri dramatice ale prețurilor, încât sistemul monetar se prăbușește.

Revin la cazul Germaniei, pe care l-a urmărit întreaga lume. Destule cărți descriu ce s-a întâmplat atunci. (Deși nu sunt german, ci austriac, am privit totul din interior: în Austria, condițiile nu erau prea diferite de cele din Germania; nu erau prea diferite nici în multe alte țări europene.) Vreme de mai mulți ani, germanii au crezut că nu sunt confruntați decât cu o inflație temporară, care nu va întârzia să înceteze. Așa au crezut aproape nouă ani, până în vara lui 1923. Apoi, în cele din urmă, au început să aibă îndoieli. Cum inflația continua, oamenii au socotit mai înțelept să cumpere tot ce era disponibil, mai bine decât să-și păstreze banii în buzunar. Mai mult, și-au spus că nu e bine să dea bani cu împrumut, ci, din contra, că cel mai bun lucru e să fi datornic. Așa că inflația a continuat, auto-întreținându-se.

Și ea s-a prelungit în Germania exact până în 20 noiembrie 1923. Masele luaseră banii rezultați din inflație drept bani adevărați, dar au sfârșit prin a constata că situația se schimbase. Către finele inflației, în toamna lui 1923, fabricile germane plăteau muncitorilor salariul zilnic în avans, dimineața. Și muncitorul se prezenta la fabrică cu soția, căreia îi încredința pe loc salariul – toate milioanele pe care le primea. Și doamna se grăbea spre cel mai apropiat magazin, ca să cumpere ceva, indiferent ce. Ea înțelesese lucrul pe care îl știau, de acum, cu toții – că marca își pierde 50% din puterea de cumpărare peste noapte, de la o zi la alta. Banii se topeau în buzunarele oamenilor ca ciocolata pe o sobă fierbinte. Această ultimă fază a inflației germane n-a durat mult; după câteva zile, întreg coșmarul luase sfârșit: marca își pierduse orice valoare și a trebuit introdusă o nouă monedă.

Lordul Keynes, omul care a spus că pe termen lung suntem cu toții morți, face parte dintr-un lung șir de autori inflaționiști din secolul XX. Cu toții au scris împotriva etalonului aur. Atacând la

rându-i etalonul aur, Keynes l-a numit „o relicvă barbară". Astăzi, cei mai mulți consideră că e ridicol de a mai discuta posibilitatea unei întoarceri la etalonul aur. În Statele Unite, bunăoară, ești privit mai mult sau mai puțin ca un visător dacă spui: „Mai devreme sau mai târziu Statele Unite vor fi silite să se întoarcă la etalonul aur".

Și totuși, etalonul aur posedă o calitate incomparabilă: cantitatea de bani, în condițiile corespunzătoare etalonului aur, este independentă de politicile guvernelor și ale partidelor politice. Acesta este avantajul său. Este o formă de protecție împotriva guvernelor risipitoare. În condițiile corespunzătoare etalonului aur, când guvernului i se cere să cheltuiască bani din nou, ministrul de finanțe poate răspunde: „Și banii de unde îi iau? Spuneți-mi, mai întâi, unde găsesc eu banii pentru această nouă cheltuială".

Într-un sistem inflaționist, nimic nu este mai simplu pentru politicieni decât să ceară imprimeriei guvernamentale să le furnizeze oricât de mulți bani au nevoie ca să-și realizeze proiectele. În condițiile unui etalon aur, o politică guvernamentală sănătoasă are mult mai multe șanse. Liderii pot spune populației și politicienilor: „Nu putem face acest lucru fără să ridicăm impozitele".

În regim inflaționist însă, populația capătă obiceiul să privească guvernul ca pe o instituție care dispune de mijloace nelimitate: statul și guvernul par atotputernice. Dacă, de pildă, populația își dorește o nouă rețea de șosele, guvernul este ținut să o construiască. Dar de unde va lua guvernul suma de bani necesară?

S-ar putea spune că astăzi – și chiar mai de mult, în vremea administrației McKinley – în Statele Unite, Partidul Republican s-a pronunțat pentru o politică mai mult sau mai puțin favorabilă banilor sănătoși și etalonului aur, pe când Partidul Democrat a favorizat inflația, desigur, nu inflația monedei-hârtie, ci a monedei-argint.

Pe de altă parte, cel care prin anii 1880 a respins prin veto acordarea unei sume reduse – circa 10.000 de dolari solicitați de Congres – pentru ajutorarea unei comunități care suferise un dezastru, a fost președintele democrat Cleveland. Și președintele Cleveland și-a justificat atitudinea scriind: „Deși este datoria cetățenilor să asigure susținerea guvernului, nu este datoria guvernului să asigure susținerea cetățenilor". Iată o frază pe care orice om politic ar trebui să o afișeze în biroul său, pentru a o arăta celor ce vin să ceară bani.

Mă simt oarecum stânjenit de necesitatea de a simplifica aceste probleme. Există o sumedenie de chestiuni complexe legate de sistemul monetar și n-aș fi scris volume întregi despre ele, dacă ar fi atât de simple pe cât încerc să le prezint aici. Dar ideea principală este aceasta: o creștere a cantității de bani aduce după sine scăderea puterii de cumpărare a unității monetare. Acesta este lucrul de care sunt nemulțumiți oamenii ale căror afaceri private sunt afectate defavorabil. Se plâng de inflație cei care nu beneficiază de pe urma ei.

Dacă inflația este atât de rea și oamenii înțeleg lucrul acesta, de ce a devenit ea pretutindeni aproape un mod de viață? De boala aceasta suferă chiar și unele dintre cele mai bogate țări din lume. Statele Unite sunt astăzi, cu siguranță, cea mai bogată țară din lume, cu cel mai ridicat nivel de trai. Dacă veți călători prin Statele Unite, veți constata însă că se vorbește într-una despre inflație și despre necesitatea de a-i pune capăt. Dar se vorbește numai, nu se acționează.

Iată câteva fapte: după primul război mondial, Marea Britanie s-a reîntors la paritatea antebelică a lirei față de aur. Concret, aceasta a însmnat o supraevaluare a lirei. Așa că a sporit puterea de cumpărare a fiecărui salariu. Într-un regim de piață neobstrucționată, salariul nominal, exprimat în *bani*, ar fi scăzut pentru a compensa acest fenomen, fără ca salariile *reale* ale muncitorilor să aibă ceva de suferit. Nu avem timp, aici, să discutăm cauzele acestui proces. Dar sindicatele britanice nu erau dispuse să accepte ajustarea ratelor salariale la noua putere de cumpărare sporită a unității monetare; așa că salariile *reale au crescut* considerabil în urma acestei măsuri monetare. A rezultat o catastrofă dureroasă pentru Anglia, o țară predominant industrială, care trebuie să importe materii prime, bunuri semifinite și mărfuri alimentare vitale, și să exporte produse manufacturate pentru a plăti ceea ce importă. Odată cu ridicarea valorii internaționale a lirei, prețul bunurilor britanice a crescut pe piețele străine, iar vânzările și exporturile s-au redus. De fapt, practicând aceste prețuri, Marea Britanie s-a auto-eliminat de pe piața mondială.

Cu sindicatele nu se putea discuta. Cunoașteți puterea de care dispune astăzi un sindicat. El are dreptul, de fapt privilegiul, să recurgă la violență. Așa că o hotărâre sindicală nu este, să zicem, mai puțin importantă decât un decret guvernamental. Un decret guver-

namental este un ordin a cărui executare este supravegheată de aparatul însărcinat cu această misiune în numele puterii de stat: poliția. Cel ce nu respectă un decret guvernamental are de a face cu poliția.

Din nefericire, există astăzi, aproape pretutindeni, o a doua putere în măsură să utilizeze forța: sindicatele. Sindicatele determină salariile, a căror respectare o impun apoi recurgând la greve, cu un rezultat similar celui produs de guvern atunci când decretează o rată minimă a salariilor. Nu mă voi opri acum la problema sindicatelor; mă voi ocupa de ea mai târziu. Am ținut doar să menționez că politica sindicală este de a forța ratele salariale *deasupra* nivelului la care s-ar stabili pe o piață neobstrucționată. Rezultatul este că o parte considerabilă a forței potențiale de muncă nu va mai putea fi utilizată decât de către persoane sau industrii dispuse să suporte pierderi. Și, dat fiind că întreprinderile nu pot suporta pierderi la nesfârșit, ele vor fi constrânse să își închidă porțile și lucrătorii vor deveni șomeri. Stabilirea ratelor salariale deasupra nivelului pe care l-ar atinge pe o piață neobstrucționată implică, de fiecare dată, neutilizarea unei părți considerabile din forța de muncă potențială.

În Marea Britanie, rezultatul impunerii de către sindicate a unor rate salariale ridicate a fost cronicizarea șomajului, prelungit ani de-a rândul. Milioane de muncitori au rămas fără slujbe și cifrele de producție au scăzut. Experții înșiși erau contrariați. În această situație, guvernul britanic a recurs la o măsură de urgență, pe care o considera indispensabilă: a *devaluat* moneda.

Urmarea a fost că puterea de cumpărare a salariilor, la care sindicatele țineau atât de mult, s-a modificat. Salariile *reale,* așadar echivalentul în bunuri al salariilor, s-au redus. Muncitorul nu mai putea cumpăra acum la fel de mult ca înainte, chiar dacă ratele nominale ale salariilor rămâneseră neschimbate. S-a crezut că în felul acesta ratele *reale* ale salariilor vor putea fi readuse la nivelul corespunzător pieței libere, făcând șomajul să dispară.

Aceeași măsură – devaluarea – a fost adoptată de numeroase alte țări, printre care Franța, Olanda și Belgia. O țară a recurs chiar de două ori la această măsură într-un an și jumătate. Este vorba de Cehoslovacia. Era, am putea spune, o metodă camuflată de a înșela puterea sindicatelor. Dar succesul nu a fost cu adevărat pe măsura așteptărilor.

După câțiva ani, oamenii, muncitorii, chiar și sindicatele, au început să înțeleagă ce se petrece. Au început să înțeleagă că devaluarea monedei adusese după sine reducerea salariilor reale. Sindicatele aveau puterea necesară pentru a se opune. În numeroase țări ele au inserat o clauză suplimentară în contractele salariale, care stipula că salariile trebuie să crească automat, odată cu prețurile. Aceasta s-a numit *indexare*. Sindicatele deveniseră conștiente de importanța indexării. Așa că metoda sus-menționată de reducere a șomajului – adoptată de Marea Britanie în 1931 și preluată ulterior de majoritatea guvernelor mai importante – această metodă de „vindecare a șomajului" este astăzi neputincioasă.

Din nefericire, în 1936, în a sa carte *The General Theory of Employement, Interest, and Money,* lordul Keynes a ridicat această metodă – aceste măsuri de urgență încercate în 1929-1933 – la rang de *principiu*, de orientare fundamentală a politicilor economice. El a justificat, într-adevăr, metoda spunând: „Șomajul este rău. Dacă doriți ca șomajul să dispară trebuie să recurgeți la inflația monedei".

El înțelegea foarte bine că ratele salariilor pot fi prea ridicate în raport cu piața, adică prea ridicate pentru a justifica decizia patronilor de a-și spori numărul angajaților în mod profitabil, așadar prea ridicate din punctul de vedere al întregii populații salariate, fiindcă ratele salariilor impuse de sindicate, depășind nivelul pieței, îi împiedicau pe unii din cei dornici să câștige un salariu să obțină slujbe.

Keynes afirma, într-adevăr: „Șomajul în masă, prelungit an după an, constituie cu siguranță o situație extrem de neplăcută". Dar în loc de a sugera că ratele salariale pot și trebuie ajustate la condițiile pieței, el pretindea că: „Dacă se devalorizează moneda și muncitorii nu sunt suficient de inteligenți ca să priceapă lucrul acesta, ei nu se vor opune unei scăderi a salariilor reale, atâta vreme cât ratele salariale nominale rămân neschimbate". Cu alte cuvinte, lordul Keynes pretindea că, dacă omul primește aceeași cantitate de lire sterline astăzi ca și înaintea devalorizării monedei, el nu va realiza că, de fapt, acum primește mai puțin.

Pentru a spune lucrurilor pe nume, Keynes propunea înșelarea muncitorilor. Într-adevăr, în loc să declare fără ocolișuri că ratele salariale trebuie ajustate la condițiile pieței – fiindcă, altminteri, parte din forța de muncă va rămâne inevitabil neutilizată – el spunea:

„Utilizarea deplină a forței de muncă poate fi atinsă numai practicând inflația. Să-i înșelăm pe muncitori". Cel mai interesant rămâne, însă, faptul că, la vremea publicării teoriei sale generale (*General Theory*), înșelăciunea devenise deja imposibilă, deoarece oamenii deveniseră deja conștienți de importanța indexării. Însă dezideratul utilizării depline a forței de muncă a rămas.

Ce înseamnă, oare, „utilizarea deplină a forței de muncă?" Ea ține de o piață neobstrucționată a mâinii de lucru, așadar, o piață nemanipulată de sindicate sau de guvern. Pe o asemenea piață, ratele salariale pentru fiecare tip de muncă prestată tind spre nivelul la care oricine își dorește o slujbă o poate obține și orice patron poate angaja toți muncitorii de care are nevoie. La o creștere a cererii de mână de lucru, rata salariilor va tinde să crească, iar atunci când este nevoie de muncitori mai puțini, rata salariilor va tinde să scadă.

Singura metodă de atingere a „deplinei utilizări a forței de muncă" este menținerea unei piețe neobstrucționate a mâinii de lucru. Această propoziție este adevărată pentru orice fel de prestație în muncă și pentru orice fel de marfă. Ce face un om de afaceri care dorește să-și vândă marfa la un preț unitar de 5 dolari? Când nu reușește să vândă la prețul cerut, expresia întrebuințată în jargonul afaceriștilor americani este: „*the inventory does not move*" („stocul nu se mișcă"). Dar *trebuie* să se miște. Omul de afaceri nu poate păstra marfa, fiindcă trebuie să cumpere ceva nou; moda se schimbă. Așa că va reduce prețul. Dacă nu își poate vinde marfa cu 5 dolari, va trebui să o vândă cu 4. Dacă n-o poate vinde cu 4, va trebui să o vândă cu 3. Dacă nu vrea să dea faliment, nu are de ales. Este posibil să suporte pierderi, însă pierderile acestea se datorează faptului că a anticipat greșit capacitatea pieței de a absorbi produsul său.

La fel stau lucrurile cu mii și mii de tineri care vin zilnic la oraș, din mediile rurale, cu intenția de a câștiga bani. Lucrul acesta se petrece în toate țările industrializate. În Statele Unite, ei vin la oraș în ideea că vor câștiga, să zicem, 100 de dolari pe săptămână. Lucrul se poate dovedi imposibil. Și, dacă cineva nu poate obține o slujbă plătită cu 100 de dolari pe săptămână, va trebui să se mulțumească cu numai 98 de dolari pe săptămână, sau chiar mai puțin. Dar dacă cineva s-ar încăpățâna să pretindă – așa cum procedează sindicatele – „o sută de dolari pe săptămână sau nimic", atunci s-ar putea

să fie silit să rămână șomer. (Pe mulți nu-i deranjează situația de șomer, fiindcă guvernul acordă șomerilor ajutoare de șomaj – pe seama angajaților care plătesc impozite speciale în acest scop – uneori aproape la fel de ridicate ca și salariile pe care le-ar primi în caz că s-ar angaja.)

Fiindcă există un grup de oameni care cred că utilizarea deplină a forței de muncă este de neatins în absența inflației, inflația este acceptată în Statele Unite. Și oamenii își pun problema: „Oare este preferabilă o monedă sănătoasă însoțită de șomaj, sau inflația însoțită de utilizarea deplină a forței de muncă?" Felul acesta de a pune problema este fundamental viciat.

O punere corectă a problemei începe cu întrebarea: Cum poate fi îmbunătățită situația muncitorilor și a celorlalte grupuri ale populației? Răspunsul este: garantând o piață neobstrucționată a mâinii de lucru și realizând astfel deziderатul de utilizare deplină a forței de muncă. Dilema este următoarea: Vor fi ratele salariale determinate de piață, sau vor fi ele determinate de presiunile și violențele sindicale? Dilema *nu* este dacă să alegem inflația sau șomajul.

Această falsă alternativă o veți întâlni în Anglia, în țările industrializate europene, și chiar în Statele Unite. Și unii vor spune: „Priviți, chiar și Statele Unite practică inflația. De ce n-am proceda și noi la fel?"

Tuturor acestor persoane ar trebui să li se răspundă, înainte de orice: „Unul dintre privilegiile omului bogat este că își poate permite să se comporte nechibzuit mult mai mult timp decât omul sărac". Și aceasta este situația Statelor Unite. Politica lor financiară este deosebit de greșită și continuă să se înrăutățească. Poate că Statele Unite își pot permite să se comporte nechibzuit ceva mai mult timp decât alte țări.

Lucrul cel mai important care trebuie reținut este că inflația nu cade din ceruri, ea nu este o calamitate naturală sau o boală care se răspândește ca ciuma. Inflația este o *politică economică* – o politică economică deliberată, inițiată de persoane ce recurg la inflație deoarece consideră că este o alternativă mai puțin rea decât șomajul. Însă adevărul este că, pe termen nu prea lung, inflația *nu* vindecă șomajul.

Inflația este o politică economică. Și o politică economică se poate schimba. Așa că nu există nici un motiv să ne înclinăm în fața inflației. Dacă inflația este privită ca un rău, atunci va trebui să i se pună capăt. Va trebui să se echilibreze bugetul guvernului. Desigur, este necesar ca opinia publică să sprijine aceste măsuri; și este necesar ca intelectualii să-i ajute pe ceilalți să le înțeleagă. Dacă există suportul opiniei publice, atunci este cu siguranță posibil ca reprezentanții aleși ai poporului să abandoneze politicile inflaționiste.

Nu trebuie să uităm că pe termen lung este probabil, ba chiar sigur, că vom fi cu toții morți. Dar pe termen scurt, cât durează viața, s-ar cuveni să ne gospodărim treburile pământești în modul cel mai chibzuit cu putință. Și una dintre măsurile necesare în acest scop este abandonarea politicilor inflaționiste.

Investițiile străine

Anumiți[1] oameni consideră că programele favorabile libertății economice ar fi negativiste. Ei spun: Ce vreți, de fapt, voi liberalii? Sunteți împotriva socialismului, împotriva intervenției guvernamentale, împotriva inflației, împotriva violenței sindicale, împotriva tarifelor protecționiste....Voi spuneți „nu" tuturor lucrurilor.

Aș spune că această formulare a problemei este superficială și părtinitoare. Pentru că este posibilă formularea unui program liberal într-un mod *pozitiv*. Dacă cineva spune: „Sunt împotriva cenzurii", el nu este negativist, el este *în favoarea* dreptului autorilor de a hotărî singuri ce anume doresc să publice, fără ca guvernul să intervină. Acesta nu este negativism, aceasta este chiar semnificatia libertății. (Desigur, când folosesc termenul „liberal", cu privire la un sistem economic, îl înțeleg liberal, în sensul său vechi, *clasic*.)

Astăzi, cea mai mare parte a oamenilor consideră că discrepanțele puternice între nivelele de trai din diferite țări sunt inacceptabile. Acum 200 de ani, condițiile de trai în Marea Britanie erau mult mai rele decât sunt astăzi în India. Dar in anii 1750 britanicii nu-si spuneau „subdezvoltați" sau „înapoiați", deoarece nu erau în măsură să compare condițiile de trai din țara lor cu cele din țări în care acestea erau mai bune. Astăzi, toți oamenii care nu au atins nivelul mediu de trai din Statele Unite cred că ceva este în neregulă în legătură cu propria lor situație economică. Multe dintre aceste țări își spun „țări

[1]Traducerea acestui capitol a fost realizată în colaborare cu Octavian Vasilescu și Laura Dima.

în curs de dezvoltare" și, ca atare, cer ajutor țărilor așa-zis dezvoltate sau supradezvoltate.

Permiteți-mi să vă explic care este situația în realitate. Nivelul de trai este mai scăzut în așa-numitele țări în curs de dezvoltare, deoarece câștigul mediu pentru același gen de muncă este mai scăzut în aceste țări decât este în alte țări din Europa Occidentală, Canada, Japonia și, mai ales, din Statele Unite. Dacă încercăm să găsim motivele existenței acestei diferențe, trebuie să înțelegem că ea nu se datorează unei inferiorități a muncitorilor sau a altor categorii de salariați. Predomină, printre anumite grupuri de muncitori nord-americani, tendința de a considera că ei sunt mai capabili decât alți oameni – așadar că ei încasează salarii mai mari decât alți oameni numai grație propriului lor merit.

Ar fi necesar și suficient ca un muncitor american să viziteze o altă țară – să zicem Italia, de unde provin mulți muncitori americani – pentru ca să descopere că *nu* calitățile sale personale, ci condițiile din S.U.A. fac posibilă câștigarea de către el a unor salarii mai mari. Dacă un sicilian emigrează în Statele Unite, el poate foarte curând să ajungă să câștige acele salarii care sunt obișnuite în Statele Unite. Și, dacă același om se reîntoarce în Sicilia, el va descoperi că vizita sa în Statele Unite nu l-a înzestrat cu acele calități care să-i permită să câștige, în Sicilia, salarii mai mari decât concetățenii săi.

Această situație economică nu poate fi explicată nici susținând existența vreunei inferiorități a antreprenorilor din afara Statelor Unite. Este cert că în exteriorul Statelor Unite, Canadei, Europei Occidentale și al unei părți din Asia, echipamentul fabricilor și metodele tehnologice utilizate sunt, în general, mult inferioare celor folosite în Statele Unite. Dar, aceasta nu se datorează ignoranței antreprenorilor din țările „nedezvoltate". Ei știu prea bine că fabricile din Statele Unite și Canada sunt mult mai bine echipate; de asemenea, ei știu tot ce este necesar să știe referitor la tehnologie sau, în caz contrar, au ocazia să afle tot ceea ce au nevoie din manualele și revistele tehnice care răspândesc acest tip de cunoștințe.

Repet: diferența nu constă în inferioritate personală sau în ignoranță. Diferența constă în oferta de capital, în cantitatea de bunuri de capital disponibile. Cu alte cuvinte, volumul de capital in-

vestit pe unitatea de populație este mai mare în așa-numitele țări avansate decât în țările în curs de dezvoltare.

Un om de afaceri nu poate plăti un muncitor cu mai mult decât suma adăugată de munca acestui angajat la valoarea produsului. El nu poate să-l plătească cu mai mult decât sunt consumatorii dispuși să plătească pentru munca *adăugată* de acest muncitor individual. Dacă îl plătește mai mult, capitalistul nu își va recupera cheltuielile de la consumatori. El va suferi pierderi și, după cum am arătat de atâtea ori, și după cum toată lumea știe, un om de afaceri care suferă pierderi trebuie să-și schimbe felul în care face afaceri, sau să dea faliment.

Economiștii descriu acestă situație spunând că „ratele salariale sunt determinate de productivitatea marginală a muncii". Acesta este doar un alt mod de a exprima ceea ce am spus anterior. Este cert că nivelul salariilor este determinat de măsura în care munca oamenilor sporește valoarea unui produs. Dacă un om muncește cu unelte mai bune și mai eficiente, atunci el poate realiza într-o oră mult mai mult decât un om care muncește cu instrumente mai puțin eficiente. Este evident că o sută de oameni, muncind într-o fabrică americană de pantofi înzestrată cu cele mai eficiente unelte și mașini, produc mult mai mult în același interval de timp decât o sută de cizmari din India, care trebuie să muncească cu unelte învechite, într-un mod mai primitiv.

Patronii din aceste țări în curs de dezvoltare știu foarte bine că utilajele mai bune ar face întreprinderile lor mai profitabile. Ei ar vrea să construiască fabrici mai multe și mai bune. Singurul lucru care îi împiedică să o facă este lipsa capitalului. Diferența dintre țările mai puțin dezvoltate și cele mai dezvoltate este o funcție de timp: britanicii au început să economisească capital mai devreme decât orice altă națiune: de asemenea, ei au început să acumuleze capital și să îl investească în afaceri. Deoarece au început mai devreme, nivelul de trai din Marea Britanie era ridicat atunci când toate celelalte țări europene aveau încă un nivel de trai scăzut. Treptat, toate celelalte țări au început să studieze condițiile britanice – și nu le-a fost prea greu să descopere motivul bogăției Marii Britanii. Astfel, ele au început să imite metodele englezești de a face afaceri.

Din moment ce celelalte țări au început cu întârziere și deoarece britanicii nu au stopat investițiile de capital, s-a perpetuat o mare diferență între condițiile din Anglia și cele din celelalte țări. Dar s-a întâmplat ceva care a făcut ca avantajul inițial al Marii Britanii să dispară.

S-a întâmplat cel mai important eveniment din istoria secolului al nouăsprezecelea – și nu doar în istoria unei țări anume. Acest mare eveniment a fost dezvoltarea *investițiilor străine*, în cursul secolului al nouăsprezecelea. În 1817 marele economist englez Ricardo considera încă de la sine înțeles faptul că un capital se putea investi numai în interiorul granițelor unei țări, că posesorii de capital nu vor încerca să-l investească în străinătate. Dar, câteva decade mai târziu, investițiile de capital peste graniță au început să joace un rol de cea mai mare importanță în afacerile din întreaga lume.

Fără investițiile de capital ar fi fost necesar ca națiunile mai puțin dezvoltate decât marea Britanie să înceapă cu metodele și tehnologiile cu care începuseră și Britanicii, la începutul și în mijlocul secolului optsprezece și, încetul cu încetul, pas cu pas – întodeauna mult sub nivelul tehnologic al economiei britanice – să încerce să imite ceea ce făcuseră britanicii.

S-ar fi scurs multe, multe decenii, înainte ca aceste țări să atingă nivelul de dezvoltare tehnologică pe care Marea Britanie îl atinsese cu o sută de ani și mai bine înaintea lor. Dar marele eveniment care a ajutat toate aceste țări a fost dezvoltarea investițiilor străine.

Investițiile străine însemnau că posesorii de capital britanici investeau acest capital britanic în alte părți ale lumii. Mai întâi au investit în acele țări europene care, din punctul de vedere al Marii Britanii, sufereau de un deficit al capitalului și erau înapoiate în dezvoltarea lor. Este un fapt binecunoscut că în majoritatea țărilor europene, precum și în Statele Unite, căile ferate au fost construite cu ajutorul capitalului britanic. Dumneavoastră știți că același lucru s-a întâmplat în această țară, în Argentina.

Companiile de gaz lampant din toate orașele Europei erau, de asemenea, britanice. La mijlocul anilor 1870, un scriitor și poet britanic își critica compatrioții. El spunea: „Britanicii și-au pierdut vechea lor vigoare și nu mai au nici o idee nouă. Ei nu mai sunt o națiune conducătoare sau importantă în lume". La care Herbert

Spencer, marele sociolog, răspundea: „Uitați-vă la continentul european. Toate capitalele europene beneficiaza de iluminare stradală pentru că o companie britanică le aprovizionează cu gaz lampant". Aceasta se întâmpla, bineînțeles, în ceea ce ne apare nouă a fi vremea „îndepărtată" a iluminatului cu gaz. Răspunzând în continuare acestui critic britanic, Herbert Spencer adăuga: „Spuneți că germanii sunt mult înaintea Marii Britanii. Dar priviți la Germania. Până și Berlinul, capitala Reich-ului german, capitala *Geist-ului*, ar fi în întuneric dacă o companie de gaz britanică nu ar fi invadat țara, iluminându-i străzile".

În același mod, capitalul britanic a dezvoltat căile ferate și multe ramuri industriale în Statele Unite. Și, bineînțeles, atâta timp cât o țară importă capital, balanța sa comercială este, după cum o numesc non-economiștii, „defavorabilă". Aceasta înseamnă că există un exces de importuri relativ la exporturi. Motivul „balanței comerciale favorabile" a Marii Britanii era faptul că întreprinderile britanice trimiteau o mulțime de tipuri de echipament în Statele Unite, iar aceste echipamente nu erau plătite prin nimic altceva decât prin acțiuni ale corporațiilor americane. Această perioadă a istoriei Statelor Unite a durat, cu aproximație, până în anii 1890.

Dar când Statele Unite, cu ajutorul capitalului britanic – și mai apoi cu ajutorul propriilor lor politici procapitaliste – și-au dezvoltat propriul lor sistem economic într-un mod fără precedent, americanii au început să-și răscumpere capitalul reprezentat de acțiunile pe care cândva le vânduseră străinilor. Acum Statele Unite aveau un surplus de exporturi relativ la importuri. Diferența a fost plătită prin importarea – prin repatrierea, cum a numit-o cineva – titlurilor de valoare americane.

Acestă perioadă a durat până la primul război mondial. Ce s-a întâmplat mai departe este o altă poveste. Este povestea subsidiilor americane pentru țările beligerante în timpul, între și după cele două războaie mondiale: împrumuturile și investițiile Statelor Unite în Europa s-au adăugat ajutoarelor strategice de război, ajutorului străin, Planului Marshall, hranei ce era trimisă peste ocean și altor subvenții. Accentuez aceasta deoarece oamenii cred, uneori, că este rușinos sau degradant să aibă capital străin lucrând în țara lor. Trebuie să realizăm că, în toate țările cu excepția Angliei, investiția

de capital străin a jucat un rol considerabil în dezvoltarea industriilor moderne.

Atunci când spun că dezvoltarea investițiilor străine a fost cel mai mare eveniment istoric al secolului al nouăsprezecelea, trebuie să ne gândim la toate lucrurile care nu ar fi existat dacă nu ar fi existat nici o investiție străină. Toate căile ferate, porturile, fabricile și minele din Asia, și Canalul Suez, precum și multe alte lucruri din emisfera vestică, nu ar fi fost construite dacă nu ar fi existat investițiile străine.

Investițiile străine sunt făcute anticipându-se că ele nu vor fi expropriate. Nimeni nu ar investi nimic dacă ar ști dinainte că cineva îi va expropria investițiile. În momentul în care aceste investiții străine au fost făcute, în secolul al nouăsprezecelea și la începutul secolului douăzeci, nu se punea problema exproprierii. Încă de la început, anumite țări au arătat o anumită ostilitate față de capitalul străin, dar cea mai mare parte a lor au realizat că pot obține un enorm avantaj din aceste investiții străine.

În anumite cazuri, aceste investiții străine nu erau făcute direct de capitaliști, ci indirect, ca împrumuturi oferite unui guvern. Astfel, guvernul era cel care folosea banii pentru investiții. Acesta a fost, de exemplu, cazul Rusiei. Din motive pur politice, francezii au investit în Rusia, în cele două decade dinaintea primului război mondial, aproximativ douăzeci de miliarde de franci aur, împrumutându-i mai ales guvernului rus. Toate marile realizări ale guvernului rus – de exemplu, calea ferată care leagă Rusia de la Munții Ural, prin ghețurile și zăpezile Siberiei, până la Pacific – au fost construite mai ales cu capital străin, împrumutat guvernului rus. Vă dați seama că francezii nu s-au gândit că, într-o bună zi, va exista un guvern rus comunist, care pur și simplu va declara că nu va onora datoriile făcute de predecesorul său, guvernul țarist.

Începând cu primul război mondial, s-a declanșat o perioadă de război deschis la nivel mondial, împotriva investițiilor străine. Din moment ce nu există nici un mijloc de a împiedica un guvern să exproprieze capitalul investit, nu există, în ziua de azi, practic, nici o protecție legală pentru investițiile străine. Capitaliștii nu au prevăzut aceasta. Dacă posesorii de capital din țările exportatoare de capital ar fi realizat acest lucru, toate investițiile străine ar fi luat sfârșit acum patruzeci sau cincizeci de ani. Dar capitaliștii nu au crezut că orice

țară poate fi atât de imorală încât să-și renege datoriile, să exproprieze și să confișteze capitalul străin. O dată cu aceste evenimente a început un nou capitol în istoria economică a lumii.

O dată cu sfârșitul măreței perioade care a fost secolul al nouăsprezecelea, când capitalul străin a ajutat, în toate colțurile lumii, la dezvoltarea metodelor moderne de transport, de manufactură, minerit și agricultură, a început o nouă eră, în care guvernele și partidele politice îl considerau pe investitorul străin ca fiind un *exploatator*, care ar trebui expulzat din țară.

Rușii nu au fost singurii care au păcătuit prin această atitudine anti-capitalistă. Aduceți-vă aminte, de pildă, de exproprierea câmpurilor petrolifere americane din Mexic, și de toate acele lucruri care s-au întâmplat în *această* țară (Argentina) și pe care nu este nevoie să le mai discut.

Situația din lumea contemporană, creată de sistemul de expropriere a capitalului străin, constă fie din exproprierea directă, fie din exproprierea indirectă prin controlul ratelor de schimbvalutar, sau prin discriminarea fiscală. Aceasta este mai ales o problemă a țărilor în curs de dezvoltare.

Să ne gândim, de exemplu, la cea mai mare dintre aceste țări: India. Sub ocupația britanică, capitalul britanic – predominant capitalul britanic, dar și capitalul din alte țări europene – a fost investit în India. Dar britanicii au exportat spre India încă ceva, care merită menționat în acest context; ei au exportat în India metodele moderne de combatere a bolilor contagioase. Rezultatul a fost o creștere extraordinară a populației indiene și o amplificare corespunzătoare a problemelor acestei țări. În fața unei situații din ce în ce mai grele, India a ales exproprierea ca mijloc de rezolvare a acestor probleme. Dar ea nu practica întotdeauna exproprierea directă; guvernul îi hărțuia pe investitorii străini, împiedicându-i să-și desfășoare investițiile, într-un asemenea mod încât aceștia erau forțați, în cele din urmă, să-și vândă afacerile.

India ar fi putut, bineînțeles, acumula capital printr-o altă metodă: prin acumularea autohtonă de capital. Dar India este la fel de ostilă acumulării autohtone de capital, pe cât este și față de capitaliștii străini. Guvernul indian spune că vrea să industrializeze India, dar el își propune de fapt doar să creeze întreprinderi *socialiste*.

Acum câțiva ani, faimosul om de stat Jawaharlal Nehru a publicat o colecție de discursuri. Cartea a fost publicată cu intenția de a face investițiile străine în India mai atractive. Guvernul indian nu se opune investițiilor străine *înainte* de a fi făcute. Ostilitatea apare doar atunci când capitalul este *deja* investit. În această carte – citez cuvânt cu cuvânt din ea – domnul Nehru spunea: „Bineînțeles, dorim să socializăm. Dar nu ne opunem întreprinderilor private. Dorim să încurajăm în orice mod întreprinderea privată. Dorim să promitem antreprenorilor care investesc în țara noastră, că nu îi vom expropria sau socializa mai devreme de zece ani, poate chiar mai târziu". Și el credea că aceasta este o invitație de a veni în India!

Problema – după cum știți – este acumularea autohtonă de capital. În toate țările există astăzi impozite foarte mari asupra corporațiilor. De fapt, corporațiile sunt impozitate de două ori. Prima dată, atunci când profiturile corporațiilor sunt impozitate din greu, apoi când dividendele pe care societățile le plătesc acționarilor sunt impozitate din nou. Și toate acestea în mod progresiv.

Impozitarea progresivă a venitului și a profiturilor înseamnă că exact acea parte a veniturilor pe care oamenii ar fi economisit-o și investit-o este confiscată prin impozitare. Să ne oprim la exemplul Statelor Unite. Acum câțiva ani, exista un impozit pe „profiturile excedentare", care însemna că din fiecare dolar câștigat, o corporație păstra doar optsprezece cenți. Când acești optsprezece cenți erau plătiți acționarilor, cei care aveau un număr mare de acțiuni trebuiau să plătească, suplimentar, un impozit ce putea ajunge la un procent de șaizeci, optzeci sau chiar mai mult din dividende. Dintr-un dolar obținut profit, ei păstrau aproximativ șapte cenți și nouăzeci și trei de cenți mergeau la guvern. Din acest procent de nouăzeci și trei, cea mai mare parte ar fi fost economisită și investită. În schimb, guvernul îi folosește pentru cheltuieli curente. Aceasta este politica economică a Statelor Unite.

Cred că am arătat clar că politica economică a Statelor Unite nu este, pentru celelalte țări, un exemplu de imitat. Această politică a Statelor Unite este mai mult decât greșită, este *iresponsabilă*. Singurul lucru pe care l-aș adăuga este că o țară bogată își poate permite mai multe politici greșite decât o țară săracă. În Statele Unite, în ciuda tuturor acestor metode de impozitare, există încă o anumită acumu-

lare adițională de capital și investiții în fiecare an, și de aceea există încă o tendința către îmbunătățirea nivelului de trai.

Dar, într-o mulțime de alte țări, problema este foarte critică. Nu există – sau nu există suficientă – economisire autohtonă, și investiția de capital din străinătate este serios diminuată de faptul că aceste țări sunt în mod deschis ostile investițiilor străine. Cum pot ei vorbi despre industrializare, despre necesitatea de a dezvolta noi fabrici, de a îmbunătăți condițiile și de a ridica nivelul de trai, de a avea nivele mai ridicate ale salariilor, mijloace mai bune de transport, dacă aceste țări fac lucruri care vor avea exact efectul opus? Ceea ce fac politicile lor economice de fapt este să împiedice sau să încetinească acumularea capitalului autohton și să pună obstacole în calea capitalului străin.

Rezultatul final este cu siguranță foarte rău. O astfel de situație trebuie să dea naștere unei pierderi a încrederii – și există acum, în lume, tot mai multă neîncredere în investițiile străine. Chiar dacă națiunile interesate ar fi pe punctul să-și schimbe imediat politicile și ar face toate promisiunile imaginabile, este foarte îndoielnic că ele ar putea, din nou, să convingă capitaliștii străini să investească.

Există, bineînțeles, anumite metode de a evita această consecință. Una dintre acestea ar fi de a stabili anumite statute internaționale, și nu doar acorduri, care ar scoate investițiile străine de sub jurisdictiile naționale. Națiunile Unite ar putea face aceasta. Dar Națiunile Unite sunt doar un loc de întânire pentru discuții fără folos. Realizând importanța enormă a investițiilor străine, realizând că numai investițiile străine pot produce o ameliorare a condițiilor politice și economice mondiale, s-ar putea încerca să se intreprindă ceva pe planul legislației internaționale.

Aceasta este o problemă de tehnică juridică, pe care o menționez numai pentru că situația nu este fără speranță. Dacă lumea ar dori cu adevărat să facă posibilă ridicarea nivelului de trai al țărilor în curs de dezvoltare la cotele celui american, atunci acest lucru s-ar putea realiza. Este necesar doar să înțelegem *cum* se poate el realiza.

Lipsește un singur lucru pentru a face țările în curs de dezvoltare la fel de prospere ca Statele Unite: *capitalul* – și, bineînțeles, libertatea de a-l utiliza ținând cont de disciplina pieței și *nu* de disciplina

guvernului. Aceste țări trebuie să acumuleze capital autohton, și trebuie să facă posibilă sosirea capitalului străin.

În ceea ce privește dezvoltarea economisirii interne, este necesar să menționăm încă o dată că economisirea internă făcută de populație presupune o monedă stabilă. Aceasta implică absența *oricărui* tip de inflație.

O mare parte a capitalului utilizat în întreprinderile americane este proprietatea muncitorilor înșiși și a altor oameni cu mijloace modeste. Miliarde și miliarde de depozite ale caselor de economii, de obligațiuni, și de polițe de asigurare sunt utilizate în aceste întreprinderi. Astăzi, pe piața monetară americană nu băncile, ci companiile de asigurare sunt cei mai mari creditori. Și banii companiilor de asigurare sunt – nu legal ci economic vorbind – proprietatea persoanelor asigurate. În Statele Unite, practic toată lumea este asigurată, într-un fel sau altul.

Condiția prealabilă pentru o mai mare egalitate economică în lume este industrializarea. Și aceasta este posibilă numai prin creșterea investițiilor de capital, prin creșterea acumulării de capital. Ați putea fi uimiți că nu am menționat o măsură care este considerată o metodă de prim rang pentru industrializarea unei țări. Mă refer la protecționism. Dar tarifele vamale și controlul ratelor de schimb valutare sunt exact mijloacele de *împiedicare* a importului de capital și a industrializării țării. Singurul mod de a accentua industrializarea este de a dispune de mai mult capital. Protecționismul poate numai să deturneze investițiile dintr-o ramură de activitate într-alta.

Protecționismul, prin el însuși, nu adaugă nimic la capitalul unei țări. Pentru a deschide o nouă fabrică avem nevoie de capital. Pentru a moderniza o fabrică deja existentă avem nevoie de capital, nu de un tarif vamal.

Nu intenționez să discut aici întreaga problemă a liberului schimb sau a protecționismului. Sper că marea majoritate a manualelor dumneavoastră de economie o prezintă într-un mod corect. Protecția vamală nu schimbă situația economică a unei țări într-una mai bună. Și, *cu siguranță,* nici sindicalismul nu o poate schimba în mai bine. Dacă condițiile de viață sunt nesatisfăcătoare, dacă salariile sunt mici și dacă salariatul dintr-o țară privește către Statele Unite, citește despre ceea ce se întâmplă acolo, dacă el vede în filme cum

locuința unui american mediu este dotată cu tot confortul modern, el ar putea fi invidios. El are perfectă dreptate să spună: „Ar trebui să ne bucurăm de aceleași condiții". Dar singurul mod de a le obține este printr-o creștere a volumului de capital.

Sindicatele folosesc violența împotriva antreprenorilor și a oamenilor pe care îi numesc spărgători de grevă. În ciuda puterii și a violenței lor, sindicatele nu pot, totuși, face astfel încât salariile tuturor salariaților să crească continuu. La fel de ineficiente sunt și decretele guvernamentale care fixează salarii minime. Ceea ce sindicatele *produc* (dacă reușesc să ridice salariile) este un șomaj permanent, de durată.

Dar sindicatele nu pot industrializa țara, ele nu pot ridica nivelul de trai al muncitorilor. Și acesta este punctul decisiv: Trebuie să înțelegem că toate politicile unei țări care dorește să-și îmbunătățească nivelul de trai trebuie să fie orientate către o creștere a ratei capitalului investit pe locuitor. Această investiție de capital pe cap de locuitor este încă în creștere în Statele Unite, în ciuda tuturor politicilor greșite de acolo. Și același lucru este valabil în Canada și în anumite țări din Europa Occidentală. Dar, din nefericire, capitalul este în scădere în țări ca India.

Citim zilnic în ziare că populația globului se mărește, poate cu 45 de milioane de suflete – sau chiar mai mult – pe an. Cum se va termina acest proces? Care vor fi rezultatele și consecințele sale? Amintiți-vă ce am spus despre Marea Britanie. În 1750, britanicii credeau că 6 milioane de suflete constituie o suprapopulare extraordinară a Insulelor Britanice și că se îndreptau către foamete și epidemii. Dar, în ajunul ultimului război mondial, în 1939, 50 de milioane de oameni locuiau în Insulele Britanice – și nivelul de trai era incomparabil mai bun decât fusese în 1750. Acesta era efectul a ceea ce numim industrializare – un termen oarecum nepotrivit.

Progresul britanic a fost determinat de creșterea investițiilor de capital pe cap de locuitor. După cum am spus mai înainte, există doar un singur mod în care o țară poate să ajungă prosperă: dacă crește capitalul, atunci crește productivitatea marginală a muncii și efectul va fi acela că salariile reale vor crește.

Într-o lume fără bariere în calea migrației ar exista o tendință către o egalizare globală a nivelului salariilor. Dacă astăzi nu ar exista

bariere în calea migrării, probabil că 20 de milioane de oameni ar încerca să ajungă în Statele Unite în fiecare an, pentru a obține salarii mai mari. Afluența acestora ar reduce salariile în Statele Unite, ridicându-le în celelate țări.

Nu am timp să dezvolt prea mult această problemă a barierelor în calea migrării. Dar, vreau să spun că mai există și o altă metodă de a egaliza ratele salariale la scara întregii lumi. Această metodă, ce funcționează în condițiile absenței libertății de migrare, este *migrarea capitalului*. Capitaliștii au tendința de a se muta în acele țări în care există forță de muncă disponibilă din plin și în care munca are un preț rezonabil. Și, prin faptul că aduc capital în aceste țări, ei produc o tendință de ridicare a ratelor salariale. Aceasta tendință a funcționat în trecut și va funcționa, la fel, în viitor.

Când capitalul britanic a fost inițial investit în, să spunem, Austria sau Bolivia, ratele salariale în aceste țări erau mult, mult mai mici decât în Marea Britanie. Dar această investiție suplimentară a dat naștere unei tendințe de ridicare a ratelor salariale în aceste țări. Este un fapt binecunoscut că imediat ce, de exemplu, United Fruit Company a investit în Guatemala, rezultatul a fost o tendință generală de ridicare a ratelor salariale, începând cu salariile pe care United Fruit Company le plătea, care i-au silit apoi și pe ceilalți patroni să plătească, de asemenea, salarii mai mari. Din această cauză, nu există absolut nici un motiv să fim pesimiști în ceea ce privește viitorul țărilor „nedezvoltate".

Sunt întru totul de acord cu comuniștii și cu sindicatele, atunci când aceștia spun: „Este nevoie să creștem nivelul de trai". De curând, într-o carte publicată în Statele Unite, un profesor spunea: „Astăzi, avem suficient din toate cele necesare; de ce ar trebui ca oamenii să mai lucreze din greu? Avem deja de toate." Nu mă îndoiesc că acest profesor are de toate. Dar există oameni în alte țări, de asemenea mulți oameni și în Statele Unite, care doresc și ar trebui să aibă un nivel de trai mai bun.

În afara Statelor Unite – în America Latină și, încă mai mult, în Asia și Africa – toată lumea dorește să vadă condițiile de trai din propria sa țară îmbunătățindu-se. Un nivel de trai mai ridicat aduce cu sine, de asemenea, nivele mai ridicate de cultură și de civilizație.

Așadar, sunt total de acord cu țelul ultim, de ridicare a nivelului de trai pretutindeni. Dar nu sunt de acord cu măsurile preconizate pentru atingerea acestui scop. Ce măsuri vor duce la îndeplinirea acestui obiectiv? Nu protecționismul, nici intervenția guvernamentală, nu socialismul și cu siguranță nici violența sindicatelor (eufemistic numită negociere colectivă, care, în fapt, este negociere *cu pistolul la tâmplă*).

Pentru atingerea acestui obiectiv, în viziunea mea, nu există decât o singură soluție! Este o metodă lentă. Anumiți oameni ar putea spune că este prea lentă. Dar nu există scurtături către un paradis terestru. Este nevoie de timp și de muncă. Dar nu de chiar atât de mult timp pe cât cred oamenii și, în final, egalizarea se va produce.

În jurul anului 1840, în partea de vest a Germaniei – în Swabia și Würtemberg, care era una dintre regiunile cele mai industrializate din lume – se spunea: „Nu vom putea niciodată atinge nivelul britanicilor. Englezii au început mai devreme, și vor fi întotdeauna înaintea noastră". Treizeci de ani mai târziu, britanicii spuneau: „Acestei competiții germane nu îi putem face față, trebuie să facem ceva în legătură cu ea". În acel moment, bineînțeles, nivelul german de trai creștea rapid și era, încă de pe atunci, apropiat de cel britanic. Și astăzi, venitul pe cap de locuitor al Germaniei nu este deloc în urma celui al Marii Britanii.

În centrul Europei, există o mică țară, Elveția, pe care natura a înzestrat-o foarte modest. Nu are mine de cărbuni, nici minereuri și nici resurse naturale. Dar populatia de acolo, de-a lungul secolelor, a urmat încontinuu politici economice capitaliste. Acești oameni au atins cel mai înalt nivel de trai din Europa continentală, iar țara lor este considerată unul dintre marile centre de civilizație ale lumii. Nu văd de ce o țară precum Argentina – care este mult mai mare decât Elveția, atât teritorial cât și în privința populației – nu ar atinge același nivel de trai ridicat, după câțiva ani de politici economice sănătoase. Dar – după cum am subliniat – politicile trebuie să fie sănătoase.

Politici și idei

În epoca iluministă, pe când nord-americanii își dobândeau independența și, câțiva ani mai târziu, când coloniile spaniole și portugheze se transformau în țări independente, în Occident predomina o stare de spirit optimistă. Pe vremea aceea toți filozofii și oamenii de stat erau pe deplin convinși că omenirea trăia începuturile unei noi epoci de prosperitate, de progres și libertate. În zilele acelea oamenii anticipau că noile instituții politice – guvernele reprezentative constituționale instituite în țările libere din Europa și America – vor funcționa într-un mod cât se poate de benefic și că libertatea economică va îmbunătăți necontenit condițiile materiale de trai ale omenirii.

Știm bine că parte din aceste așteptări au fost excesiv de optimiste. Este, desigur, adevărat că lumea a cunoscut, în secolele al XIX-lea și XX, o îmbunătățire fără precedent a condițiilor economice, care a făcut cu putință ca o parte mult mai mare a populației să se bucure de nivele de trai cu mult mai ridicate. Dar mai știm de asemenea și că multe dintre speranțele filozofilor din secolul al XVIII-lea au fost crunt zdruncinate – speranțe că nu vor mai fi războaie și că revoluțiile nu vor mai fi necesare. Aceste așteptări nu s-au realizat.

Pe durata secolului al XIX-lea, a existat o perioadă când războaiele scăzuseră atât în intensitate cât și ca număr. Dar secolul XX a adus cu sine o renaștere a spiritului războinic și putem afirma, fără riscul de a ne înșela prea mult, că este foarte posibil să nu ne aflăm încă la capătul încercărilor prin care trebuie să treacă omenirea.

Sistemul constituțional care s-a născut la finele secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea a dezamăgit omenirea.

Majoritatea oamenilor – inclusiv a scriitorilor – care s-au ocupat de această problemă par să creadă că nu există nici un fel de legătură între fațeta economică a problemei și cea politică. Astfel, ei tind să analizeze pe larg declinul parlamentarismului – al guvernării de către reprezentanții poporului – ca și cum acest fenomen ar fi complet independent de situația economică și de ideile economice, care determină activitățile oamenilor.

Dar această independență este inexistentă. Omul nu este o ființă care să posede, pe de o parte, o fațetă economică și, pe de altă parte, una politică, fără nici un fel de legătură între cele două. În fapt, fenomenul numit declin al libertății, sau al guvernării constituționale și al instituțiilor reprezentative, este consecința unei modificări radicale în sfera ideilor economice și politice. Evenimentele politice sunt consecințele inevitabile ale modificărilor survenite în politicile economice.

Ideile care i-au călăuzit pe oamenii de stat, pe filozofii și pe avocații care, în secolul al XVIII-lea și în prima parte a celui de al XIX-lea, au dezvoltat fundamentele noului sistem politic, porneau de la premisa că, într-o țară, toți cetățenii cinstiți împărtășesc același țel ultim. Acest țel ultim, căruia toți oamenii decenți ar trebui să i se dedice, ar fi bunăstarea întregii țări și, de asemenea, bunăstarea altor țări – liderii aceștia morali și politici fiind pe deplin convinși că o națiune liberă nu urmărește cotropirea. Ei concepeau rivalitatea partidelor ca pe un lucru natural, considerând că este perfect normal să existe diferențe de opinie privitoare la modul optim de gestionare a treburilor unui stat.

Persoanele care împărtășeau idei similare despre o problemă cooperau, iar această cooperare purta numele de partid. Dar structurile de partid nu erau permanente. Ele nu depindeau de poziția indivizilor în ansamblul structurii sociale. Ele se puteau modifica atunci când oamenii aflau că pozițiile lor inițiale se bazau pe premise sau pe idei eronate. Din acest punct de vedere, mulți priveau discuțiile desfășurate în campaniile electorale, și apoi în adunările legislative, ca pe un factor politic important. Discursurile membrilor unei legislaturi nu erau privite doar ca declarații menite să comunice lumii ce dorește un partid politic. Ele erau privite ca încercări de a convinge grupurile cu păreri diferite că ideile vorbitorului sunt mai

corecte, mai favorabile bunăstării tuturor, decât cele formulate de preopinenți.

Discursurile politice, editorialele din ziare, pamfletele și cărțile erau scrise pentru a convinge. Erau puține motive pentru a crede că cineva nu putea convinge majoritatea dacă propria sa poziție era absolut corectă și dacă ideile sale erau sănătoase. Acesta era punctul de vedere adoptat de către cei ce scriau regulile constituționale și de către corpurile legiuitoare de la începutul secolului al XIX-lea.

Însă toate acestea presupuneau că statul nu se amestecă în condițiile economice ale pieței. Presupuneau că toți cetățenii împărtășesc un singur ideal politic: bunăstarea întregii țări și a întregii populații. Și tocmai aceasta este filozofia socială și economică pe care a înlocuit-o intervenționismul. Intervenționismul a răspândit o filozofie foarte diferită.

Conform ideilor intervenționiste, datoria guvernului este de a susține, a subvenționa și a privilegia grupurile speciale. Ideea oamenilor de stat din secolul al XVIII-lea era că legislatorii au anumite idei speciale despre binele comun. Dar ceea ce ni se oferă astăzi, ceea ce vedem astăzi în realitatea vieții politice, practic fără nici un fel de excepție, în toate țările lumii în care nu există pur și simplu o dictatură comunistă, este o situație în care nu mai există partide politice în vechea accepțiune clasică, ci doar *grupuri de presiune*.

Un grup de presiune este un grup de persoane care doresc să obțină pentru ele însele un privilegiu special, pe seama restului populației. Acest privilegiu poate consta într-un tarif vamal care să afecteze importurile generatoare de rivalitate, într-o subvenție, în legi care să-i împiedice pe alții să intre în competiție cu membrii grupurilor de presiune. În orice caz, el le asigură grupurilor de presiune o poziție specială. Privilegiul le oferă lor ceva care li se refuză, sau ar trebui să li se refuze altor grupuri, conform ideilor grupului de presiune.

În Statele Unite, sistemul bipartit de pe vremuri pare să fi supraviețuit. Dar, acesta nu este decât un camuflaj al situației reale. În fapt, viața politică din Statele Unite – aidoma celei din toate celelalte țări – este determinată de lupta și aspirațiile grupurilor de presiune. În Statele Unite mai există încă un Partid Republican și unul Democrat, dar în fiecare din aceste partide există reprezentanți ai

grupurilor de presiune. Acești reprezemtanți ai grupurilor de presiune sunt mai interesați să coopereze cu reprezentanții acelorași grupuri de presiune din partidul rival decât cu alți membrii din propriul lor partid.

Ca să vă ofer un exemplu, dacă discutați cu persoanele din Statele Unite care sunt într-adevăr la curent cu cele ce se petrec în Congres, ele vă vor spune: „Omul acesta, acest membru al Congresului, reprezintă interesele grupurilor producătoare de argint". Sau vă vor spune că un altul îi reprezintă pe cultivatorii de grâu.

Desigur, fiecare din aceste grupuri de presiune reprezintă, în mod necesar, o minoritate. Într-un sistem bazat pe diviziunea muncii, fiecare grup special care urmărește privilegii trebuie să fie o minoritate. Iar minoritățile nu au niciodată posibilitatea să obțină ceea ce doresc, dacă nu cooperează cu alte minorități similare, cu alte grupuri de presiune similare. În adunările legislative, ele încearcă să alcătuiască coaliții între diverse grupuri de presiune, astfel încât să poată deveni majoritare. Însă, după un timp, aceste coaliții se pot dezintegra, deoarece există probleme asupra cărora este imposibil să ajungă la o înțelegere cu alte grupuri de presiune, astfel încât urmează formarea altor coaliții între grupurile de presiune.

Este ceea ce s-a întâmplat în Franța, în 1871, într-o situație pe care istoricii au numit-o „declinul celei de a Treia Republici". N-a fost declinul celei de a Treia Republici; a fost pur și simplu o exemplificare a faptului că sistemul grupurilor de presiune nu este unul care să se poată utiliza cu succes pentru guvernarea unei țări mari.

Avem, în legislaturi, reprezentanți ai cultivatorilor de grâu, ai crescătorilor de vite, ai mineritului de argint și ai petroliștilor, dar înainte de orice, ai diverselor sindicate. Doar un singur lucru *nu* este reprezentat în parlament: națiunea ca întreg. Sunt numai câțiva care iau partea națiunii ca întreg. Și toate problemele, chiar cele ce țin de relațiile externe, sunt abordate din perspectiva intereselor grupurilor speciale de presiune.

În Statele Unite, unele din cele mai puțin populate state sunt interesate de prețul argintului. Dar nu este vorba de întreaga populație a acestor state. Cu toate acestea, de multe zeci de ani, Statele Unite cheltuiesc sume considerabile de bani, pe seama contribuabililor, pentru a achiziționa argintul la un preț mai ridicat decât cel al pieții.

Un alt exemplu: în Statele Unite doar o mică parte din populație lucrează în agricultură; restul populației este alcătuită din consumatori – care în general nu sunt și producători – de produse agricole. Politica Statelor Unite, cu toate acestea, este de a cheltui miliarde și miliarde de dolari pentru a menține prețurile produselor agricole deasupra prețurilor potențiale de piață.

Nu se poate spune că această politică favorizează o minoritate restrânsă, deoarece interesele agricole nu sunt nicidecum uniforme. Fermierii specializați în produse lactate nu sunt interesați de menținerea unui preț ridicat la cereale; dimpotrivă, ei ar prefera un preț scăzut la acest produs. Fermierii specializați în produse avicole doresc un preț redus pentru nutrețul păsărilor. Există numeroase interese speciale incompatibile în cadrul acestui grup. Și cu toate acestea, diplomația abilă a manevrelor politice din Conges face cu putință ca anumite grupuri restrânse să dobândească privilegii pe seama majorității.

Un caz deosebit de interesant în Statele Unite este cel al zahărului. Poate că doar un american din cinci sute este interesat de ridicarea prețului la zahăr. Probabil că 499 din 500 doresc reducerea prețului la zahăr. Cu toate acestea, politica Statelor Unite este dedicată, prin tarife vamale și alte reglementări speciale, ridicării prețului la zahăr. Această politică nu este dăunătoare doar intereselor acelor 499 care sunt consumatori de zahăr; ea crează de asemenea, pentru Statele Unite, o problemă de politică externă extrem de dificilă. Țelul politicii externe este cooperarea cu toate celelalte republici americane, dintre care unele sunt interesate în vânzarea de zahăr către Statele Unite. Ele ar dori să vândă cantități mai mari de zahăr. Această împrejurare ilustrează felul cum interesele grupurilor de presiune pot determina chiar și politicile externe ale unor țări.

De ani de zile numeroși autori din întreaga lume scriu despre democrație, despre guvernul reprezentativ, popular. Ei se plâng de neajunsurile acesteia; dar democrația pe care o critică ei nu este decât acel tip de democrație în care politica ce guvernează țara este *intervenționismul*.

Astăzi îi putem auzi pe unii spunând: „În prima parte a secolului al XIX-lea, în adunările legislative ale Franței, Angliei, Statelor Unite și ale altor țări se țineau discursuri despre marile probleme

ale omenirii. Se purtau lupte împotriva tiraniei, pentru libertate și pentru cooperarea cu toate celelalte țări libere. Dar acum adunările legislative au devenit mai pragmatice!"

Sigur că am devenit mai pragmatici; astăzi oamenii nu mai vorbesc despre libertate: ei vorbesc despre *prețuri mai ridicate la alune*. Dacă acesta este pragmatism, atunci sigur că adunările legislative s-au achimbat considerabil, dar nu în bine.

Aceste schimbări politice, consecințe ale intervenționismului, au redus considerabil puterea națiunilor și a reprezentanților lor de a rezista aspirațiilor dictatoriale și manevrelor tiranice. Reprezentanții din adunările legislative, a căror singură grijă este să satisfacă alegătorii care doresc, de pildă, un preț ridicat la zahăr, lapte și unt, și un preț scăzut la grâu (obținut prin subvenții guvernamentale), nu pot reprezenta populația decât într-o manieră extrem de inadecvată; ei nu pot reprezenta niciodată *întregul* electorat.

Alegătorii care agrează asemenea privilegii nu realizează că există, de asemenea, și oponenți care solicită măsuri contrare și care îi împiedică pe reprezentanții *lor* să atingă un succes deplin.

Acest sistem duce, de asemenea, la creșteri neîncetate ale cheltuielilor publice, pe de o parte, și sporește, pe de altă parte, dificultatea prelevării de impozite. Reprezentanții acestor grupuri de presiune solicită numeroase privilegii speciale pentru interesele lor, însă nu doresc să-și încarce susținătorii cu poveri fiscale prea grele.

Ideea că legislatorul reprezintă *nu* întreaga națiune, ci numai interesele speciale din districtul în care a fost ales, n-a aparținut fondatorilor sistemului modern de guvernare constituțională, din secolul al XVIII-lea, ci este una din consecințele intervenționismului. Ideea originară era că fiecare membru al corpului legislativ *trebuie* să reprezinte întreaga națiune. El nu era ales într-un district anume decât fiindcă acolo era cunoscut și desemnat de oamenii care aveau încredere în el.

Dar nu exista intenția ca el să acceadă la guvernare pentru a dobândi ceva anume pentru alegătorii săi, pentru ca el să solicite o școală sau un spital nou, sau un azil – și să determine, prin aceasta, un spor considerabil de cheltuieli guvernamentale în districtul său. Politica grupurilor de presiune este explicația faptului că este aproape imposibilă stoparea inflației, pentru toate guvernele. Îndată

ce oficialitățile alese încearcă să restrângă cheltuielile statului, să le limiteze, cei ce susțin interesele speciale, cei ale căror avantaje provin din segmente speciale ale bugetului, declară că un *anumit* proiect nu poate fi realizat, sau că un *altul* trebuie realizat.

Desigur, dictatura nu este o soluție pentru problemele economice, după cum nu este nici pentru problemele libertății. Un dictator poate face inițial tot felul de promisiuni, dar, fiind un dictator, el nu se va ține de promisiuni. În schimb, el va suprima imediat libertatea de expresie, astfel încât ziarele și parlamentarii să nu poată reaminti opiniei publice – după zile, luni sau ani – că afirmațiile sale din prima zi de dictatură sunt diferite de cele de mai târziu.

Văzând declinul libertății survenit astăzi în atâtea țări, gândurile ni se îndreaptă către dictatura teribilă la care a fost supusă recent o țară de proporțiile Germaniei. Așa se face că lumea vorbește astăzi despre decăderea libertății și despre declinul civilizației.

Unii afirmă că, în cele din urmă, toate civilizațiile trebuie să se prăbușească în ruine și să se dezintegreze. Există susținători eminenți ai acestei idei. Unul dintre ei era profesorul german Spengler, iar un altul, mult mai bine cunoscut, istoricul englez Toynbee. Ei afirmă că civilizația noastră este, de acum, bătrână. Spengler obișnuia să compare civilizațiile cu plantele, care cresc și cresc, dar a căror viață își atinge în cele din urmă sfârșitul. La fel stau lucrurile, spune el, și cu civilizațiile. Asemuirea metaforică a civilizațiilor cu plantele este întru totul arbitrară.

Mai întâi, pentru că este foarte dificil să distingem, în istoria omenirii, diverse civilizații independente. Civilizațiile nu sunt independente; ele sunt *interdependente*, ele se influențează unele pe altele neîncetat. De aceea, nu putem vorbi despre declinul unei anumite civilizații așa cum vorbim despre moartea unei anumite plante.

Dar chiar și dacă respingem doctrinele lui Spengler și ale lui Toynbee, rămâne încă o comparație foarte răspândită: comparația între civilizațiile decadente. Este cu siguranță adevărat că, în secolul al doilea e.n., Imperiul Roman cultiva o civilizație extrem de înfloritoare, că în acele părți ale Europei, Asiei și Africii aflate sub dominație romană, exista un grad foarte înalt de civilizație. Exista, de asemenea, un foarte înalt grad de civilizație *economică*, întemeiată pe un anumit grad de diviziune a muncii. Deși ne apare întru totul

primitivă, în comparație cu nivelul nostru de trai contemporan, ea era totuși remarcabilă. Ea a făcut cu putință cel mai înalt grad de diviziune a muncii atins vreodată înaintea capitalismului modern. Nu este mai puțin adevărat că această civilizație s-a dezintegrat, îndeosebi în secolul al treilea. Această dezintegrare survenită din interiorul Imperiului Roman i-a făcut pe romani neputincioși să reziste agresiunilor externe. Deși agresiunile nu erau mai rele decât cele cărora le rezistaseră romanii în mod repetat în secolele anterioare, ei nu le-au mai putut face față după cele întâmplate în cadrul imperiului.

Ce anume se întâmplase? Care era problema? Ce a determinat oare dezintegrarea unui imperiu care, în toate privințele, atinsese cel mai înalt grad de civilizație care a existat vreodată înaintea secolului al XVIII-lea? Adevărul este că elementul care a distrus această civilizație antică a fost unul similar, aproape identic cu pericolele care amenință civilizația noastră astăzi: pe de o parte era *intervenționismul*, iar pe de alta, *inflația*. Intervenționismul Imperiului Roman consta în faptul că politicile sale, urmându-le pe cele grecești, care le precedaseră, nu se abțineau de la controlul prețurilor. Acest control al prețurilor a fost moderat, practic neînsemnat, deoarece vreme de secole nu a urmărit să reducă prețurile sub nivelul pieței.

Dar când inflația a început, în secolul al treilea, sărmanii romani nu dispuneau de mijloacele noastre tehnice de sporire a masei monetare. Ei nu puteau să tipărească bani, ci erau siliți să deterioreze compoziția monedei, iar acest sistem inflaționar era cu mult inferior celui actual, care – prin mijlocirea tiparniței moderne – poate distruge valoarea monedei fără dificultate. Dar era suficient de eficace pentru a determina aceleași rezultate pe care le-ar fi produs controlul prețurilor, deoarece prețurile pe care le tolerau autoritățile au rămas acum inferioare prețurilor potențiale ale diverselor bunuri, determinate de inflație.

Rezultatul a fost, desigur, că volumul de hrană furnizat orașelor a scăzut, iar cetățenii orașelor s-au văzut siliți să se întoarcă la țară și la viața de agricultori. Romanii n-au înțeles câtuși de puțin ce se întâmplă. Nu aveau cum să înțeleagă. Ei nu dezvoltaseră instrumentele mentale necesare pentru a interpreta problemele diviziunii muncii și

consecințele inflației asupra prețurilor pieței. Însă faptul că această inflație monetară, că această deteriorare a monedei este un lucru rău, faptul acesta îl cunoșteau desigur foarte bine.

În consecință, împărații au decretat legi împotriva acestor fenomene. Existau legi care interziceau locuitorilor orașelor să se mute la țară, dar asemenea interdicții erau ineficiente. Oamenii nu aveau nimic de mâncare la oraș și piereau de inaniție; nici un fel de lege nu-i putea împiedica să părăsească orașul și să se îndrepte, din nou spre agricultură. Orășeanul nu mai putea să lucreze într-o industrie urbană de procesare, ca artizan. Și, după dispariția piețelor din orașe, nimeni nu mai putea cumpăra nimic acolo.

Constatăm astfel că, începând din secolul al treilea, orașele romane au intrat în declin și că diviziunea muncii a devenit mai puțin intensivă decât fusese înainte. În cele din urmă, a apărut sistemul medieval al gospodăriilor autarhice, așa numitele „villa", menționate în legile de mai târziu.

De aceea, dacă unii compară condițiile de azi cu cele din Imperiul Roman și afirmă: „Ne așteaptă aceeași soartă" ei nu vorbesc întru totul fără temei. Se pot găsi anumite aspecte similare. Dar există de asemenea și diferențe enorme. Aceste diferențe nu țin de structurile politice care predominau în partea a doua a secolului al treilea. Pe vremea aceea, câte un împărat era asasinat în medie la fiecare trei ani, iar asasinul său, sau cel care-i cauzase moartea, îi devenea succesor. După alți trei ani, în medie, pe noul împărat îl aștepta aceeași soartă. Când în anul 284 Dioclețian devenea împărat, el a încercat câtva timp să reziste declinului, însă fără succes.

Există diferențe enorme între condițiile de astăzi și cele care existau în vremea romanilor, diferențe care țin de faptul că măsurile care au determinat dezintegrarea Imperiului Roman nu erau premeditate. Ele nu erau, aș spune, rezultatul unor doctrine reprobabile sistematizate.

Prin contrast, însă, ideile intervenționiste, socialiste și inflaționiste din vremurile noastre au fost urzite și sistematizate de către scriitori și profesori. Și ele sunt predate în colegii și universități. Ați putea spune: „Astăzi situația este mult mai rea". Eu aș răspunde: „Nu, nu este mai rea". Este, cred eu, mai bună, fiindcă ideile pot fi combătute prin alte idei. În vremea împăraților romani nimeni nu punea la în-

doială dreptul guvernului de a stabili prețuri maximale și caracterul benefic al acestor politici. Nimeni nu contesta lucrurile acestea.

Dar astăzi, când avem școli și profesori și cărți care le recomandă, realizăm perfect că este vorba de o problemă care trebuie discutată. Toate ideile acestea dăunătoare de care suferim astăzi, care au determinat caracterul atât de nociv al politicilor noastre, au fost elaborate de către reprezentanți ai mediilor academice.

Un ilustru autor spaniol scria despre „revolta maselor". Trebuie să fim extrem de precauți când alegem termenii pe care-i întrebuințăm, deoarece revolta aceasta nu a fost făcută de mase: a fost făcută de intelectuali. Iar intelectualii aceștia, care au dezvoltat aceste doctrine, nu făceau parte din rândul maselor. Marxismul pretinde că doar proletarii au idei bune și că mintea proletară a zămislit socialismul, însă toți autorii socialiști, fără excepție, erau *burghezi*, în accepțiunea socialistă a termenului.

Karl Marx *nu* a apărut din rândurile proletariatului. A fost fiu de avocat. El n-a trebuit să muncească pentru a putea merge la universitate. El a studiat la universitate în aceleași condiții în care studiază astăzi fiii oamenilor înstăriți. Ulterior, pentru tot restul vieții sale, el a fost susținut de prietenul său Friedrich Engels, care – manufacturier fiind – făcea parte din cea mai rea categorie de „burghezi", conform ideilor socialiste. În limbaj marxist, el era un exploatator.

Tot ce se întâmplă în zilele noastre în sfera socială este rezultatul unor idei. Cele bune și cele rele. Ceea ce este necesar este ca ideile rele să fie combătute. Trebuie să combatem tot ceea ce ne displace în viața publică. Ideilor eronate trebuie să le substituim idei mai bune. Trebuie să respingem cu argumente doctrinele care promovează violența sindicală. Trebuie să ne opunem confiscării proprietății, controlului prețurilor, inflației și tuturor relelor acestora, de care suferim.

Ideile și numai ideile pot lumina întunericul. Ideile acestea trebuie aduse în atenția publicului, într-un mod care să-l convingă. Trebuie să-i convingem pe oameni că aceste idei sunt cele corecte și nu cele greșite. Marea epocă a secolului al XIX-lea, marile realizări ale capitalismului, au fost rezultatul ideilor economiștilor clasici, ale lui Adam Smith și David Ricardo, ale lui Bastiat și ale altora.

Nu avem nevoie de nimic altceva decât de înlocuirea ideilor rele prin idei mai bune. Aceasta, sper și cred, va fi realizarea tinerei generații. Civilizația noastră nu este condamnată la pieire, cum afirmă Spengler și Toynbee. Civilizația noastră nu va fi cucerită de spiritul Moscovei. Civilizația noastră trebuie să supraviețuiască și va supraviețui. Va supraviețui grație ideilor mai bune decât cele ce guvernează astăzi cea mai mare parte din lume, iar ideile acestea mai bune vor fi dezvoltate de tânăra generație.

Cosider că un semn foarte bun este faptul că, în vreme ce acum cincizeci de ani, practic nimeni în lume nu avea curajul să spună nimic în favoarea unei economii libere, avem astăzi, cel puțin în câteva țări avansate, instituții care sunt centre de propagare a libertății economice, cum ar fi, de exemplu, acest „Centro" din țara dumneavoastră, care m-a invitat la Buenos Aires, ca să rostesc câteva cuvinte în acest mare oraș.

Nu puteam să spun multe despre lucrurile acestea importante. Șase lecții pot reprezenta foarte mult pentru un auditoriu, dar ele nu ajung pentru a dezvolta întreaga filozofie a unui sistem economic liber și, în nici un caz, pentru a dovedi falsitatea tuturor neroziilor care s-au scris în ultimii cincizeci de ani cu privire la chestiunile economice de care ne ocupăm.

Sunt extrem de recunoscător acestui centru pentru că mi-a oferit posibilitatea de a mă adresa unui auditoriu atât de distins, și sper că în câțiva ani numărul celor ce susțin ideile libertății în țara aceasta și în alte țări va crește considerabil. Eu însumi am deplină încredere în viitorul libertății, atât politic cât și economic.

7

Ciclul

Ciclul economic și expansiunea creditelor: consecințele economice ale banilor ieftini

Observații preliminare[1]

Autorul acestei expuneri este pe deplin conștient de limitele ei inerente. Pe de altă parte, singura modalitate mai satisfăcătoare de abordare a problemei ciclului economic presupune redactarea unui tratat cuprinzător, care să îmbrățișeze toate aspectele economiei de piață capitaliste. Böhm-Bawerk obișnuia să spună lucrul acesta într-un fel la care nu pot decât să subscriu necondiționat: „Orice teorie a ciclului economic, care țintește la ceva mai mult decât o cârpăceală rudimentară, nu-și va găsi locul decât în ultimul sau penultimul capitol al unui tratat unde se analizează totalitatea problemelor economice."

Numai sub această rezervă îmi iau sarcina să prezint membrilor comitetului următoarea schiță simplificată.

---

[1]Versiune prescurtată a unui memoriu, datat 24 Aprilie 1946, redactat de Ludwig von Mises, în calitate de consultant, în limba engleză, pentru un grup de oameni de afaceri și publicat postum, sub titlul „The Trade Cycle and Credit Expansion: The Economic Consequences of Cheap Money", în L. von Mises, *On the Manipulation of Money and Credit*, P. Greaves, Jr., ed. (Dobbs Ferry, NY: Free Market Books, 1978).

Cele două tipuri de credite

Orice discuție serioasă a problemei expansiunii creditelor trebuie să înceapă de la distincția între două tipuri de credite: creditele reale (*commodity credit*) și creditele de circulație (*circulation credit*).

Creditele reale sunt transferuri de economii, din mâinile celui care a economisit inițial, în mâinile antreprenorilor care intenționează să utilizeze aceste fonduri în procesul de producție. Cel care a economisit inițial a pus deoparte bani, abținându-se de la consumul imediat pe care i l-ar fi permis cheltuirea sumei respective pe bunuri de consum. El îi transferă debitorului său putere de cumpărare, permițându-i, așadar, acestuia să achiziționeze, din economiile neconsumate, bunuri destinate producției viitoare. Cantitatea de credit real este, în consecință, strict limitată de cantitatea economiilor, adică, de abținerea de la consum. Suplimentarea creditelor nu este posibilă decât în măsura în care se acumulează economii suplimentare. Întregul proces este independent de puterea de cumpărare a unității monetare.

Creditul de circulație este cel acordat din fondurile bancare special create în acest scop. La acordarea unui împrumut banca tipărește bancnote, sau îi deschide debitorului un credit într-un cont de depuneri rambursabile la cerere. Este un credit creat din nimic. Este echivalentul unor bani discreționari (*fiat money*) nou creați, așadar al inflației directe, nedeghizate. Este vorba de o creștere a cantității substitutelor monetare (*money substitutes*), despre care putem afirma că sunt acceptate și cheltuite de public exact ca și cum ar fi bani propriu-ziși (*money proper*). Creditul de circulație sporește puterea de cumpărare a debitorilor. Aceștia pătrund pe piața factorilor de producție cu o cerere sporită, o cerere care n-ar fi existat în absența bancnotelor sau depozitelor bancare nou-create. Cererea adițională induce o tendință generală de creștere a prețurilor mărfurilor și a ratelor salariale.

În vreme ce cantitatea de credit real este rigid limitată de cantitatea de capital acumulată anterior din economii, cantitatea de credit de circulație nu depinde decât de conduita mediilor bancare. Spre deosebire de creditul real, creditul de circulație poate fi expandat.

În absența creditului de circulație, o bancă nu și-ar putea extinde împrumuturile dincolo de limitele depozitelor pe care i le-ar fi încredințat [în acest scop] cei ce au economisit. Creditul de circulație este cel care le permite băncilor să acorde împrumuturi nelimitate, un proces apreciat uneori, în mod surprinzător, ca fiind „mai liberal". Tendința inevitabilă de creștere a prețurilor mărfurilor și a salariilor nu este singura consecință a expansiunii creditelor. Ea afectează, de asemenea, rata dobânzii. Prezentându-se sub forma unei cantități suplimentare de bani oferiți spre împrumut, expansiunea creditelor generează o tendință de scădere a ratelor dobânzii, sub nivelul pe care l-ar fi atins pe o piață a fondurilor de împrumut nemanipulată. Popularitatea de care se bucură o asemenea politică printre șarlatani și impostori nu se datorează doar creșterii inflaționiste a prețurilor și a ratelor salariale pe care o induce, ci, în egală măsură, și efectului său de diminuare, pe termen scurt, a ratelor dobânzii. Acesta este, azi, instrumentul principal al politicii banilor ieftini, sau ușor de procurat (*cheap or easy money*).

Rolul prețurilor, al ratelor salariale și al dobânzii

Rata dobânzii este un fenomen de piață. Într-o economie liberă, configurația determinată de piață a prețurilor, a ratelor salariale și ale dobânzii, este cea care orientează activitățile antreprenoriale către acele linii de producție în care pot satisface dorințele consumatorilor, în maniera cea mai adecvată și mai puțin costisitoare. Prețurile factorilor materiali de producție, ratele salariale și ale dobânzii pe de o parte și, pe de altă parte, prețurile anticipate ale bunurilor de consum sunt elementele luate în calcul de omul de afaceri, atunci când își planifică activitatea viitoare. Bizuindu-se pe rezultatul acestor calcule, omul de afaceri stabilește dacă un proiect sau altul este sau nu rentabil. Presupunând, însă, că datele pieței de la care pornesc calculele sale sunt falsificate de interferențe guvernamentale, rezultatul va fi înșelător. Induși în eroare de operații aritmetice efectuate cu cifre necorespunzătoare, antreprenorii adoptă proiecte care nu răspund celor mai urgente dorințe ale consumatorilor. Dezacordul acestora

din urmă se manifestă clar atunci când produsele capitalului malinvestit se dovedesc imposibil de vândut pe piață, la prețuri convenabile. Avem de a face, în acest caz, cu așa numitele „afaceri proaste".

În cazul când, în condițiile unei economii neobstrucționate de amestecul guvernamental în datele pieței, un anumit proiect se dovedește neprofitabil în urma examinării sale [de către antreprenori], aceasta constituie o dovadă că, în condițiile existente, consumatorii preferă executarea altor proiecte. Faptul că o anumită întreprindere este neprofitabilă înseamnă că potențialii consumatori, cumpărătorii produsului rezultat, nu sunt dispuși să restituie antreprenorilor, care au suportat costurile factorilor complementari de producție necesari, cheltuielile efectuate, fiind, pe de altă parte, dornici să cumpere alte produse, așadar dispuși să acopere cheltuielile antreprenorilor pentru utilizarea [adecvată a] acelorași factori. Pe scurt, consumatorii suverani își exprimă preferințele forțându-i pe producători să-și ajusteze activitățile pentru a le îndeplini dorințele cele mai stringente. Așadar, consumatorii determină o tendință de expansiune a industriilor profitabile și de restrângere a celor neprofitabile.

Se poate afirma că elementele care împiedică imediat executarea anumitor proiecte sunt configurația prețurilor, ratele salariale și ale dobânzii. Dar este o eroare gravă să se creadă că, numai prin reducerea acestora, activitățile productive ar putea fi stimulate. Limitele care afectează volumul producției sunt impuse de raritatea (*scarcity*) factorilor de producție. Prețurile, ratele salariale și ale dobânzii, nu sunt decât indicatori ai gradului acestei rarități. Am putea spune că sunt un fel de semnale. Prin intermediul acestor fenomene de piață, societatea îi atenționează pe antreprenorii care planifică adoptarea unor anumite proiecte: Nu vă atingeți de cutare factor de producție; el este însemnat cu semnul care arată că este destinat îndeplinirii unei alte dorințe, mai stringente [a consumatorilor].

Expansioniștii, cum își spun astăzi adepții inflației, nu văd în rata dobânzii decât un obstacol ridicat în calea amplificării producției. Dacă și-ar da osteneala să fie consecvenți, ei ar trebui să tragă o concluzie similară și cu privire la prețurile factorilor materiali de producție și la ratele salariale. O reducere cu 50%, prin decret guvernamental, a ratelor salariale, față de cele determinate de o piață

neobstrucționată a forței de muncă, ar crea, de asemenea, o aparență de profitabilitate, pentru un număr de proiecte care altminteri, pe temeiul unui calcul efectuat cu ajutorul datelor actuale ale pieței, ar părea neprofitabile. Aserțiunea conform căreia nivelul ratelor dobânzii împiedică o mai amplă expansiune a producției nu are nici un motiv de a fi mai întemeiată decât aserțiunea că nivelul ratelor salariale produce același efect. Faptul că expansioniștii nu extind raționamentul lor eronat dincolo de ratele dobânzii, pentru a include și prețurile bunurilor primare și pe cele ale mâinii de lucru constituie, în sine, o dovadă că ceea ce-i ghidează este emotivitatea și pasiunea, nicidecum rațunea lipsită de patimă. Ei sunt mânați de resentimente, de invidia pentru ceea ce cred ei că dobândește bogatul. Oamenii aceștia nu realizează că, punând în cauză dobânda, ei amenință economiile maselor largi de populație, ale deținătorilor de obligațiuni și de polițe de asigurări.

Efectele manipulării politice a dobânzii

Expansioniștii nu se înșală afirmând că expansiunea creditelor aduce cu sine un avânt exploziv al afacerilor (*booming business*). Ei greșesc însă nesocotind faptul că o asemenea prosperitate artificială nu poate dura și va sfârși inevitabil printr-un declin abrupt (*slump*), o depresiune generalizată.

Atunci când rata dobânzii determinată de piață este redusă prin expansiunea creditului, multe proiecte care înainte erau socotite neprofitabile capătă o aparență de profitabilitate. Antreprenorul care își asumă executarea lor va trebui să constate însă, cât de curând, că a luat în calcul date eronate. El a socotit pornind de la prețurile factorilor de producție corespunzătoare datelor pieței din faza timpurie a expansiunii creditelor. Acum însă, ca urmare a acestei expansiuni a creditelor, prețurile respective au crescut. Proiectul nu mai pare atât de promițător ca înainte. Fondurile omului de afaceri au devenit insuficiente pentru achiziționarea factorilor de producție necesari. Dacă expansiunea creditelor ar înceta, el ar fi silit să renunțe la planurile sale. Pe de altă parte, atâta vreme cât băncile continuă expan-

siunea creditelor, furnizând antreprenorilor „bani ușor de procurat", aceștia nu văd motive de îngrijorare. Ei împrumută tot mai mult. Prețurile și salariile cresc exploziv. Toată lumea este fericită și convinsă că, de acum, omenirea a depășit definitiv condiția supărătoare impusă de raritate, atingând, în fine, prosperitatea veșnică.

În fond, toată această uimitoare bogăție este fragilă, un castel clădit din nisipul iluziilor. Ea nu poare dura. Nu există nici un mijloc de a substitui bunurilor de capital inexistente bancnote și depozite bancare fictive, acolo unde este nevoie de ele. Lordul Keynes, într-un moment de inspirație lirică, ne asigura că expansiunea creditelor este bagheta magică necesară pentru „miracolul ... transformării pietrelor în pâine"[1]. Din păcate, miracolul acesta, privit mai îndeaproape, nu este mai puțin îndoielnic decât orice alt truc din repertoriul fachirului indian.

NU EXISTĂ DECÂT DOUĂ ALTERNATIVE

În primul caz, băncile expansioniste se cramponează până la capăt, cu încăpățânare, de politicile lor și nu încetează de a furniza afaceriștilor banii de care au nevoie pentru a-și continua proiectele, în ciuda costurilor de producție supuse creșterilor inflaționiste. Ele sunt hotărâte să acopere permanent cererea tot mai mare de credite. Cu cât firmele de afaceri solicită credite mai multe, cu atât li se oferă mai multe. Prețurile și ratele salariale cresc exploziv. Cantitatea de bancnote și de depozite [bancare] crește nelimitat. În cele din urmă, publicul înțelege ce se petrece. Oamenii realizează că nu se va pune capăt producției unei cantități tot mai mari de substitute monetare – și că, de aceea, prețurile vor continua să crească în ritm accelerat. Oamenii înțeleg că, în această situație, devine o prostie să păstrezi bani. Pentru a nu se număra printre victimele scăderii puterii de cumpărare a monedei, ei se precipită să cumpere bunuri la orice preț, indiferent dacă au sau nu nevoie de ele. Orice bun este preferabil banilor. Astfel apare fenomenul cunoscut în Germania anului 1923, când Reichul a dat un exemplu clasic de expansiune nelimitată

[1]Paper of the British Experts, April 8, 1943.

a creditelor, sub numele de *Flucht in die Sachwerte*, precipitarea asupra valorilor reale. Întregul sistem monetar se prăbușește. Puterea de cumpărare a monedei se topește până la anulare. Oamenii recurg la troc, sau la utilizarea unui alt tip de monedă, străină sau autohtonă. Criza se declanșează.

A doua alternativă presupune că băncile sau autoritățile monetare devin conștiente, înaintea omului de rând, de pericolele implicate într-o expansiune nelimitată a creditelor. Ele pun capăt, de bună voie, politicilor de suplimentare a cantității de bancnote și depozite bancare, încetând să mai satisfacă solicitările mediilor de afaceri pentru credite adiționale. Atunci se declanșează panica. Ratele dobânzilor ating cote excesive, ca urmare a nevoii acute de bani resimțite de numeroase firme, amenințate cu falimentul. Prețurile scad brusc, atunci când firmele amenințate încearcă să obțină fonduri aruncându-și stocurile pe piață, la prețuri de nimic. Activitățile productive se restrâng, muncitorii sunt disponibilizați.

Expansiunea creditelor conduce deci, în mod inevitabil, la o criză. În ambele cazuri, producția amplificată exploziv, în mod artificial, are soarta pecetluită. Pe termen lung, ea este sortită colapsului. Efectul pe termen scurt, perioada de prosperitate, se poate prelungi uneori mai mulți ani la rând. În acest răstimp, autoritățile, băncile expansioniste și agențiile lor de relații cu publicul sfidează în mod arogant avertismentele economiștilor și se mândresc cu aparentele succese ale politicilor lor. Însă, când vine sorocul cel amar, ei se spală cu toții pe mâini.

Prosperitatea artificială nu poate dura, deoarece diminuarea ratei dobânzii, fiind de natură pur tehnică, fără nici un temei în configurația reală a datelor pieței, a falsificat calculele antreprenoriale, generând iluzia că anumite proiecte promit să fie profitabile când, de fapt, cantitatea disponibilă a factorilor de producție era, dintru început, insuficientă pentru finalizarea lor. Înșelați de socoteli falsificate, oamenii de afaceri și-au extins activitățile dincolo de limitele permise de resursele de bogăție ale societății. Ei au subevaluat grosolan gradul de raritate al factorilor de producție, supraestimându-și capacitățile productive. Pe scurt, ei au irosit bunuri de capital rare, malinvestindu-le.

Am putea compara întreaga clasă antreprenorială cu un constructor care și-a luat sarcina să ridice o clădire, dispunând de o cantitate limitată de materiale de construcție. Dacă omul nostru supraestimează această cantitate, el va concepe un plan pentru a cărui execuție mijloacele de care dispune se vor dovedi insuficiente. El va supradimensiona lucrările de amenajare a terenului și fundațiile și va descoperi abia mai târziu, pe măsură ce construcția avansează, că îi lipsește materialul necesar finalizării structurii. Însă, această descoperire târzie nu este originea necazurilor sale. Ea nu face decât să dezvăluie erori comise în trecut. Ea mătură iluziile, punându-l pe constructor în fața crudei realități.

Nu se va insista niciodată îndeajuns asupra acestui punct, deoarece publicul, mereu în căutare de țapi ispășitori, este, de regulă, gata să dea vina pe autoritățile monetare și pe sistemul bancar pentru declanșarea crizei. Vina lor ar fi că, punând capăt expansiunii creditelor, au produs o presiune deflaționistă asupra comerțului. Este, desigur, adevărat că autoritățile monetare și băncile poartă responsabilitatea orgiilor expansioniste și a exploziei economice artificiale rezultate de aici, deși opinia publică, gata să aprobe întotdeauna, din toată inima, măsurile inflaționiste, n-ar trebui să uite că responsabilitățile nu le aparțin numai altora. Acestea fiind spuse, criza nu este o consecință a renunțării la politica expansionistă. Ea este urmarea necesară și inevitabilă a unei asemenea politici. Singura întrebare care se pune, atunci, este dacă trebuie continuat expansionismul până la colapsul final al întregului sistem monetar și de credit, sau dacă trebuie să i se pună capăt mai devreme. Cu cât i se pune capăt mai devreme, cu atât mai puțin grave vor fi daunele produse și pierderile suferite.

Opinia publică judecă total greșit fazele ciclului economic. „Explozia" artificială nu înseamnă prosperitate, afacerile bune fiind doar aparență înșelătoare. Pradă iluziilor, oamenii sunt induși în eroare; se acumulează malinvestiții și se consumă câștiguri aparente dar ireale, ceea ce revine, practic, la consumarea capitalului real. Depresiunea este procesul necesar de reajustare structurală a activităților productive la configurația reală a datelor pieței, adică, la oferta de bunuri de capital și la evaluările publicului. Aceasta înseamnă că depresiunea este primul pas pe calea întoarcerii la norma-

litate, începutul însănătoșirii și fundamentul prosperității reale, întemeiate pe producția efectivă de bunuri și nu pe nisipurile mișcătoare ale expansiunii creditelor.

Creditele adiționale sunt binevenite într-o economie de piață numai în măsura în care ele reflectă o creștere a economiilor publicului larg, însoțită de creșterea derivată a cantității de credite reale. Așadar, conduita publicului este cea care furnizează mijloacele necesare pentru investiții adiționale. Dacă publicul nu furnizează aceste mijloace, atunci ele nu pot fi create prin magia vreunui truc bancar. Rata dobânzii, așa cum este determinată pe piața fondurilor de împrumut, nesupusă manipulărilor politicii „banilor ușor de procurat", exprimă disponibilitatea populației de a renunța, în prezent, la consumul unei părți din venitul efectiv câștigat, și de a aloca această parte unei extinderi a proceselor de producție. Este un semnal adecvat, după care se ghidează oamenii de afaceri atunci când decid cât de mult să-și extindă investițiile și ce proiecte corespund sau nu volumului real de economii și de capital acumulat. Politica de reducere artificială a ratei dobânzii, sub cota ei de piață potențială, îi momește pe antreprenori, ademenindu-i să adopte anumite proiecte care nu se bucură de aprobarea publicului. Într-o economie de piață fiecare membru al societății își spune cuvântul său în determinarea cantității de investiții adiționale. Nu există nici un mijloc de a înșela veșnic publicul prin manipularea ratei dobânzii. Mai devreme sau mai târziu, dezacordul publicului cu politica de supra-expansiune devine manifest. Și atunci, structura suspendată în aer a prosperității artificiale se prăbușește.

Dobânda nu este produsul mașinațiunilor unor exploatatori lipsiți de scrupule. Decontarea bunurilor viitoare prin comparație cu bunurile prezente este o categorie permanentă a acțiunii umane, ce nu poate fi abolită prin măsuri birocratice. Câtă vreme vor exista oameni care preferă un măr disponibil astăzi unui măr disponibil peste 25 de ani, va exista dobândă. Nu contează dacă societatea este organizată pe baza proprietății private asupra mijloacelor de producție, așadar capitalistă, sau pe baza proprietății publice, așadar socialistă sau comunistă. Într-adevăr, pentru orientarea afacerilor unui guvern totalitar, dobânda, adică evaluarea diferită a bunurilor prezente față de cele viitoare, joacă același rol ca și în capitalism.

Desigur, într-o economie socialistă, oamenii sunt lipsiți de mijloacele exprimării și impunerii propriilor lor judecăți de valoare – și numai judecățile de valoare ale puterii politice contează. Unui dictator nu-i pasă dacă masele aprobă sau nu volumul [de resurse] alocat de el consumului curent sau pe cel alocat investițiilor adiționale. Dacă dictatorul investește mai mult, reducând asfel mijloacele disponibile pentru consumul curent, populația trebuie să mănânce mai puțin și să nu comenteze. Nici o criză nu se declanșează, deoarece supușii n-au nici un mijloc să-și manifeste insatisfacția. Într-un sistem de piață însă, cu democrația economică ce îl caracterizează, supremația o dețin consumatorii. Cumpărând sau abținându-se să cumpere, ei hotărăsc pierderile sau profiturile antreprenoriale. Acesta este criteriul ultim al activităților productive.

Finalul inevitabil

Este esențial să înțelegem că ceea ce determină declanșarea crizei economice este dezaprobarea de către public a întreprinderilor expansioniste, induse prin manipularea ratei dobânzii. Colapsul edificiului ridicat din cărți de joc este o manifestare a democrației procesului de piață.

În zadar se obiectează că publicul agrează politica banilor ieftini. Masele sunt induse în eroare de aserțiunile pseudo-experților, după care banii ieftini pot asigura prosperitatea fără nici un fel de cost. Aceștia nu înțeleg că investițiile nu pot fi extinse decât în măsura în care se acumulează capital suplimentar, prin economisire. Ei sunt induși în eroare de poveștile de adormit copiii născocite de utopiștii monetari (*montary cranks*), de la John Law și până la maiorul C. H. Douglas. Însă realitatea nu este o poveste de adormit copiii; ceea ce contează este atitudinea oamenilor. Dacă populația nu este dispusă să economisească mai mult, reducându-și din consumul curent, atunci mijloacele unor extinderi substanțiale ale investițiilor lipsesc. Aceasta înseamnă că ele nu pot fi furnizate prin tipărirea de bancnote sau prin împrumuturi acoperite numai de o trăsătură de condei în conturile bancare.

Referitor la situația rezultată din presiunea expansionistă, exercitată ani de-a rândul asupra comerțului de politica ratelor dobânzii artificial scăzute, trebuie să fim pe deplin conștienți că încetarea acestei politici va dezvălui pagubele produse. Atunci, inflaționiștii incorijibili vor protesta vehement împotriva așa zisei deflații și vor face din nou reclamă vechiului medicament, inflația, rebotezată anti-deflație. Dar politica expansionistă este cea care a generat răul. Punându-i capăt, răul a devenit pur și simplu vizibil. Ea trebuie oricum să înceteze, mai devreme sau mai târziu – și cu cât încetează mai târziu, cu atât mai grave sunt pagubele cauzate de explozia artificială a producției. În situația de acum, după o lungă perioadă de reducere artificială a ratei dobânzii, întrebarea nu este cum să evităm complet dificultățile procesului de redresare, ci numai cum să le reducem la un minimum. Dacă nu vom pune capăt la timp politicilor expansioniste, printr-o întoarcere la bugete echilibrate, prin încetarea împrumuturilor guvernamentale de la băncile comerciale și dacă piața nu va fi lăsată să determine ratele dobânzii, atunci nu ne rămâne decât scenariul german din 1923.

Postfață

Ludwig von Mises pe înțelesul tuturor

de Murray N. Rothbard

În lumea[1] politicii și a ideologiei ni se prezintă adesea numai două opțiuni și suntem apoi îndemnați să ne facem alegerea în acest cadru fixat. În anii 1930, stânga politică ne spunea că trebuie să alegem între comunism și fascism, că acestea sunt singurele opțiuni deschise nouă. Astăzi, în lumea economiei americane contemporane, suntem ținuți să alegem între „piața liberă" a monetariștilor și keynesienilor și să atribuim o mare importanță cantității exacte cu care guvernul federal ar trebui să sporească oferta de bani sau nivelului precis al deficitului federal.

Practic uitată este o a treia cale, mult superioară ciorovăielilor mărunte generate de „mixtura" monetar-fiscală a politicilor guvernamentale. Căci aproape nimeni nu mai reflectează la o a treia variantă: eradicarea oricărei influențe sau a controlului guvernamental de orice fel, asupra ofertei de bani sau, în general, asupra oricărei părți a sistemului economic și a tuturor părților sale împreună. Aceasta este calea neglijată a pieței *autentic* libere: o cale ce

[1]Acest studiu, publicat inițial cu titlul „The Essential von Mises" în colecția Bramble Minibooks (Lansing, MI, Oakley R. Bramble, 1973), a fost numit „cel mai bun rezumat disponibil al vieții și operei marelui economist" (n. ed. la ed. rev. inclusă în Ludwig von Mises, *Planning for Freedom*, South Holland, Ind., Libertarian Press, 1980). Traducerea a fost efectuată după originalul din 1973 și coroborată cu versiunea revăzută de autor, disponibilă online la: http://mises.org/books/evm.pdf. Traducere de Dan Cristian Comănescu. Publicat cu permisiunea Ludwig von Mises Institute, Auburn, Ala.

a fost deschisă și pentru care s-a luptat singur o viață întreagă un economist redutabil, distins și de o uimitoare creativitate: Ludwig von Mises. Nu este o exagerare să se afirme că dacă lumii îi va fi dat vreodată să-și depășească emanația etatistă sau, pur și simplu, dacă profesiei de economist îi va fi dat vreodată să se întoarcă la o dezvoltare sănătoasă și corectă a analizelor economice, ambele vor trebui să abandoneze mocirla contemporană și să pășească spre acel ținut înalt pe care Ludwig von Mises ni l-a făcut accesibil.

I. Școala austriacă

Ludwig von Mises s-a născut la 29 septembrie 1881, în orașul Lemberg, pe atunci parte a Imperiului Austro-Ungar, unde tatăl său, Arthur Edler von Mises, un distins inginer constructor, angajat al căilor ferate austriece, locuia temporar. Educat la Viena, Mises se înscrie, în pragul acestui secol, la Universitatea vieneză, unde va absolvi dreptul și economia. Moare la 10 octombrie 1973, la New York.

Mises s-a născut și s-a format în epoca de aur a faimoasei „Școli austriece" de economie și, de aceea, înțelegerea contribuțiilor sale vitale pentru gândirea economică nu poate fi separată de tradiția acestei școli, pe care a studiat-o și a asimilat-o. Către a doua jumătate a secolului al XIX-lea devenise clar că „economia clasică", al cărei apogeu fusese atins în Anglia cu David Ricardo și John Stuart Mill, se înnămolise grav în câteva păcate fundamentale. Păcatul cel mare era încercarea economiei clasice de a-și întemeia analiza pe „clase", mai curând decât pe acțiunile indivizilor. Drept rezultat, economiștii clasici n-au reușit să ofere explicația corectă cu privire la forțele care determină valorile și prețurile relative ale bunurilor și serviciilor; de asemenea, ei n-au reușit să analizeze acțiunile consumatorilor, determinanții-cheie ai activităților producătorilor din sfera economică. Fixându-se pe „clase" de bunuri, economiștii clasici n-au reușit, de exemplu, să rezolve „paradoxul valorii": faptul că pâinea, deși extrem de utilă ca „suport al vieții", avea o valoare scăzută pe piață, pe când diamantele, un lux și deci numai un moft, raportat la supraviețuirea omului, aveau o valoare foarte ridicată pe piață. O

dată ce este clar că pâinea e mai utilă decât diamantele, de ce este ea atât de jos cotată pe piață? Din nefericire, deznădăjduiți în fața acestui paradox, economiștii clasici au decis că valorile sunt fundamental scindate: pâinea, deși superioară diamantelor ca „valoare de utilizare", era, din cine știe ce motiv, inferioară ca „valoare de schimb". Plecând de la această scindare, generațiile ulterioare de scriitori au denunțat economia de piață ca fiind responsabilă pentru greșeala tragică de a direcționa resursele greșit, către „producția pentru profit", gândită în opoziție cu mai benefica „producție pentru utilizare".

Nereușind să analizeze acțiunile consumatorilor, economiștii clasici n-au putut ajunge să explice satisfăcător ce anume determină prețurile pe piață. Dibuind după o soluție, ei au sfârșit – din nefericire – prin a conchide că (a) valoarea ar fi ceva inerent încorporat în bunuri; (b) că valoarea trebuie să fi fost conferită acestor bunuri prin intermediul proceselor de producție și (c) că sursa ultimă a valorii este „costul" de producție, sau chiar cantitatea de ore-muncă implicată în producția în chestiune.

O asemenea analiză, la care a subscris Ricardo, a dat naștere mai târziu concluziei perfect logice a lui Karl Marx, după care, o dată ce întreaga valoare este produsul cantității de ore-muncă, rezultă că întreaga dobândă și profitul obținut de capitaliști și patroni trebuie să fie „plusvaloarea", pe nedrept extrasă din adevăratul venit al clasei muncitoare.

După ce au găzduit în acest fel marxismul, ricardienii au încercat în replică să justifice o parte din profituri, ca fiind rezonabil câștigate pe seama productivității echipamentului de capital; dar marxiștii au putut avansa în mod justificat contraargumenul după care și capitalul este muncă „încorporată" sau „înghețată", așa încât salariile ar fi trebuit să absoarbă în întregime sumele încasate în urma producției.

Nu numai că economiștii clasici ofereau o explicație nesatisfăcătoare pentru a justifica profitul. În plus, analizând partea din sumele încasate rezultate din producție exclusiv în termeni de „clase", ricardienii nu erau în măsură să vadă între „salarii", „profituri" și „rente" decât o continuă „luptă de clasă"; pe muncitori, capitaliști și proprietarii funciari ei îi considerau angrenați într-un război etern, purtat pentru ca fiecare să-și obțină partea ce i se cuvenea. Gândind numai în termeni de agregate, ricardienii au separat în chip tragic

problema „producției" de cea a „distribuției", aceasta din urmă fiind concepută ca prilej de conflict între clase combatante. Ei au fost siliți să conchidă că salariile sporeau numai pe seama profiturilor și rentelor mai scăzute, sau viceversa. Din nou, ricardienii găzduiau sistemul marxist.

Astfel, fixându-se pe clase mai curând decât pe indivizi, economiștii clasici nu numai că au fost siliți să abandoneze orice analiză a consumului și să explice în mod eronat valoarea și prețul; ei nici măcar nu au putut aproxima o explicație a sistemului de prețuri ale factorilor individuali de producție: ale unităților specifice de muncă, de pământ sau de bunuri de capital. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, deficiențele economiei ricardiene se vădeau a fi tot mai grave. Teoria economică însăși intrase într-o fundătură.

S-a întâmplat de multe ori în istoria invențiilor umane ca descoperiri similare să fie făcute în același timp, pe căi total independente, de oameni aflați la mari distanțe unii de alții și în condiții diferite. Soluția multora din paradoxurile menționate mai sus a apărut în mod cu totul independent și în forme diferite, în același an, 1871: au găsit-o William Stanley Jevons în Anglia, Leon Walras la Lausanne, în Elveția, Carl Menger la Viena. În acel an, s-a născut teoria economică modernă sau „neoclasică". Soluția lui Jevons și noua sa viziune economică erau fragmentate și incomplete; mai mult, el a avut de înfruntat prestigiul enorm pe care economia ricardiană îl acumulase în restrânsa lume intelectuală a Angliei. Ca urmare, Jevons a avut o influență redusă, atrăgându-și puțini discipoli. Sistemul lui Walras a avut de asemenea o influență redusă la vremea aceea; după cum vom vedea în cele ce urmează, el a renăscut, mai târziu, pentru a sta din nefericire la baza erorilor „microeconomiei" actuale. De departe cea mai remarcabilă soluție dintre cele oferite de cei trei neoclasici a fost cea a lui Carl Menger, profesor de economie la Universitatea din Viena. Menger a fost fondatorul „Școlii austriece".

Munca sa de pionierat a fost în întregime fructificată în importanta operă sistematică a strălucitului său student și succesor la Universitatea din Viena, Eugen von Böhm-Bawerk. Opera monumentală a lui Böhm-Bawerk, scrisă în cea mai mare parte în anii 1880 și culminând cu cele trei volume intitulate *Kapital und Kapitalzins*

(trad.engleză: *Capital and Interest*, 1959), este produsul de maturitate al Școlii austriece. Au mai existat și alți mari economiști creatori care au contribuit la Școala austriacă pe durata ultimelor două decenii ale secolului al XIX-lea, în deosebi cumnatul lui Böhm, Friedrich von Wieser și, într-o anumită măsură, economistul american John Bates Clark; însă Böhm-Bawerk i-a întrecut pe toți.

Soluțiile austriece la dilemele teoriei economice, datorate lui Menger și Böhm-Bawerk, erau cu mult mai cuprinzătoare decât cele ale ricardienilor, fiind întemeiate pe o epistemologie total diferită. Austriecii și-au centrat fără greș analiza pe *individ*, pe individul care acționează, făcându-și alegerile pe baza preferințelor și valorilor sale, în lumea reală. Pornind de la individ, austriecii și-au putut întemeia analiza activităților economice și a producției pe valorile și dorințele *consumatorilor* individuali. Fiecare consumator acționează conform ierarhiei de preferințe și valori alese de el însuși, iar aceste valori sunt cele care interacționează și se combină pentru a forma cererile consumatorilor, care alcătuiesc baza și direcția tuturor activităților productive. Întemeindu-și analiza pe individ, așa cum este acesta situat în lumea reală, austriecii au înțeles că activitatea productivă se bazează pe anticipările referitoare la satisfacerea cererii consumatorilor.

Astfel, a devenit clar, pentru economiștii austrieci, că nici o activitate productivă, indiferent dacă antrenează muncă sau orice alți factori de producție, nu poate conferi valoare bunurilor și serviciilor. Valoarea constă în evaluările subiective ale consumatorilor individuali. Pe scurt, aș putea să-mi consum treizeci de ani de muncă și alte resurse trudind la perfecționarea unei triciclete gigantice cu aburi. Dacă, pe de altă parte, oferind-o pe piață, nu se găsește nici un consumator care să achiziționeze această tricicletă, ea este lipsită de valoare economică, indiferent de efortul greșit direcționat pe care l-am investit în ea. Valoarea este evaluarea consumatorilor, iar prețurile relative ale bunurilor și serviciilor sunt determinate de domeniul și de intensitatea evaluărilor și dorințelor consumatorilor pentru produsele respective.

Fixându-se clar asupra individului mai curând decât asupra „claselor" largi, economiștii austrieci au rezolvat cu ușurință „paradoxul valorii", care îi pusese în încurcătură pe clasici. Într-adevăr, pe piață

nici un individ nu este pus vreodată în fața alternativei de a alege între „pâine" ca o clasă și „diamante" ca o clasă. Economiștii austrieci arătaseră că valoarea atribuită de cineva unei unități date va fi cu atât mai *mică* cu cât este mai mare cantitatea – deci numărul de unități – dintr-un bun pe care îl posedă. Omul care se târăște prin deșert, lipsit de apă, va atribui o valoare sau „utilitate" extrem de ridicată unei căni cu apă, pe când același om, într-un oraș cum este Viena sau New York, cu apă din belșug în jurul lui, va atribui o valoare sau o „utilitate" foarte scăzută oricărei căni date. Astfel, *prețul* pe care el va fi dispus să-l plătească pentru o cană cu apă în deșert va fi cu mult mai mare decât în New York City. Pe scurt, individul care acționează este pus în poziția de a alege în termeni de unități specifice, sau „margini"; descoperirea austriacă a fost denumită „legea utilității marginale descrescătoare". Motivul pentru care „pâinea" este cu atât de mult mai ieftină decât „diamantele" este că numărul de pâini disponibile este cu mult mai mare decât numărul caratelor de diamant: astfel, valoarea și prețul *fiecărei pâini* vor fi cu mult mai mici decât valoarea și prețul *fiecărui carat*. Nu există nici o contradicție între „valoarea de utilizare" și „valoarea de schimb"; dată fiind abundența pâinilor respective, fiecare pâine *este* mai puțin „utilă" pentru individ decât fiecare carat de diamant.

Aceeași analiză centrată pe acțiunile individului, și deci pe „analiza marginală", a rezolvat și problema „distribuției" venitului pe piață. Economiștii austrieci au demonstrat că fiecare unitate dintr-un factor de producție, fie ea de capital fix, de pământ sau de diverse tipuri de muncă, este prețuită pe piața liberă pe baza „productivității sale marginale": pe scurt, este vorba de cât de mult contribuie efectiv acea unitate la valoarea produsului final, cumpărat de consumator. Cu cât este mai mare „oferta", deci cantitatea de unități dintr-un factor de producție dat, cu atât mai mică tinde să fie productivitatea sa marginală – și deci prețul său; și cu cât este mai mică oferta, cu atât mai mare tinde să fie prețul său. Astfel, austriecii au arătat că nu există nici o luptă de clasă oarbă și arbitrară, sau vreun conflict între diversele clase de factori; mai curând, fiecare tip de factor contribuie armonios la produsul final, menit să satisfacă cele mai intense dorințe ale consumatorilor în modul cel mai eficient (adică în modul cel mai puțin costisitor relativ la resurse). Fiecare unitate, din fiecare factor,

dobândește deci produsul său marginal, propria sa contribuție particulară la rezultatul producției. De fapt, dacă s-ar putea vorbi de vreun conflict de interese, el nu s-ar manifesta între tipurile de factori, între pământ, muncă și capital, ci între ofertanții rivali ai *aceluiași* factor. Dacă, de exemplu, cineva ar descoperi un nou furnizor de minereu de cupru, sporul ofertei ar coborî prețul cuprului; aceasta n-ar putea decât să favorizeze beneficiul și veniturile consumatorilor și pe cele ale factorilor de muncă și capital complementari implicați. Nemulțumirea ar putea apărea numai printre proprietarii minelor de cupru existente, care ar constata declinul prețului la produsul lor.

Austriecii au arătat astfel că pe piața liberă nu există nici un fel de separație între „producție" și „distribuție". Valorile și cererile consumatorilor determină prețurile finale ale bunurilor de consum, bunuri achiziționate de consumatori, care stabilesc direcția activității productive și astfel determină prețurile unităților de factori implicate: rata salariilor individuale, rentele și prețurile echipamentului de capital. „Distribuția" venitului este pur și simplu o consecință a prețului fiecărui factor. Astfel, dacă prețul cuprului este de 20 cenți pfundul și un proprietar vinde 100.000 de pfunzi de cupru, proprietarul va obține 20.000 de dolari care i se „distribuie". Dacă salariul cuiva este 4 dolari pe oră și lucrează 40 de ore pe săptămână, atunci va obține 160 de dolari pe săptămână ș.a.m.d.

Ce putem spune despre profituri și despre problema „muncii înghețate" (în echipament)? Din nou, pornind de la analiza individului, Böhm-Bawerk a înțeles că o lege fundamentală a acțiunii umane este voința fiecărei persoane de a-și îndeplini dorințele și obiectivele sale cât mai repede posibil. Astfel, fiecare persoană va prefera bunuri și servicii în prezent, mai curând decât să aștepte să obțină aceste bunuri după un interval de timp, în viitor. Pasărea din mână va fi întotdeauna mai prețioasă decât *o singură* pasăre pe gard. Această preferință de timp este faptul fundamental și primordial care-i face pe oameni să nu-și investească întregul venit în echipament de capital, încât să-și sporească astfel cantitatea de bunuri ce va fi produsă în viitor. Într-adevăr, ei trebuie să se îngrijească mai întâi să consume bunuri acum. Dar fiecare persoană, în diverse condiții și culturi, are o *rată* diferită a preferinței de timp, a preferinței pentru bunuri acum față de bunuri mai târziu. Cu cât este mai mare

rata preferinței de timp, cu atât mai mare este proporția din venitul lor pe care o vor consuma *acum*; cu cât este mai mică rata, cu atât mai mult vor economisi și vor investi în producția viitoare. Existența preferinței de timp este cea care determină dobânda și profitul; iar gradul și intensitatea preferințelor de timp sunt cele ce vor determina cât de ridicate vor fi rata dobânzii și cea a profitului.

Să considerăm, de exemplu, rata dobânzii pe un împrumut. În Evul Mediu și la începuturile perioadei moderne, filozofii scolastici ai bisericii catolice erau în felul lor excelenți economiști și analiști ai pieței; dar unul dintre lucrurile pe care nu l-au putut explica sau justifica niciodată a fost simpla percepere de dobândă pe un împrumut. Ei au reușit să înțeleagă cum se câștigă profiturile pentru investiții riscante, însă învățaseră de la Aristotel, într-un context încărcat de conotații negative, că banul este sterp și neproductiv. Așadar, cum putea fi justificată simpla dobândă pe un împrumut (în absența riscului de a nu fi rambursat)? Incapabili să găsească răspunsul, biserica și scolasticii s-au discreditat în ochii oamenilor pragmatici, condamnând orice dobândă pe împrumut sub numele de „camătă păcătoasă". Böhm-Bawerk este cel care a găsit până la urmă răspunsul, încorporat în conceptul de preferință de timp. Într-adevăr, atunci când un creditor împrumută 100 de dolari unui debitor, primind în schimb 106 la un interval de un an, cei doi oameni nu schimbă aceleași lucruri. Creditorul oferă 100 de dolari ca un „bun prezent", bani pe care debitorul îi poate utiliza în orice clipă, începând din prezent. Însă debitorul îi dă în schimb creditorului nu bani, ci o poliță, *perspectiva* de a primi bani de acum într-un an. Pe scurt, creditorul îi oferă debitorului un „bun prezent", pe când debitorul îi dă creditorului numai un „bun viitor", bani pentru care creditorul va trebui să aștepte un an, înainte să-i poată utiliza. Și cum factorul universal al preferinței de timp face bunurile prezente mai valoroase decât bunurile viitoare, creditorul va trebui să perceapă, iar debitorul să fie dispus să plătească, o primă pentru bunul prezent. Acea primă este rata dobânzii. Cât de mare va fi acea primă depinde de ansamblul ratelor preferințelor de timp ale fiecărui agent de pe piață.

Aceasta nu este totul, pentru că Böhm-Bawerk a mers mai departe, arătând că preferința de timp determină rata profitului în afaceri în același fel: de fapt, el a arătat că rata „normală" a profitului în afa-

ceri *este* rata dobânzii. Într-adevăr, când munca sau pământul sunt utilizate în procesul de producție, faptul crucial este că ele nu au de așteptat pentru banii lor până când bunul este produs și vândut consumatorilor, așa cum ar avea în absența patronilor capitaliști. Dacă nu ar exista patroni capitaliști, atunci muncitorii și proprietarii ar trebui să trudească luni și ani fără plată, până când produsul final – automobilul, pâinea sau mașina de spălat – va ajunge să fie vândut consumatorilor. Dar capitaliștii furnizează importantul serviciu de a economisi cu anticipație bani din venitul lor și astfel de a-i plăti pe muncitori și pe proprietari *acum*, în timp ce aceștia lucrează; capitaliștii îndeplinesc o funcție foarte importantă: ei așteaptă până când produsul final este vândut către consumatori și abia atunci își primesc banii. Această diferență dintre „bunul în prezent" și „bunul în viitor" este cea pentru care muncitorii și proprietarii sunt mai mult decât dispuși „să plătească" capitaliștilor profitul sau dobânda cuvenită. Pe scurt, capitaliștii se află în poziția „creditorilor" care economisesc și plătesc bani în prezent și apoi așteaptă beneficiul lor ulterior; muncitorii și proprietarii sunt într-un fel „debitori" ale căror servicii își vor aduce roadele numai după o anumită dată în viitor. Din nou, rata normală a profitului în afaceri va fi determinată de nivelul diverselor rate ale preferinței de timp.

Böhm-Bawerk a spus toate aceste lucruri și altfel: capitalurile fixe nu sunt pur și simplu „muncă înghețată"; ele sunt de asemenea *timp* (și pământ) înghețate. Iar explicația profitului și a dobânzii poate fi găsită în elementul crucial care este timpul și în preferința de timp. De asemenea, Böhm-Bawerk a făcut să avanseze enorm analiza economică a capitalului; într-adevăr, în contrast nu numai cu ricardienii, ci și cu cei mai mulți economiști de astăzi, el a înțeles că acesta nu este pur și simplu o masă omogenă sau o cantitate dată. Capitalul este o structură, o rețea laticeală complexă care posedă o dimensiune timp; iar creșterea economică și sporul productivității nu provin dintr-un adaos doar la cantitatea de capital, ci și la structura-timp a acestuia pentru a edifica „procese de producție tot mai lungi". Cu cât este mai mică rata preferinței de timp a oamenilor, cu atât mai mult sunt ei dispuși să sacrifice consumul prezent în favoarea economisirii și investiției în aceste procese mai lungi, din care vor rezulta

venituri considerabil mai mari, sub formă de bunuri de consum, la un moment dat, *în viitor*.

II. Mises și „teoria economică austriacă”: *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*

Tânărul Ludwig von Mises și-a început studiile la Universitatea din Viena în 1900, obținându-și doctoratul în drept și economie în 1906. Curând el s-a dovedit unul dintre cei mai străluciți participanți la seminariile organizate cu regularitate de Eugen von Böhm-Bawerk. Odată format în tradiția austriacă, Mises a sfârșit prin a considera că Böhm-Bawerk și economiștii austrieci mai vârstnici nu merseseră destul de departe: consecințele ultime ale analizei lor nu fuseseră atinse și de aceea teoria economică austriacă prezenta încă lacune importante. Drumul este, desigur, același în orice disciplină științifică: rezultatele noi aparțin studenților și discipolilor care se bizuie pe moștenirea lăsată de marele lor maestru. Prea adesea însă maeștrii resping sau nu reușesc să aprecieze valoarea rezultatelor obținute de succesorii lor.

În particular, lacuna majoră sesizată de Mises era *analiza banilor*. Este drept că economiștii austrieci lămuriseră analiza prețurilor relative, atât pentru bunurile de consum, cât și pentru toți factorii de producție. Cu toate acestea, încă de pe vremea economiștilor clasici, banii fuseseră totdeauna lăsați deoparte, nefăcând obiectul analizei care îmbrățișa restul sistemului economic. Atât pentru economiștii austrieci mai vârstnici, cât și pentru ceilalți neoclasici din Europa și America, această disjuncție se menținea, iar banii și „nivelul prețurilor” erau tot mai mult analizate separat de restul economiei de piață. Astăzi culegem roadele nefericite ale acestei deplorabile separații, din care a rezultat disjuncția curentă dintre „micro” și „macro”-economie. „Micro-economia” este, cel puțin în linii mari, întemeiată pe acțiunile consumatorilor și producătorilor individuali; dar când economiștii ajung la bani, ne găsim deodată aruncați în țara ireală a agregatelor fictive: masă monetară, „niveluri ale prețurilor”, cheltuieli și „produs național”.

Desprinsă de baza fermă a acțiunilor individuale, „macroeconomia" a făcut salturi de la un nivel de eroare la altul. Pe vremea lui Mises, încă din primele decenii ale secolului al XX-lea, această separație artificială s-a dezvoltat rapid în opera americanului Irving Fisher, care a construit teorii complicate despre „nivelurile prețurilor" și „viteze", fără nici o întemeiere pe acțiunea individuală și fără a încerca în vreun fel să integreze aceste teorii în corpul sănătos al „micro" analizei neoclasice.

Ludwig von Mises și-a propus să anuleze această ruptură și să întemeieze teoria economică a banilor și a puterii lor de cumpărare (nefericit numită „nivelul prețurilor") pe analiza individului și a economiei de piață, elaborată de școala austriacă: el se îndrepta către o mare teorie integrată, ce avea să explice toate componentele sistemului economic. Mises a atins această monumentală performanță în prima sa lucrare fundamentală: *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* (1912, trad. engl.: *The Theory of Money and Credit*, 1934). Aceasta este rezultatul uimitor al unei creativități pătrunzătoare, demnă de însuși Böhm-Bawerk. Teoria economică alcătuia în fine un întreg, un corp integrat de analiză, întemeiată pe acțiunea individuală; de acum înainte nu mai era necesară nici o separație între bani și prețurile relative, între micro și macro. Viziunea mecanicistă a lui Fisher, a relațiilor automate care s-ar stabili între cantitatea de bani și nivelurile prețurilor, a „vitezelor de circulație" și „ecuațiilor de schimb" a fost explicit demolată de Mises, din perspectiva unei aplicații integrate a teoriei utilității marginale la cererea și oferta de bani ca atare.

Concret, Mises a arătat că, așa cum prețul oricărui alt bun este determinat de cantitatea disponibilă și de intensitatea cererilor consumatorilor pentru acel bun (cereri care se bazează pe utilitatea marginală pentru consumatori), tot astfel, „prețul" sau puterea de cumpărare a unității monetare este determinat pe piață în exact același fel. În cazul banilor, cererea este o cerere a cuiva de a-i deține sub formă de deținere monetară (în portofelul său sau la bancă, așa încât să-i poată cheltui mai devreme sau mai târziu pe bunuri sau servicii utile). Utilitatea marginală a unității monetare (dolar, franc sau uncie de aur) determină intensitatea cererii pentru deținere monetare, iar interacțiunea între cantitatea de bani disponibilă și cererea pen-

tru ei determină „prețul" dolarului (adică ce cantitate de alte bunuri se poate cumpăra în schimbul unui dolar). Mises era de acord cu teoria clasică a „cantității de bani" după care o creștere a ofertei de dolari sau de uncii de aur duce la o cădere a valorii sau a „prețului" banilor (adică o creștere a prețurilor celorlalte bunuri sau servicii); dar el a rafinat enorm această abordare brută și a integrat-o în analiza economică generală. Mai întâi, Mises a arătat că această tendință nu este în nici un caz proporțională; o creștere a ofertei de bani tinde să determine o scădere a valorii acestora, dar cât de mare este ea, ori chiar faptul că ea se manifestă sau nu efectiv, depinde de ce se întâmplă cu utilitatea marginală a banilor și deci cu cererea publicului de a deține bani în deținere monetare. În continuare, Mises a arătat despre cantitatea de bani că nu crește uniform în masa ei: creșterea este injectată într-un punct al sistemului economic și prețurile vor crește numai pe măsură ce banii noi se răspândesc în pulsații prin întreaga economie. Dacă guvernul tipărește bani și îi cheltuie, să zicem, pe agrafe de prins hârtii, ceea ce urmează nu este pur și simplu o creștere a nivelului prețurilor, cum ar spune economiștii din afara școlii austriece; ceea ce urmează este mai întâi că venitul producătorilor de agrafe și prețurile agrafelor cresc, și apoi urmează prețurile furnizorilor industriei de agrafe ș.a.m.d. Astfel, o creștere a ofertei de bani modifică prețurile relative, cel puțin temporar, și se poate solda chiar și cu o schimbare permanentă a veniturilor relative.

Mises a reușit de asemenea să arate că o idee timpurie și de mult uitată a lui Ricardo și a succesorilor săi imediați este în întregime corectă: anume că, lăsând de o parte utilizările industriale sau pentru consum ale aurului, o creștere a ofertei de bani nu implică nici un beneficiu social de vreo natură oarecare. Într-adevăr, în contrast cu factori de producție precum pământul, munca și capitalul, a căror creștere va aduce cu sine o producție suplimentară și un standard de viață mai ridicat, o creștere a ofertei de bani nu poate decât să diluieze puterea de cumpărare a acestora; ea nu va spori producția. Dacă peste noapte s-ar furniza în chip miraculos fiecăruia o cantitate de bani care să o tripleze pe cea existentă cu o zi înainte în portofel sau în contul său din bancă, societatea nu s-ar găsi într-o stare mai bună. Însă Mises a arătat că marea atracție pe care o exercită „inflația" (o creștere a cantității de bani) se datorează *tocmai* faptului că nu fi-

ecare capătă banii cei noi în același timp și în aceeași cantitate; în schimb, guvernul și beneficiarii favoriți ai achizițiilor sau subsidiilor sale sunt primii care capătă banii cei noi. Venitul *lor* crește înainte ca multe prețuri să se ridice; pe când acei nefericiți membri ai societății care primesc banii cei noi la sfârșitul lanțului (sau care nu-i mai primesc deloc, cum este cazul pensionarilor) pierd, deoarece prețurile bunurilor pe care le cumpără cresc înainte ca ei să poată beneficia de un spor de venit. Pe scurt, atracția pentru inflație provine din faptul că guvernul și alte grupuri economice pot beneficia de ea tacit, dar efectiv, pe seama categoriilor de populație lipsite de putere politică.

Inflația – o expansiune a ofertei monetare – este, după cum a arătat Mises, un proces de impozitare și redistribuire a averii. În desfășurarea unei economii libere de piață, nestingherită de creșteri ale ofertei monetare induse de guvern, în general prețurile vor *scădea*, pe măsură ce oferta de bunuri și servicii crește. Iar scăderea prețurilor și costurilor a fost într-adevăr marca binevenită a dezvoltării industriale în cea mai mare parte a secolului al XIX-lea.

Aplicând banilor teoria utilității marginale, Mises a fost nevoit să elucideze o problemă pe care majoritatea economiștilor o credeau de nedepășit, așa-numitul „cerc austriac". Economiștii puteau constata cum prețurile la ouă sau la cai sau la pâine sunt determinate de utilitățile marginale respective; dar, spre deosebire de aceste bunuri care sunt cerute pentru *a fi consumate*, banii sunt ceruți și ținuți în deținere monetare cu scopul de a fi cheltuiți pe alte bunuri . De aceea, nimeni nu poate cere bani (și deci ei nu au utilitate marginală pentru nimeni) decât în cazul în care banii existau *dinainte*, cu prețul și puterea lor de cumpărare pe piață. Dar, în acest caz, cum am putea explica convingător valoarea banilor pe temeiul utilității lor marginale, dacă cererea pentru bani presupune de la început o valoare preexistentă a banilor? Mises a depășit „cercul austriac" prin așa-numita „teoremă a regresiei", unul dintre cele mai importante rezultate teoretice ale sale; într-adevăr el a arătat, în mod logic, că se poate parcurge în sens invers această componentă timp a cererii de bani, până în ziua îndepărtată când bunul întrebuințat pentru bani nu îndeplinea funcția banilor, ci era un articol de troc, util în felul lui specific; pe scurt, până în ziua când bunul utilizat pentru bani (de exemplu aur sau argint) era cerut numai pentru calitățile sale de bun

consumabil și direct utilizabil. Astfel, Mises nu numai că a completat explicația logică a prețului sau a puterii de cumpărare a banilor, dar descoperirea lui are și alte implicații importante. Într-adevăr, ea arată că banii nu puteau să apară la origine decât într-un singur fel: pe piața liberă, și anume din cererea directă pe acea piață pentru un bun util. Și aceasta înseamnă că banii nu puteau la origine să fi apărut nici în urma proclamării vreunui bun drept bani, nici printr-un contract social ad-hoc. Ei n-au putut decât să evolueze pornind de la un bun de utilitate generală și valoros în sine. Carl Menger arătase deja că această modalitate de apariție a banilor este probabilă, dar Mises este cel care a stabilit necesitatea absolută a acestei origini legate de piață a banilor.

Însă acest fapt are și el implicațiile sale. Într-adevăr, el arată, în contrast cu perspectiva celor mai mulți economiști de ieri și de azi, că „banii" nu sunt pur și simplu unități arbitrare sau bucăți de hârtie definite de guvern: „dolari", „lire", „franci", etc. La origine ei au apărut, *cu necesitate,* ca un bun util: aur, argint sau orice altceva. Unitatea originară de calcul și schimb nu era „francul" sau „marca", ci gramul de aur sau uncia de argint. Unitatea monetară este în esență o unitate de *greutate* dintr-un bun cu valoare specifică, produs pe piață. Nu este de mirare că toate numele date astăzi banilor: dolar, liră (pound), franc, ș.a.m.d. au apărut la origine ca nume pentru etaloane de greutate de aur sau argint. Chiar și în haosul monetar de astăzi, documentele statutare ale Statelor Unite încă mai definesc dolarul ca o fracțiune dintr-o uncie de aur.

Această analiză a lui Mises, combinată cu demonstrația inevitabilelor inconveniente sociale legate de creșterea ofertei de „dolari" și „franci" produși arbitrar de guvern, indică o modalitate de separare totală a guvernului de sistemul monetar. Într-adevăr, ea arată că esența banilor este o greutate de aur sau argint, ceea ce înseamnă că este întru totul posibil să ne întoarcem la o lume în care asemenea greutăți vor fi din nou unități de calcul și mijlocul schimburilor monetare. Un etalon-aur, departe de a fi un fetiș barbar sau vreun alt instrument arbitrar în mâinile guvernului, trebuie înțeles ca fiind capabil să ofere bani produși numai pe piață și care nu pot face obiectul tendințelor inerent inflaționiste și redistributive ale guvernelor coercitive. Banii sănătoși, neguvernamentali, ar însemna o lume în

care prețurile și costurile ar scădea din nou, ca efect al sporurilor de productivitate.

Aceste rezultate nu epuizează contribuțiile lui Mises din monumentala sa lucrare *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*. Într-adevăr, Mises a demonstrat de asemenea rolul sistemului bancar în oferta de bani, arătând că un sistem bancar liber, adică liber de controlul și de dictatura guvernamentală, nu ar avea drept consecință expansiunea banilor generatoare de inflaționism sălbatic, ci, din contră, băncile ar fi silite de cererile de plată să aplice o politică monetară riguroasă, sănătoasă, neinflaționistă. Majoritatea economiștilor s-au pronunțat în favoarea sistemului bancar centralizat (controlul sistemului bancar de către o bancă guvernamentală, cum este Sistemul Federal de Rezerve în SUA) considerând că este necesar ca guvernul să impună restricții tendințelor inflaționiste ale băncilor private. Dar Mises a arătat că rolul băncilor centrale a fost exact opus: ele au eliberat băncile de restricțiile severe impuse asupra activităților lor de piața liberă, stimulându-le într-o expansiune inflaționistă a împrumuturilor și depozitelor. Sistemul bancar centralizat este și a fost întotdeauna un instrument inflaționist destinat să elibereze băncile de constrângerile pieței și acest fapt era bine cunoscut, de la început, inițiatorilor săi.

O altă realizare importantă consemnată în *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* a fost eliminarea unor anomalii, străine individualismului, care se strecuraseră în conceptul austriac de utilitate marginală. Într-adevăr, în contradicție cu propria lor metodologie fundamentală, centrată pe acțiunile individului, economiștii austrieci încercaseră, pe urmele versiunilor teoretice Jevons-Walras, să facă din utilitatea marginală o cantitate măsurabilă matematic. Până astăzi, toate manualele de economie explică utilitatea marginală cu ajutorul așa-zișilor „utili", unități ce ar putea fi, chipurile, adunate, înmulțite și supuse altor operații matematice. Dacă studentul simte că este lipsit de sens să spună „eu atribui acestui pfund de unt o valoare de 4 utili", atunci el nu se înșală. Întemeindu-se pe ideea colegului său de la seminarul lui Böhm-Bawerk, cehoslovacul Franz Cuhel, Mises a infirmat definitiv ideea că utilitatea marginală ar putea fi cumva măsurabilă, arătând că ea ține de o ierarhizare strict ordinală, în care individul își așază valorile corespunzător ierarhiei

preferințelor sale („prefer pe A lui B și pe B lui C"), eliminând astfel orice unitate sau cantitate imaginară de utilitate.

Însă, dacă nu are sens să spunem că individul poate „să-și măsoare propria utilitate", atunci, cu atât mai mult, nu are sens încercarea de a compara utilitățile între diferite persoane din societate. Și totuși acesta este felul în care etatiștii și egalitariștii s-au străduit să folosească teoria utilității de-a lungul acestui secol. Dacă se poate spune că utilitatea marginală a unui dolar, corespunzătoare fiecărui om, scade pe măsură ce el acumulează mai mulți bani, atunci nu se poate spune oare, de asemenea, că guvernul poate spori „utilitatea socială" deposedându-l pe bogat de un dolar cu valoarea atât de mică pentru el și oferind dolarul săracului, pentru care acesta are o valoare mare? Demonstrația lui Mises, conform căreia utilitățile nu pot fi măsurate, elimină complet argumentația în favoarea politicilor egalitariste de stat, întemeiate pe teoria utilității marginale. Și totuși, deși în general economiștii aderă verbal la ideea că utilitatea nu poate fi comparată între indivizi, ei nu se sfiesc în continuare să compare și să adune „beneficii sociale" și „costuri sociale".

III. Mises despre ciclul economic

În *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* se găseau deja cel puțin rudimentele unei alte realizări deosebite a lui Ludwig von Mises: explicația îndelung căutată a misteriosului și tulburătorului fenomen care este ciclul economic. Încă de la începuturile dezvoltării industriei și a economiei de piață avansate, către sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-a observat că economia de piață este supusă unei serii, aparent interminabile, de perioade de avânt economic, urmate în alternanță de crize, expansiuni care uneori degenerează în inflație necontrolată, sau în panică acută însoțită de depresiuni. Economiștii încercaseră deja să ofere unele explicații, dar chiar și cele mai reușite dintre acestea erau marcate de un păcat fundamental: nici una nu încerca să integreze explicația ciclului economic și analiza generală a sistemului economic cu „micro" teoria prețurilor și a producției. De fapt lucrul nu era ușor de făcut, deoarece analiza economică ge-

nerală imaginează o economie de piață care tinde către „echilibru", fără șomaj, cu erori minime de previziune, etc. De unde atunci seria necurmată de expansiuni și contracții economice?

Ludwig von Mises este cel care a înțeles că, o dată ce economia de piață ca atare nu poate să conducă singură la o recurență necontenită de expansiuni și contracții, explicația trebuie căutată în afara pieței, într-o intervenție venită din exterior. El și-a construit solida teorie a ciclului economic pe trei elemente, nepuse în legătură până atunci:

1. Demonstrația ricardiană a felului în care guvernul și sistemul bancar practică în mod obișnuit expansiunea banilor și a creditelor, propulsând prețurile în sus (boom economic) și cauzând o scurgere de aur și, în consecință, o contracție a banilor și a prețurilor (contracție economică). Mises a realizat că acesta este un model preliminar excelent, cu toate că el nu explica de ce în aceste condiții expansiunea afectează profund sistemul economic, sau de ce este depresiunea inevitabilă.

2. Un alt element a fost analiza capitalului și a structurii producției datorată lui Böhm-Bawerk.

3. Al treilea element a fost demonstrația faptului că o incongruență între rata „naturală a dobânzii" (adică rata dobânzii în absența imixtiunii creditului bancar în expansiune) și rata efectiv practicată la împrumuturile bancare afectează semnificativ sistemul productiv și prețurile, după cum a arătat „austriacul" suedez Knut Wicksell.

Pornind de la aceste trei teorii importante, dar până la acea dată separate, Mises a construit marea sa teorie a ciclului economic. În cadrul economiei de piață armonioase și care funcționează fără sincope, apare o expansiune a creditelor bancare și a banilor, încurajată și promovată de guvern și de banca sa centrală. Pe măsură ce băncile își sporesc oferta de bani (numerar sau depozite) acordând împrumuturi din banii nou creați firmelor de afaceri, ele împing rata dobânzii sub rata „naturală" a preferinței de timp, i.e. sub rata pieței libere ce reflectă proporțiile liber consimțite de public dintre consum și investiții. Pe măsură ce rata dobânzii este redusă artificial, firmele intră în posesia banilor noi și extind structura de producție, sporind capitalul investit, mai cu seamă în procesele de producție „extinse": proiecte de durată sporită, echipament, material industrial brut, ș.a.m.d. Banii cei noi sunt utilizați pentru a licita salarii mai mari,

precum și alte costuri sporite, și a transfera astfel resursele în aceste investiții „extinse", sau de „ordin superior". În aceste condiții în care muncitorii și alți producători primesc banii cei noi, preferințele lor de timp rămânând neschimbate, ei vor continua să cheltuiască conform vechilor proporții. Dar aceasta înseamnă că publicul nu va economisi destul pentru a achiziționa noile investiții de ordin superior, făcând inevitabil colapsul acestor afaceri și investiții. Recesiunea sau depresiunea apare atunci ca o ajustare inevitabilă a sistemului de producție, prin intermediul căreia piața lichidează „suprainvestițiile" nesănătoase, corespunzătoare expansiunii inflaționiste, și revine la raportul consum/investiție preferat de consumatori.

Mises a integrat astfel, pentru prima oară, explicația ciclului economic și analiza „microeconomică" generală. Expansiunea inflaționistă a banilor efectuată de sistemul bancar dirijat de guvern generează suprainvestiție în industriile producătoare de capital și subinvestiție în industria de consum, iar „recesiunea" sau „depresiunea" este procesul necesar prin care piața lichidează distorsiunile expansiunii, revenind la sistemul liber de producție, orientat spre servirea consumatorilor. Ciclul se încheie când acest proces de ajustare este perfectat.

Concluziile privitoare la măsurile politice ce rezultă din teoria lui Mises sunt diametral opuse practicilor curente, fie acestea „keynesiene" sau „postkeynesiene". Dacă guvernul și sistemul său bancar practică creditul inflaționist, recomandările ce decurg din această perspectivă sunt (a) de a stopa numaidecât avântul inflaționist și (b) de a *nu* interveni în recesiunea de ajustare, de a *nu* susține nivelul ratelor salariale, prețurilor, consumului și investițiilor nesănătoase, îngăduind astfel procesului necesar de lichidare să-și desăvârșească lucrarea atât de repede și de lin pe cât este posibil. Exact aceeași recomandare este aplicabilă unei economii care se află deja în recesiune.

IV. Mises în perioada interbelică

Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel este lucrarea care l-a propulsat pe tânărul Ludwig von Mises în primele rânduri ale gândirii economice europene. Un an mai târziu, în 1913, el a devenit profesor la Universitatea din Viena, iar pe întreaga durată a anilor 1920 și la începutul anilor 1930, seminarul vienez al lui Mises a devenit lumina călăuzitoare a tinerilor economiști de elită din întreaga Europă. În 1928, Mises a publicat versiunea dezvoltată a teoriei sale a ciclului economic, *Geldwertstabilisierung und Konjunctur Politik* (trad. engl. *Monetary Stabilisation and Cyclical Policy* în volumul *On the Manipulation of Money and Credit*, 1978); iar în 1926 el fondează prestigiosul Institut Austriac pentru Cercetarea Ciclului Economic.

Dar, în pofida excelentei reputații a cărții și a seminarului său de la Universitatea din Viena, realizările cu totul remarcabile consemnate de Mises în a sa *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* nu au fost niciodată într-adevăr recunoscute sau acceptate de economiștii profesioniști. Această respingere este indicată de faptul că, la Viena, Mises a rămas întotdeauna *privatdozent*, adică prestigiosul său post la Universitate nu era remunerat (el încasa taxe modeste direct de la studenți). Adevăratul său venit îl dobândea în calitate de consilier economic la Camera Austriacă de Comerț, funcție pe care a deținut-o din 1909 până în 1934, când a părăsit Austria. Motivele pentru neglijarea generală a rezultatelor lui Mises sunt de căutat în problemele de traducere și, mai adânc, în cursul pe care l-a urmat profesia de economist după primul război mondial. În lumea insulară a universitarilor englezi și americani nu avea impact nici o lucrare netradusă în engleză; și, în mod tragic, *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* nu a fost tradusă în engleză până în 1934, când era prea târziu, după cum vom vedea. Germania nu se bucurase niciodată de o tradiție economică neoclasică; cât despre Austria însăși, Școala austriacă intrase în declin, un declin simbolizat de dispariția în 1914 a lui Böhm-Bawerk și de decesul deja inactivului Menger, curând după război (1920). Ortodoxia revendicată de la Böhm-Bawerk respingea vehement progresele lui Mises și încorporarea banilor și ciclurilor economice în analiza austriacă realizată de el. Acesta este

motivul pentru care Mises s-a văzut silit să-și creeze propria școală „neo-austriacă" de studenți și discipoli.

În Anglia și Statele Unite limba nu era singura problemă. Sub influența letală și necontestată a „neo-ricardianului" Alfred Marshall, Anglia nu se arătase niciodată ospitalieră față de gândirea austriacă. Iar în Statele Unite, unde ideile austriece se implantaseră mai temeinic, în anii următori primului război mondial asistăm la un declin dureros al nivelului de teoretizare economică. Cei doi exponenți ai economiei „austriece" în Statele Unite, Herbert J. Davenport de la Universitatea Cornell și Frank A. Fetter de la Universitatea Princeton, încetaseră amândoi să contribuie la teoria economică, încă din timpul primului război mondial. Prin acest vacuum teoretic din anii 1920 și-au croit drum doi economiști, în mod hotărât străini de riguroasa și neviciata teorie economică austriacă, ambii contribuind la formarea „Școlii de la Chicago": Irving Fisher, de la Universitatea Yale, cu a sa teorie cantitativă mecanicistă și care pune accentul pe oportunitatea manipulării banilor și creditului de către guvern pentru ridicarea și stabilizarea nivelului prețurilor; și Frank H. Knight de la Chicago, cu accentul său pus pe dezirabilitatea țării imaginare a „competiției perfecte" și cu negarea timpului ca element important în analiza capitalului și preferinței de timp, în determinarea ratei dobânzii.

Mai mult, lumea economică, odată cu lumea teoriei economice, se arăta tot mai puțin ospitalieră pentru punctul de vedere al lui Mises. Mises a redactat fundamentala sa lucrare *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel* în amurgul perioadei caracterizată de un relativ „*laissez-faire*" și de etalonul aur care prevalase până la primul război mondial. Curând războiul va inaugura sistemele economice atât de familiare nouă astăzi: o lume a etatismului, a planificării guvernamentale, a intervenționismului, a banilor dirijați, a inflației și hiperinflației, a prăbușirilor monetare, a tarifelor vamale și a schimburilor supuse controlului guvernamental.

Ludwig von Mises a reacționat la întunecarea lumii economice din jurul său printr-o viață de mare curaj și integritate personală.

Ludwig von Mises nu a fost văzut vreodată înclinându-se în fața vânturilor schimbătoare pe care le știa nefericite și dezastruoase; nici schimbările economiei politice, nici cele din cadrul teoriei economice nu-l puteau clinti defel de la urmărirea adevărului și expunerea lui, așa cum îl vedea el. Într-un omagiu adus lui Mises, economistul francez Jaques Rueff[1], binecunoscut avocat al etalonului aur, se referă la „intransigența" lui Mises, observând pertinent:

> Cu entuziasm neobosit, cu încredere inepuizabilă și curaj, el (Mises) nu a încetat niciodată să denunțe motivele eronate și neadevărurile oferite drept justificare pentru cele mai multe din noile noastre instituții. El a demonstrat – în cel mai literal sens al cuvântului – că aceste instituții care pretind să contribuie la bunăstarea oamenilor sunt sursele imediate ale dificultăților și suferințelor și, în ultimă instanță, cauzele conflictelor, războaielor și persecuțiilor. Nimic nu îl poate îndepărta câtuși de puțin de la calea dreaptă și dificilă pe care îl îndrumă rațiunea sa incoruptibilă. În epoca noastră de iraționalitate, el a rămas o persoană atașată rațiunii pure.
>
> Cei care l-au auzit vor fi fost adesea uimiți de orizonturile spre care erau conduși de forța raționamentelor sale, locuri pe unde ei, cu prea omeneasca lor șovăială, nu îndrăzniseră niciodată să pășească.

[1]Jacques Rueff, „The Intransigence of Ludwig von Mises", în Mary Senholz ed., *On Freedom and Free Enterprise: Essays in Honour of Ludwig von Mises*, Princeton, New Jersey, D. Van Nostrand, 1956, pp.15-16.

V. Socialismul și calculul economic

Economiștii austrieci au favorizat întotdeauna, implicit, politicile de piață liberă; dar, în lumea calmă și relativ liberă a sfârșitului de secol nouăsprezece, ei se puteau încă deroga de la sarcina elaborării unei analize explicite a libertății și intervențiilor guvernamentale.

Însă Ludwig von Mises, activând într-un mediu de etatism și socialism accelerat, și-a concentrat forța analitică și pe teoria economică a intervențiilor și planificării guvernamentale, în paralel cu dezvoltarea în continuare a teoriei ciclurilor economice. Articolul său din 1920, *Die Wirtschaftsrechnung im Sozialistischen Gemeinwesen* (trad. engl. *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*, 1934), a avut efectul unui detonator: el a demonstrat pentru întâia oară că socialismul nu este un sistem viabil într-o economie industrializată; într-adevăr, Mises a arătat că o economie socialistă, lipsită total de sistemul de prețuri al pieței libere, nu permite calculul economic rațional al costurilor sau alocarea eficientă a factorilor de producție pentru cele mai solicitate utilizări. Deși din nou netradusă în limba engleză până în 1934, demonstrația lui Mises a avut un impact enorm asupra socialiștilor europeni care, decenii de-a rândul, au încercat să o infirme și să avanseze modele viabile de planificare socialistă. Mises și-a dezvoltat analiza într-o cuprinzătoare critică a socialismului, *Sozialismus* (1922) (trad. engl.: *Socialism: an Economic and Sociological Analysis*, 1936). Dar înainte de a fi traduse în engleză devastatoarele sale critici, în lumea economiștilor americani s-a răspândit vestea că socialistul polonez Oskar Lange ar fi „respins" argumentul lui Mises, dispensându-i pe ceilalți socialiști de sarcina confruntării nemijlocite cu propria contribuție a autorului. Confirmarea dramatică a tezei lui Mises a adus-o adâncirea falimentului binecunoscut al planificării economice comuniste în Rusia și Estul Europei – tot mai puternic industrializate după al doilea război mondial – însă demonstrația sa propriu-zisă este și astăzi, practic, uitată.

Dacă socialismul este impracticabil, la fel stau lucrurile și cu actele specifice de intervenție guvernamentală în mersul pieței, pentru care Mises obișnuia să întrebuințeze numele de „intervenționism".

Într-o serie de articole scrise în anii 1920 și grupate apoi în volumul *Kritik des Interventionismus* (1929) (trad. engl.: *A Critique of Interventionism*, 1977), Mises a criticat și respins definitiv numeroase măsuri economice etatiste. Socialismul și intervenționismul fiind deopotrivă neviabile, ne rămâne liberalismul „*laissez-faire*" – adică economia de piață liberă. Analiza meritelor liberalismului clasic este dezvoltată în remarcabila lucrare *Liberalismus* (1927) (trad.eng.: *The Free and Prosperous Commonwealth*, 1962), unde Mises pune în evidență strânsa interdependență dintre pacea internațională, libertățile civile și economia de piață liberă.

VI. Mises despre metodologia științei economice

Toate acestea au făcut ca Mises să fie socotit, în anii 1920, criticul cel mai redutabil al etatismului și socialismului și avocatul eminent al doctrinei *laissez-faire* – adică al economiei libere de piață. Nu era însă de ajuns pentru fecunditatea și creativitatea unui intelect ca al său. Într-adevăr, lui Mises nu-i scăpa faptul că teoria economică însăși, chiar în forma ei „austriacă", nu era pe deplin sistematizată și nici nu poseda fundamente metodologice elaborate corespunzător. Mai grav, teoria economică se dovedea tot mai vulnerabilă în fața ispitei noilor metodologii viciate: este vorba îndeosebi de „instituționalism", practic o negare în bloc a economiei teoretice, și de „pozitivism" care, tot mai înverșunat, rătăcea în tentativa de a construi economia pe temelii comune cu științele fizice. Metodologia economiștilor clasici și a austriecilor mai vârstnici nu era inadecvată, dar incursiunile lor metodologice au rămas adesea rapsodice, insuficiente pentru a constitui sistemul, explicit și conștient asumat, capabil să țină piept noului val de pozitivism și instituționalism.

Mises a purces la întemeierea filosofică și metodologică a economiei, sistematizând și desăvârșind astfel metodele Școlii austriece. De aici a rezultat mai întâi *Grundprobleme der Nationalökonomie* (1933) (lucrare tradusă în engleză mult mai târziu, în 1960, cu titlul *Epistemological Problems of Economics*). O dată cu declinul instituționalismului, după cel de-al doilea război mondial, profesia

de economist se vedea, din nefericire, practic integral confiscată de pozitivism. Îndeosebi împotriva acestui curent ce închipuie pe om, în maniera științelor fizice, asemenea pietrelor sau atomilor, și-a orientat Mises critica metodologică, respingându-l în *Theory and History* (1957) și apoi în *The Ultimate Foundation of Economic Science* (1962). În viziunea pozitivistă, menirea teoriei economice este de a consemna regularitățile statistice, cantitative, ale comportamentului uman, formulând pe această bază legi apte de a furniza „previziuni" și de a fi „verificate" prin noi probe statistice. Evident, o asemenea metodă este în armonie totală cu ideea economiei guvernate și planificate de „ingineri sociali", din tagma celor care-i privesc pe oameni ca și cum ar fi vorba de obiecte fizice neînsuflețite. După cum notează Mises în prefața lucrării sale *Epistemological Problems*, această abordare „științifică" își propune să:

> ...studieze comportamentul ființelor umane în concordanță cu metodele întrebuințate de fizica newtoniană pentru studiul masei și al mișcării. Pe baza acestei abordări așa-zis „pozitive" a problemelor umane, ei plănuiesc dezvoltarea „ingineriei sociale", o nouă tehnică la dispoziția „țarului economic" al viitoarei societăți planificate, pentru manipularea oamenilor vii, așa cum tehnologia îi permite inginerului manipularea materialelor neînsuflețite.[2]

În contrast cu asemenea idei, Mises a elaborat metodologia numită de el „praxeologie" sau teoria generală a acțiunii umane, pornind de la două surse: (1) analiza individualistă, logico-deductivă, a economiștilor „clasici" și „austrieci", și (2) filosofia istoriei datorată „Școlii sud-vest germane", așa cum a fost elaborată în pragul secolului al XX-lea îndeosebi de Rickert, Dilthey, Windelband și de prietenul lui Mises, Max Weber. Esența praxeologiei misesiene este *omul care acționează*: ființa umană individuală, închipuită nu ca o piatră sau un atom ce „se mișcă" guvernat de legi fizice cantitativ determinate, ci ca o ființă înzestrată cu aspirații proprii, scopuri și țeluri

[2]Ludwig von Mises, *Epistemological Problems of Economics*, Princeton, Van Nostrand, 1990, p.V.

pe care încearcă să le atingă și cu idei despre felul cel mai nimerit în care o poate face. Pe scurt, Mises, în contrast cu pozitiviștii, afirmă ireductibilitatea conștiinței umane ca dat ultim, ireductibilitatea intelectului uman care adoptă proiecte și se străduie să le ducă la bun sfârșit în acțiune. Realitatea acțiunii astfel înțelese este stabilită prin introspecție, ca și prin contactul cu celelalte ființe umane în activitatea lor. O dată ce oamenii își întrebuințează libera voință acționând în lume, comportamentul rezultat nu poate fi nicidecum cuantificat în „legi" istorice cantitative. De aceea, este zadarnică și înșelătoare pentru știința economică tentativa de a stabili legi statistice previzibile și corelații referitoare la activitatea umană. Fiecare eveniment, fiecare act este unic și diferit în istoria umană, rezultat al acțiunii și interacțiunii libere a persoanelor: așa fiind, previziunile statistice sau „testele" teoriilor economice rămân lipsite de sens.

Dacă praxeologia înlătură ideea că acțiunile umane ar putea fi prinse în capcana legilor cantitative, cum este totuși posibilă o știință economică? Mises răspunde că știința economică, ca știință a acțiunii umane, trebuie să fie și este foarte diferită de modelul pozitivist al fizicii. Într-adevăr, după cum au arătat economiștii clasici și cei austrieci, știința economică se poate întemeia la început numai pe câteva axiome evidente și larg acceptabile, axiome stabilite prin introspecție în însăși natura și esența acțiunii umane. Implicațiile logice ale unor asemenea axiome vor fi adevărurile științei economice. Un exemplu de asemenea axiomă fundamentală este existența acțiunii umane ca atare: faptul că oamenii au țeluri, acționează pentru a le atinge, acțiunea lor se desfășoară cu necesitate în timp, ei adoptă curent ierarhii de preferințe ș.a.m.d.

Deși netraduse până destul de târziu după al doilea război mondial, ideile metodologice ale lui Mises au pătruns în lumea anglofonă în forma diluată pe care le-a dat-o fostul student și adeptul de atunci al doctrinei sale, tânărul economist britanic Lionel Robbins. Studiul acestuia, *Essay on the Nature and Significance of Economic Science* (1932), în care autorul își exprimă „recunoștința deosebită" față de Mises, a trecut multă vreme, în Anglia și Statele Unite, drept lucrarea de referință în chestiuni de metodologie economică. Dar insistența lui Robbins pe esența științei economice, concepută ca studiul alocării mijloacelor rare în scopuri alternative, nu depășea o formă su-

prasimplificată și diluată a praxeologiei. Lipsită cu totul de analiza pătrunzătoare a naturii metodei deductive, ca și de cea a diferențelor existente între teoria economică și specificul istoriei, în condițiile absenței prelungite a traducerilor din opera originală a lui Mises, lucrarea lui Robbins n-a putut ține piept înteţirii asaltului pozitivist.

VII. *Human Action*

Formularea metodologiei adecvate pentru științele economice era, desigur, un lucru util și binevenit; construcția efectivă pe acest fundament și utilizând această metodă a întregului corp de analiză economică era cu totul altceva, o sarcină cu mult mai dificilă. În mod normal, este de necrezut că un același om ar putea să ducă ambele sarcini până la capăt: așadar, să elaboreze metodologia și apoi să dezvolte sistemul întreg al științei economice pe aceste fundamente.

Ținând seama de bilanțul deja atât de bogat al realizărilor lui Mises (la acea vreme), va fi părut incredibil că ar putea să ducă la capăt el însuși această nespus de redutabilă și dificilă misiune. Și cu toate acestea, izolat și singur, părăsit de aproape toți adepții săi, în exil la Geneva ca refugiat din Austria fascistă, într-un climat general și profesional ostil tuturor idealurilor, metodelor și principiilor sale, Ludwig von Mises a izbândit. În 1940, el publică lucrarea monumentală *Nationalökonomie*, veritabilă încununare a operei sale, lucrare uitată cu toate acestea instantaneu, într-o Europă frântă sub povara temerilor de război. Din fericire, *Nationalökonomie* avea să cunoască o versiune extinsă, în 1949, în limba engleză, cu titlul definitiv *Human Action*. *Human Action* este o construcție remarcabilă în sine; iar faptul că a fost finalizată într-un climat atât de riguros nefavorabil îi adaugă o dimensiune exemplară puțin obișnuită.

Human Action este *izbânda*; este întregul economic, clădit pe axiome praxeologice neviciate, întemeiat riguros pe analiza omului care acționează, pe individul așa cum acționează în lumea reală, animat de țelurile sale. Este știința economică dezvoltată ca disciplină deductivă, pe firul implicațiilor logice ale existenței acțiunii umane. Pentru autorul acestor rânduri, care s-a bucurat de privilegiul de a

citi cartea cu ocazia publicării, ea a însemnat schimbarea cursului vieții și al ideilor. Căci ea conținea acel sistem de gândire economică pe care unii dintre noi îl visaseră, dar pe care îl socoteam de neatins: o știință economică întreagă și rațională, așa cum se cuvenea să fie, dar încă nu era. O asemenea teorie oferea *Human Action*.

Dimensiunile excepționale ale reușitei lui Mises pot fi măsurate și pornind de la faptul că *Human Action* nu este doar întâiul tratat de economie scris după primul război mondial în tradiția austriacă; este vorba despre primul asemenea tratat general, fără echivalent în *orice* tradiție. Într-adevăr, după primul război mondial, teoria economică n-a încetat să se fragmenteze, fărâmițată în bucăți și bucățele de analiză neintegrată; economiștii încetaseră de a-și organiza disciplina coerent, în întreguri deductive integrate, comparabile cu realizările antebelice datorate unor nume ilustre precum Fetter, Clark, Taussig sau Böhm-Bawerk. Astăzi încă, singurii scriitori care mai încearcă să prezinte o imagine de ansamblu a disciplinei sunt autorii de manuale elementare: prin lipsa lor de coerență ei reușesc numai să releve stadiul nefericit pe care l-a atins teoria economică. Dar *Human Action* a indicat calea de ieșire din mlaștina incoerenței.

Puține lucruri se mai pot adăuga (aici) despre *Human Action*, așa încât din multele contribuții amănunțite care sunt de găsit în marele *corpus* economic, vom scoate pe scurt în evidență doar câteva. Cu toate că Böhm-Bawerk descoperise și accentuase preferința de timp pentru a explica dobânda, el însuși nu reușise să-și așeze în întregime teoriile pe acest temei, lăsând chestiunea preferinței de timp încurcată. Frank A. Fetter a fost cel care a clarificat și rafinat teoria, stabilind explicația dobânzii exclusiv pe baza preferinței de timp, în remarcabilele dar prea neglijatele sale scrieri din primele două decenii ale secolului. În esență, viziunea lui Fetter despre sistemul economic admitea că utilitățile și cererile consumatorilor determină prețurile bunurilor de consum, că venitul factorilor individuali de producție este determinat de productivitatea lor marginală și că toate aceste venituri sunt decontate apoi prin rata dobânzii sau preferința de timp, creditorul sau capitalistul fiind beneficiarul decontului. Mises a reanimat analiza uitată a lui Fetter, arătând, în continuare, că preferința de timp este o categorie praxeologică necesară, ținând de acțiunea umană, și integrând apoi teoria dobânzii datorată

lui Fetter, cu teoria capitalului a lui Böhm-Bawerk și propria sa teorie a ciclurilor economice.

Mises a elaborat și o foarte necesară critică a metodei matematice și statistice la modă în economie, un sistem derivat din opera neo-clasicului elvețian Leon Walras, o metodologie care a eliminat, practic, limba curentă și logica verbală din teoria economică. Continuând tradiția explicit anti-matematică a economiștilor clasici și austrieci (dintre care mulți posedau o pregătire matematică temeinică), Mises a evidențiat faptul că ecuațiile matematice sunt folositoare numai pentru descrierea ținutului imaginar, static și din afara timpului al „echilibrului general". Îndată ce părăsim această Nirvană pentru a analiza indivizii care acționează în lumea reală, o lume a timpului și anticipațiilor, a speranțelor și erorilor, matematica devine nu numai inutilă, dar și teribil de înșelătoare. Mises a arătat că însăși utilizarea matematicii în economie este parte din eroarea pozitivistă care îi tratează pe oameni asemenea pietrelor, crezând în consecință că, precum în fizică, acțiunile umane ar putea fi cumva reprezentate cu precizia matematică ce descrie traiectoria unui proiectil în zbor. Mai mult, deoarece actorii individuali nu pot vedea și estima decât în termeni de diferențe substanțiale, utilizarea calculului diferențial, cu presupozițiile sale despre modificările cantitative infinit mici, este vădit inadecvată studiului acțiunii umane.

Utilizarea „funcțiilor" matematice implică și faptul că toate evenimentele de pe piață sunt „reciproc determinate"; într-adevăr, în matematică, dacă x este funcție de y, atunci y este, în același mod, funcție de x. „Determinațiile reciproce" de acest fel pot fi întru totul legitime în câmpul de investigație al fizicii, unde nu lucrează un agent cauzal unic. Dar, în sfera acțiunii umane, agentul cauzal *există* și este „unic": acțiunea animată de scopuri a individului. Teoria economică austriacă arată, de pildă, că sensul cauzal este *de la* cererea consumatorilor *la* prețurile factorilor de producție și în nici un caz în direcția contrară.

Metoda „econometrică", la fel de prețuită, care aspiră să integreze modelarea matematică cu evenimente statistice, este de două ori inadecvată: într-adevăr, orice utilizare a statisticii pentru a stabili legi previzibile presupune că în sfera acțiunii individuale se pot descoperi, ca în fizică, anumite constante confirmabile, legi cantitative

invariabile. Însă, după cum subliniază Mises, nimeni nu a descoperit până acum măcar o singură constantă cantitativă a comportamentului uman și nici nu pare probabil să o găsească cineva, dată fiind voința liberă inerentă fiecărui individ. Aceeași eroare alimentează obsesia curentă pentru previziunile economice „științifice" și Mises respinge categoric aspirația vană, de vârstă venerabilă și incurabilă ce are la bază o asemenea greșeală fundamentală. Bilanțul trist al previziunilor econometrice din ultimii câțiva ani, cu întregul echipament de calcul computerizat modern adăugat așa-ziselor „modele" econometrice sofisticate, nu este decât încă o confirmare a uneia dintre numeroasele concluzii pătrunzătoare stabilite de Ludwig von Mises.

În mod tragic, cu excepția unor fragmente metodologice, în perioada interbelică în lumea anglofonă a pătruns numai un singur aspect din analiza economică misesiană, și acela filtrat. Pe baza teoriei sale asupra ciclurilor economice, Mises anticipase o depresiune, într-o vreme când, prin anii 1920, în plină *New Era*, majoritatea economiștilor, inclusiv Irving Fisher, proclamau un viitor de prosperitate indefinită, garantată de manipulările băncilor centrale guvernamentale. Șocul marii depresiuni a adus cu sine, mai ales în Anglia, un viu interes pentru teoria ciclurilor economice elaborată de Mises. Interesul a sporit cu sosirea la London School of Economics a distinsului discipol al lui Mises, Friedrich A. von Hayek, a cărui proprie elaborare bazată pe teoria misesiană a ciclului economic a fost rapid tradusă în engleză, la începutul anilor 1930. Este perioada în care la seminarul lui Hayek de la London School se forma o pleiadă de teoreticieni ai ciclului austriac, printre care: John R. Hicks, Abba P. Lerner, Ludwig M. Lachmann și Nicholas Kaldor; promotorii britanici ai teoriei lui Mises, precum Lionel Robbins și Frederic Benham, publicau explicații misesiene ale marii depresiuni din Anglia. Contribuțiile studenților austrieci ai lui Mises, ca Fritz Machlup și Gottfried von Haberler, începeau să fie traduse și Robbins îngrijea, în fine, în 1934, traducerea lucrării lui Mises, *Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel*. În 1931, Mises publicase propria sa analiză în *Die Ursachen der Wirtschaftskrise* („The Cause of the Economic Crises", în vol. *On the Manipulation of Money and Credit,* 1978). Totul părea să indice, în acea primă jumătate a anilor 1930, că teoria misesiană a

ciclului economic se va impune, caz în care restul teoriei economice a lui Mises nu putea să mai întârzie prea mult.

America suferea de lentoare în asimilarea teoriei austriece, dar influența enormă pe care o avea în această țară economia britanică ar fi asigurat de bună seamă și aici răspândirea teoriei ciclurilor economice. Primul rezumat al doctrinei Mises–Hayek pe această temă a fost prezentat în Statele Unite de Gottfried von Haberler[3] și, curând după aceea, economistul Alvin Hansen îmbrățișa și el teoria austriacă. Pe lângă teoria ciclului economic, teoria austriacă a capitalului și a dobânzii era reanimată într-o serie de articole remarcabile publicate în America de Hayek, Machlup și mai tânărul Kenneth Boulding.

Părea tot mai evident că viitorul aparține economiei austriece și că Ludwig von Mises va dobândi, în fine, recunoașterea atât de meritată, dar niciodată atinsă. Dar, în pragul victoriei, s-a produs dezastrul sub forma faimoasei revoluții keynesiene. Ca focul de preerie, noua justificare și raționalizare a inflației și a deficitelor guvernamentale furnizată confuz și incomplet de John Maynard Keynes în a sa *General Theory of Employment, Interest and Money* (1936) a invadat lumea economică. Lipsită de popularitate, știința economică era, până la Keynes, un stăvilar împotriva inflației și a deficitelor bugetare; de acum însă, înarmați cu jargonul keynesian cvasi-matematic, nebulos și obscur, economiștii se puteau avânta într-o coaliție populară profitabilă, alături de guvernele și politicienii interesați să-și consolideze influența și puterea. Economia keynesiană era armura intelectuală croită fidel pe măsura statului războinic-asistențial (*Welfare-Warfare State*) modern, a intervenționismului și etatismului vast și atotputernic.

Conformându-se unei practici curente în științele sociale, keynesienii nu s-au ostenit să respingă teoria misesiană; ea a fost pur și simplu uitată, măturată în goana revoluției keynesiene, al cărei nume se justifică astfel. Teoria ciclurilor economice elaborată de Mises, împreună cu tot restul doctrinei economice austriece, se vărsau fără multă discuție în „gaura memoriei" orwelliene, fiind de acum pierdute pentru economiști și restul lumii, deopotrivă.

[3]Vezi Gottfried von Haberler, „Money and the Business Cycle", în Quincy Wright, ed. *Gold and Monetary Stabilization*, Chicago, University of Chicago Press, 1932, pp. 43-47. Textul lui Haberler rămâne, încă, una dintre cele mai bune introduceri în analiza misesiană a ciclului economic.

Dintre simptomele acestei uitări masive, cel mai dureros rămâne, probabil, dezertarea adepților cei mai capabili ai lui Mises: s-au abandonat keynesismului nu numai studenții din Anglia ai lui Hayek, Hansen ce avea să devină curând liderul keynesian american, ci și austriecii, de la care se putea aștepta mai mult și care s-au grăbit spre înaltele posturi economice din Statele Unite, pentru a forma acolo aripa keynesiană moderată. După lăsarea în urmă a frumoaselor perspective din anii 1920-1930, numai Hayek și mai puțin cunoscutul Lachmann au rămas fideli tradiției austriece și neîntinați. Izolat, în mijlocul acestui dezastru în care se prăbușeau speranțele sale, pe bună dreptate mari, Ludwig von Mises lucra la desăvârșirea impresionantei structuri care este *Human Action*.

VIII. Mises în America

Persecutat în Austria sa natală, Ludwig von Mises avea să fie unul dintre numeroșii exilați europeni de seamă. El s-a îndreptat mai întâi spre Geneva, unde a predat la Institutul Superior de Studii Internaționale, din 1934 până în 1940; aici s-a căsătorit cu încântătoarea Margit Sereny-Herzfeld, în 1938. Doi ani mai târziu, Mises sosea în Statele Unite. Și, în vreme ce nenumărați exilați europeni socialiști și comuniști erau invitați în lumea academică americană, printre noii beneficiari ai înaltelor posturi numărându-se și foștii săi adepți, Mises însuși era neglijat și uitat. Adept al individualismului, ostil compromisurilor și înregimentării, Mises și-a văzut accesul blocat spre instituțiile de învățământ superior, aceleași care se mândreau cu atașamentul lor la principiul „liberei cercetări a adevărului". Cu toate acestea, ducându-și traiul din mici subvenții oferite de o fundație, la New York, Mises a reușit să publice în 1944 două noi lucrări remarcabile, scrise în limba engleză: *Omnipotent Government* și *Bureaucracy*. *Omnipotent Government* arăta că regimul nazist, departe de a fi ceea ce analiza marxistă curentă numea „cea mai înaltă treaptă a capitalismului", nu era altceva decât o formă de socialism totalitar. *Bureaucracy* furnizează o analiză extrem de pertinentă a diferenței fundamentale între *managementul* pentru profit și cel bi-

rocratic, scoțând în evidență gravele ineficiențe ale birocrației, inerente și inseparabile de orice activitate guvernamentală.

Rămâne o pată rușinoasă și de neiertat pe obrazul lumii academice americane faptul că Ludwig von Mises nu și-a putut găsi nici un post universitar integral și plătit. După 1945, el a rămas simplu *Visiting Professor* la Graduate School of Business Administration, la Universitatea din New York. În aceste condiții, tratat adesea ca cetățean de categoria a doua de autoritățile universitare prestigioase, înconjurat în mare parte de oportuniști superficiali, limitați la o specializare în contabilitate sau administrație financiară, Mises a reînnodat firul seminariilor sale săptămânale, atât de faimoase în trecut. În mod tragic, speranța de a forma o pleiadă de tineri economiști influenți îi era interzisă într-un asemenea post, la fel cum era și perspectiva de a reedita strălucitul succes al seminariilor vieneze.

Departe de a se resemna în aceste împrejurări triste și nefericite, Ludwig von Mises a știut să imprime ținuta necesară seminariilor sale. Aceia dintre noi care l-am cunoscut pe Ludwig von Mises în anii petrecuți la New York University nu l-am auzit rostind nici un singur cuvânt încărcat de amărăciune sau resentimente. Întotdeauna amabil și binevoitor, Mises se străduia să încurajeze orice posibilă scânteie creatoare la studenții săi. În fiecare săptămână el propunea un șuvoi de proiecte de cercetare. Fiecare lecție a sa era asemenea unui giuvaier atent meșteșugit, bogată în investigații pătrunzătoare și schițând totodată viziunea sa economică globală. Studenților care ascultau tăcuți și covârșiți, Mises obișnuia să le spună, privindu-i cu licărirea sa caracteristică de umor: „Nu vă fie teamă să vorbiți. Țineți minte că orice ați spune pe această temă și indiferent cât de greșit ar fi, exact același lucru a fost deja spus de vreun economist eminent."

În ciuda acestui *cul de sac* în care se afla, Mises a reușit să formeze o mână de studenți la seminarul său, capabili să continue tradiția austriacă; mai mult, seminarul său a sfârșit prin a deveni punctul de atracție al multor studenți din regiunea New York, care îl frecventau cu fidelitate săptămână de săptămână. După seminar, mergeam, cu aceeași încântare, la un restaurant local, palidă reflexie a localului vienez în care se prelungeau altădată întrunirile faimosului *Mises-Kreis*. Aici Mises se transforma într-un șuvoi nesecat de observații pătrunzătoare și anecdote cuceritoare; iar noi știam bine că acele

anecdote și însăși atmosfera și persoana lui Ludwig von Mises poartă cu ele Viena de altădată, din vremuri mult mai nobile și mai pline de farmec. Aceia dintre noi care au avut privilegiul de a frecventa seminarul lui Mises de la New York University au înțeles fără dificultate cum reușea el să fie nu numai un mare economist, ci și un mare *profesor*.

În ciuda situației create atunci, Mises reușea să transmită singur semnalul luminos al libertății, al doctrinei *laissez-faire* și al teoriei economice austriece, într-o lume puțin ospitalieră. Am văzut că productivitatea lui Mises s-a prelungit, neistovită, în Lumea Nouă. Și, din fericire, s-au găsit destui binevoitori pentru a traduce lucrările sale clasice și pentru a le publica pe cele noi. Ludwig von Mises a fost focarul mișcării libertariene în America postbelică, ghidându-ne și stimulându-ne pe noi toți. În ciuda ostilității mediilor academice, astăzi se reeditează practic toate lucrările lui Mises, la cererea studenților și a urmașilor săi intelectuali în ale economiei. În ultimii ani, chiar din rândurile strânse ale economiștilor universitari, un număr tot mai mare de studenți avansați și de tineri profesori au îmbrățișat tradiția austriacă și misesiană.

Și aceasta nu numai în Statele Unite; căci – lucru mai puțin cunoscut – prin intermediul studenților și colegilor săi, Mises a jucat un rol de seamă după război în întoarcerea Europei Occidentale de pe drumul colectivismului către o economie de piață – fie și numai parțial liberă. Așa s-a întâmplat în Germania Federală, datorită impactului intelectual considerabil al lui Wilhelm Röpke, studentul lui Mises din zilele vieneze. În Italia, președintele Luigi Einaudi, vechi coleg al lui Mises în ale economiei libere de piață, a jucat un rol-cheie în propulsarea țării dincolo de socialismul înflorit de-a binelea după război. Iar adeptul doctrinei lui Mises, Jacques Rueff, a fost principalul consilier economic al generalului Charles de Gaulle în bătălia curajoasă și purtată fără nici un ajutor din afară pentru o revenire la etalonul-aur.

Ca un ultim simbol al vigorii sale spirituale inepuizabile, Mises a continuat să conducă seminarul de la New York University în fiecare săptămână, neîntrerupt, până în primăvara lui 1969, când s-a retras, neîndoielnic cel mai vârstnic profesor activ din Statele Unite, la 87 de ani, încă ager și energic.

IX. Ieșirea din impas; speranțe de viitor

Tot mai multe indicii îndreptățesc speranța că îndelungata izolare a ideilor și contribuțiilor lui Ludwig von Mises se apropie rapid de sfârșit. Într-adevăr, în anii din urmă, contradicțiile interne și consecințele dezastruoase ale nefericitei căi urmate în științele sociale și în politică au apărut tot mai evident[4]. În Europa de Est, bine cunoscuta incapacitate a guvernelor comuniste de a-și planifica economiile a condus tot mai mult la o mișcare către piața liberă. În Statele Unite și în lumea occidentală, elixirul keynesian și inflaționist își vădește esența falimentară. Politica guvernamentală „post-keynesiană" a Statelor Unite se luptă fără spor să controleze inflația aparent permanentă care nu încetează nici în perioadele de recesiune, sfidând astfel învățătura economică convențională. Prăbușirea politicilor keynesiene, cuplată cu insuficiențele evidente ale teoriei corespunzătoare, tulbură tot mai evident întregul stabiliment. Risipa enormă generată de cheltuielile guvernamentale și de administrația birocratică pune într-o lumină tot mai puțin favorabilă faimosul dicton al lui Keynes, după care nu contează dacă guvernul cheltuie resursele pentru bunuri de producție sau pentru construirea de piramide. Prăbușirea neajutorată a ordinii monetare internaționale determină guvernele post-keynesiene din întreaga lume să penduleze de la o criză la alta între două „soluții" nesatisfăcătoare: rate de schimb flexibile pentru monede discreționare sau rate fixe de schimb susținute de controlul tranzacțiilor valutare, care handicapează comerțul exterior și investițiile.

Criza keynesianismului trebuie înțeleasă în contextul mai mare al crizei etatismului și intervenționismului în gândire și acțiune. În Statele Unite, „liberalismul" etatist modern s-a arătat incapabil de a face față crizei pe care au creat-o conflictele blocurilor militare naționale, finanțarea, conținutul, personalul și structura școlilor publice și opțiunea spinoasă între permanentizarea inflației și

[4]Pentru o interpretare filozofică a ostilității generale și a desconsiderării lui Ludwig von Mises, cf. Murray N.Rothbard, „Ludwig von Mises and the Paradigm of Our Age", în *Modern Age* (Fall, 1971), p.370-379.

rezistența publică tot mai înverșunată față de povara taxelor prădalnice. Atât pretextul binefăcător, cât și cel războinic ale Statului Providență modern (*Welfare-Warfare State*) sunt tot mai contestate. În sfera teoriei există o mișcare tot mai redutabilă împotriva ideii că suntem făcuți pentru a servi drept materie primă unei elite de tehnocrați „științifici" pentru ingineria lor socială. Cât despre ideea că guvernul trebuie să hrănească artificial „creșterea economică a țărilor nedezvoltate și avansate deopotrivă", ea se află de asemenea în pierdere rapidă de viteză.

Pe scurt, pretutindeni, în toate sferele de gândire și acțiune, etatismul modern combătut o viață întreagă de Ludwig von Mises înfruntă asediul ritmic și amplificat al criticilor și deziluziilor. Oamenii refuză să mai accepte pasiv decretele și dictatura administratorilor – „suverani" autoproclamați. Dar problema este că lumea nu-și poate croi un drum de ieșire din emanația etatistă în lipsa unei alternative viabile și coerente. Încă nu am reușit să realizăm pe deplin că această alternativă ne-o oferă Ludwig von Mises: că el ne oferă calea de ieșire din impasul crizelor și dilemelor ce au lovit lumea modernă. O viață întreagă, el a prezis și a indicat motivele deziluziilor noastre de azi și a construit calea alternativă pe care o putem urma. Nu este de mirare că în 1973, pe când împlinea 92 de ani de viață remarcabilă, tot mai mulți oameni descopereau și adoptau această cale.

În prefața din 1962 a traducerii în limba engleză a lucrării sale *Liberalismul*, Mises scria:

> Cu treizeci și cinci de ani în urmă, pe când încercam să ofer un sumar al ideilor și principiilor filosofiei sociale cunoscute sub numele de liberalism, nu mă amăgeam cu speranța deșartă că relatarea mea ar putea să împiedice catastrofa iminentă către care ne îndreptau fără greș politicile adoptate de națiunile europene. Nu-mi propuneam atunci decât să ofer unei minorități reduse de oameni dispuși să gândească ocazia de a învăța ceva despre aspirațiile și realizările liberalismului clasic, netezind astfel drumul renașterii spiritului liberal *după* prăpădul ce avea să vină.[5]

[5]Ludwig von Mises, *The Free And Prosperous Commonwealth: An Exposition of the*

În omagiul pe care i l-a închinat lui Mises, Jacques Rueff scria:

> Ludwig von Mises a prezervat fundamentele unei științe economice raționale… Învățătura sa a răspândit semințele regenerării ce vor rodi îndată ce oamenii vor începe din nou să prefere teoriilor ademenitoare pe cele adevărate. Atunci va sosi ziua când economiștii vor realiza că Ludwig von Mises merită admirația și recunoștința lor.[6]

Există tot mai multe indicii că dezgheţul şi prăbuşirea etatistă vor fi într-adevăr urmate de o regenerare și că minoritatea celor dispuși să gândească, vizată de Mises, sporește rapid. Dacă ar fi să ne găsim cu adevărat în pragul unei reînvieri a spiritului de libertate, atunci o asemenea renaștere va fi încununarea vieții și gândirii unui om minunat și nobil.

Ideas of Classical Liberalism, Princeton, Van Nostrand, 1962, pp. vi-vii.
[6]Rueff, op. cit., p. 16.

Despre carte

Pentru bolnavii de colectivism, o cură cu gândirea lui Ludwig von Mises constituie una dintre puținele șanse de însănătoșire. Seria de conferințe pe care publicul românesc o are acum în față este cea mai *scurtă* carte *sigură* despre adevărurile economice. Din acest motiv, ea reprezintă un aliat prețios al spiritelor libere și un dușman al bigotismului intelectual.

Horia-Roman Patapievici

Ludwig von Mises rămâne cel mai eminent economist al tuturor timpurilor, înainte și după care logica acțiunii umane într-un sistem bazat pe diviziunea spațio-temporală intensă a muncii se reduce la note de subsol. În particular, el a făcut posibilă înțelegerea democrației ca paravan politic al domniei falsificatorilor de bani și – mai general – a dinamicii maligne a mijloacelor politice moderne ca dimensiune inerentă aceleiași dezlănțuiri programatice a patimii achizitive și derivatelor ei care, într-o lume contrafactuală de „îngeri și demoni libertarieni", ar fi dat direcția capitalistă de dezvoltare a ordinii proprietății private.

Dan Cristian Comănescu

Institutul *Ludwig von Mises* - România (http://mises.ro) a fost fondat în anul 2001 pentru cercetarea comparativă a aranjamentelor instituționale din perspectiva filosofiei politice și economice a proprietății private și a valorilor și tradițiilor libertății.

Institutul urmărește dezvoltarea conceptelor de cooperare și armonie socială, libertate, prosperitate, dreptate, la nivelul evoluției actuale a acestor concepte în Școala austriacă de drept și economie.

Prin studierea și promovarea paradigmei praxeologice, care se împletește în mod firesc cu etica proprietății private, Institutul sugerează un aranjament social care s-ar putea numi „liberalismul coerent". În această „ordine a proprietății private" maniera etatistă de a face lucrurile este înlăturată din sfera sănătății, educației, monedei, transporturilor, comerțului și activităților economice în general, dar și din domeniul protecției sau al justiției.

În cadrul institutului se țin cursuri educative (*Cărți mici, idei mari*) și seminarii de cercetare avansată (*Seminarul Mises*), se fac traduceri după texte fundamentale (*Acțiunea umană*) sau articole și se răspândesc rezultatele prin mijloace online (Publicația *Ordinea proprietății private*) și tipărite (Colecția *Praxeologie și societate*).

Murray N. Rothbard
Ce le-a făcut Statul banilor noștri?

Ce le-a făcut Statul banilor noștri? este fără îndoială cea mai bună carte de introducere în problematica monedei scrisă vreodată. Ce sunt banii? Cum apar ei și la ce sunt utili? Ce sunt și cum funcționează băncile? Care-i rolul Băncii Centrale? Și mai ales care-i rolul Statului în toată această afacere? sunt doar câteva dintre întrebările la care Murray Rothbard răspunde magistral – atât pe gustul celui mai exigent specialist, cât și pe înțelesul oricărui om inteligent, dispus să-și pună mintea la contribuție pentru a înțelege realitățile care îl înconjoară. Și răspunsurile nu sunt – garantat – parte a locurilor comune, îmbâcsite, neclare și fals sofisticate ale discuțiilor monetare (și economice, în general) cu care cititorul român este obișnuit. Că moneda este o marfă ca toate celelalte și nu „simbol", „convenție socială" sau „atribut al suveranității naționale"; că, prin urmare, ea ar putea fi furnizată la fel de bine în același regim cu roșiile, ciocolata și guma de mestecat – la piață; că băncile operează cu „rezerve fracționare" – nu fac distincția între depozite și credite, dând cu împrumut inclusiv resursele pe care ar trebui să le țină „la vedere" – fiind prin aceasta inerent falimentare; că Banca Centrală nu este altceva decât temelia acestui deloc onorabil aranjament etatist-bancar; că în plus, ea nu facilitează decât exproprierea unei mari părți a populației prin taxa ascunsă a inflației, în beneficiul statului și al clientelei acestuia; că, atât istoric cât și teoretic, cel mai viabil sistem monetar a fost, și ramâne, etalonul aur clasic – toate acestea, și multe altele, devin clare după lectura micului tratat rothbardian.

Postfața lui Jörg Guido Hülsmann completează fericit analiza, satisfăcând și curiozitatea doritorilor de analiză aplicată la realitățile recente. Sistemul Monetar European și Euro sunt evaluate, prelungind perspectiva rothbardiană, și sunt descoperite a fi deficitare.

Ludwig von Mises
Birocrația și imposibilitatea planificării raționale în regim socialist

Imposibilitatea calculelor de rentabilitate în cadrul monopolurilor coercitive condamnă la haos economic atât socialismul global, cât și presupusele întreprinderi legitime ale statului minimal sau limitat, începând cu "protecția" etatistă a proprietății. În ciuda eforturilor lui Mises de a salva ceva din onorabilitatea și perspectivele unor insule de birocrație statală de taifunul propriului său argument, îndreptat inițial doar împotriva socialismului de tip sovietic, cititorul atent al acestei cărți va desprinde singur concluzia ineluctabilă la care aveau să ajungă cercetătorii critici ai logicii acțiunii politice, începând de la Murray N. Rothbard și Antony de Jasay: orice stat presupune ordinea proprietății private, pe care tinde să o paraziteze până la pulverizarea ei în cel mai abject război legalizat al tuturor împotriva tuturor.

Dan Cristian Comănescu

Deși Birocrația (1944) a fost pentru Mises prilejul unei completări a discuției inițiate în articolul din 1920 despre calculul economic în societatea socialistă și expandate ulterior în *Socialismul. O analiză sociologică* (1922), ea poate la fel de bine sluji ca punct de pornire în această discuție. Mai ales că, în prezent, realitatea istorică pune înaintea observatorului nu atât cazuri de socialism sau capitalism cât mai apropiate de forma pură, cât, cu precădere, sisteme intervenționiste, îmbâcsite tocmai de spiritul birocratic, magistral evocat de Mises în rândurile acestei lucrări.

Mihai Vladimir Topan

Jesús Huerta de Soto
Moneda, creditul bancar și ciclurile economice

Apariția în limba română a tratatului de economie „Moneda, creditul bancar și ciclurile economice" scris de Jesús Huerta de Soto este un eveniment științific de excepție pentru publicul academic și pentru publicul larg din România. Lucrarea se poziționează în tradiția Școlii austriece de drept și economie și abordează magistral problemele fundamentale ale teoriei economice și monetare. Putem găsi în cele aproape nouă sute de pagini ale lucrării analiza juridică a confuziei dintre instituția depozitului la vedere și a împrumutului la termen, istoria activității bancare încă din antichitate, operațiunile complexe implicate de activitățile bancare de depozitare și de intermediere financiară, expunerea teoriei capitalului și a dobânzii și bineînțeles, expunerea teoriei austriece a ciclului economic. De asemenea, lucrarea cuprinde critica teoriilor monetariste și keynesiste, iar la final avansează o propunere de reformă a sistemului monetar-bancar.

Tratatul lui Jesús Huerta de Soto este necesar oricui dorește să își clădească o cultură economică sănătoasă. Iar acum, mai mult decât oricând, efortul remarcabil al profesorului Jesús Huerta de Soto dă roade: cartea se dovedește un ghid foarte util al crizei actuale.

Titluri în curs de apariție la
Institutul *Ludwig von Mises* - România

Ludwig von Mises
Acțiunea umană

Murray N. Rothbard
Etica libertății

Hans-Hermann Hoppe
Democrația: idolul cu picioare de lut

Centrul de limbi străine FIDES

Centrul de limbi străine FIDES (www.fidescentre.ro) este prima școală particulară de limbi străine înființată în România după decembrie 1989.

Centrul s-a dezvoltat cu repeziciune și s-a impus prin calitatea și amploarea activității sale. După 20 ani de experiență în domeniu, Centrul FIDES continuă să fie lider în domeniu, bucurându-se de o largă recunoaștere națională și internațională.

Centrul organizează cursuri de limbi străine în țară și în străinătate, pentru persoane fizice și instituții, la sediul propriu și la sediul companiilor: toate limbile străine, toate nivelurile, limbaj standard și limbaje specializate. FIDES își perfecționează în continuu tehnicile de predare, metodele și materialele, mereu în concordanță cu standardele educaționale europene. Programele și metodele de predare / învățare sunt flexibile și adaptabile țelurilor cursantului sau instituției.

Centrul FIDES oferă servicii de traducere și interpretariat.

Prin agenția sa de turism, FIDES Travel, centrul organizează cursurile în străinătate dar și voiaje culturale, sejururi și oferă servicii de ticketing - www.fidestravel.ro.